

Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ – Скопје

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Институт за безбедност, одбрана и мир

**Трет циклус – Докторски студии на студиската програма Безбедност,
одбрана и мир**

**УЛОГАТА НА ПРОТОКОЛОТ И ОДБРАНБЕНАТА ДИПЛОМАТИЈА
ВО ОСТВАРУВАЊЕТО НА БЕЗБЕДНОСТА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА**

-Докторска дисертација-

Ментор:

Проф. д-р Оливер Бакрески

Кандидат:

М-р Санде Смиљанов

Скопје, 2021 година

СОДРЖИНА

Листа на кратенки.....	6
ГЛАВА 1: МЕТОДОЛОШКА РАМКА.....	7
ВОВЕД.....	7
ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ.....	11
ОСНОВНА ХИПОТЕТИЧКА РАМКА.....	11
Општа хипотеза.....	11
Поединечни хипотези.....	11
МЕТОДИ, ИНСТРУМЕНТИ И ТЕХНИКИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ	12
1. Анализа на содржина.....	12
2. Историски метод.....	12
3. Компаративен метод.....	13
4. Аналитички метод	13
5. Аналитичко – синтетички метод.....	13
6. Извори на податоци	13
7. Општествена оправданост	14
НАУЧЕН ПРИДОНЕС	15
Теоретска цел.....	15
Практична цел.....	15
ПРИМЕНА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	15
ГЛАВА 2: ДИПЛОМАТИЈА – ОПШТИ И ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ.....	16
1. Општо за дипломатијата	16
1.1 Безбедноста и меѓународните односи	20
2. Дефинирање на дипломатијата и термилошките дивергенции околу поимот и употребата.....	24
3. Историски осврт	27
3.1 Блиски Исток, Медитеран, Кина, Индија.....	28
3.2 Рим, исламскиот свет и Византија.....	29
3.3 Средновековие и периодот до Првата светска војна	31
3.4 Дипломатијата по крајот на Првата светска војна	37
3.5 Крајот на биполарниот свет и дипломатијата денес	41

4. Видови дипломатија	43
4.1 Билатерална дипломатија	43
4.2 Мултилатерална дипломатија	44
4.3 Официјална дипломатија: јавна vs. тајна дипломатија	44
4.4 Превентивна дипломатија	45
4.5 Принудна дипломатија	47
5. Дипломатијата во новото време: модели	48
5.1 Јавната дипломатија како инструмент за култивирање на позитивен имиџ	52
5.2 Медиумската дипломатија во промовирање на завршувањето на конфликти	55
5.3 „Media broker“ дипломатија: новинари – медијатори	58
6. Одбранбена наспроти воена дипломатија	61
 ГЛАВА 3: ОДБРАНБЕНА ДИПЛОМАТИЈА	63
1. Општо за одбранбената дипломатија: поим, дефиниции	63
2. Историски развој на одбранбената дипломатија	66
3. Класификација на одбранбената дипломатија	69
4. Значење на дипломатија и на нејзината одбранбена форма	71
5. Одбранбената дипломатија низ призмата на водечките држави во светот	72
5.1 Одбранбено-дипломатскиот концепт на Обединетото Кралство	73
5.2 Одбранбено-дипломатскиот концепт на Франција	76
5.3 Одбранбената дипломатија на Соединетите Американски Држави	80
5.4 Кинеската воена дипломатија	84
5.5 Кога дипломатијата добива „метален вкус“: Русија	87
6. Македонската одбранбена дипломатија: моментална состојба	92
 ГЛАВА 4: ПРОТОКОЛОТ И БЕЗБЕДНОСТА – ОПШТИ СОЗНАНИЈА	95
1. Протокол: теориски елементи	95
1.1 Општи сознанија за протоколот и етикецијата	95
1.2 Почетоците на протоколот	96
2. Специфики на протоколот	97
3. Единствен државен протокол	99
4. Грешки во протоколот	106
4.1 Протоколарни грешки во дипломатијата – причина за подлабока анализа или не?	107

4.2 Кога протоколарниот „гаф“ пренесува политичка порака	110
--	-----

ГЛАВА 5: ПРОТОКОЛОТ И ОДБРАНБЕНАТА ДИПЛОМАТИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА..... 112

1. Македонската дипломатија од АСНОМ до првите години на независноста	112
2. Македонската одбранбена дипломатија.....	117
3. Улогата на одбранбената дипломатија и протоколот во остварување на безбедноста на Република Северна Македонија	123
3.1 Формирање на Република Македонија како самостојна држава во рамките на СФРЈ и протоколот	124
3.2 Периодот по осамостојувањето на Република Македонија и протоколот до 2000 година	124
3.3 Периодот после 2000 година и протоколот	126
3.4 Датум за паметење – Официјална апостолска посета на Папата Франциск на Северна Македонија	131
3.4.1 Како започна официјалната посета?	131
3.4.2 Посета на националната установа „Спомен – куќа на Мајка Тереза“	133
3.4.3 Света миса на плоштадот „Македонија“ и престојот во Катедралата „Пресвето Срце Исусово“	133
3.4.4 Значајноста на апостолската посета на Папата Франциск на нашата земја.....	134

ГЛАВА 6: ОДБРАНБЕНАТА ДИПЛОМАТИЈА И ПРОТОКОЛОТ ВО ОСТВАРУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА – РЕЗУЛТАТИ ОД СПРОВЕДЕНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ..... 138

1. Концептуална рамка и опфат на истражувањето.....	138
2. Интерпретација на резултатите од спроведеното истражување.....	143
2.1 Дипломатијата низ призмата на работното искуство	149
2.2 Специфики на дипломатијата.....	153
2.3 Корелација, институционализација и одбранбена дипломатија.....	156
2.4 Карактеристики на одбранбена дипломатија.....	158
2.5 Одбранбена наспроти воена дипломатија: различности и сличности, (размислување на испитаниците).....	160
2.6 Одбранбената дипломатија во контекст на современите предизвици за државата	163
2.7 Одбранбената дипломатија во функција на развој на безбедноста и одбраната денеска ..	165
2.8 Човечките ресурси и одбранбената дипломатија.....	166
2.9 Поврзаност на одбранбената дипломатија и протоколот	170
2.10 Протоколот – засебна област или инкорпорирана единица во дипломатијата	172

2.11 Специфики на протоколот од значење за одбранбената дипломатија	174
2.12 Протоколот во институциите.....	176
2.13 Улогата на протоколот во ефикасноста на одбранбената дипломатија	181
2.14 Протоколот и безбедноста	183
2.15 Специфики на протоколот: македонски институции.....	186
ЗАКЛУЧОЦИ	188
ЛИТЕРАТУРА.....	195
ПРИЛОГ	202

Листа на кратенки

НАТО – (eng. NATO – North Atlantic Treaty Organisation) Северноатлантска алијанса

ООН – Организација на Обединетите Нации

ПзМ – Партнерство за мир

ЕУ – Европска Унија

САД – Соединети Американски Држави

НР Кина – Народна Република Кина

НОВ – Народноослободителна војска

АСНОМ – Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија

ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија

НР Македонија – Народна Република Македонија

СРМ – Социјалистичка Република Македонија

СССР – Сојуз на Советските Социјалистички Републики

БЈРМ – Бивша Југословенска Република Македонија

FYROM – eng. Former Yugoslav Republic of Macedonia

АРМ – Армија на Република Македонија

МО – Министерство за одбрана

МНР – Министерство за надворешни работи

ВКДО – Виенска конвенција за дипломатски односи

ВККО – Виенска конвенција за конзуларни односи

ОНА – Ослободителна народна армија

СДСМ – Социјалдемократски сојуз на Македонија

ВМРО ДПМНЕ – ВМРО – Демократска партија за македонско национално единство

ПДП – Партија за демократски просперитет

ДПА – Демократска партија на Албанците

ДУИ – Демократска унија за интеграција

ГЛАВА 1: МЕТОДОЛОШКА РАМКА

ВОВЕД

Државноста, самостојноста, територијалниот суверенитет, но и општествената и економска стабилност, „де факто“ почиваат врз основи кои значат безбедност и сигурност. Безбедноста на државата, пак, не зависи само од тврдата моќ – нејзината Армија, опременоста, подготвеноста, економскиот капацитет, туку зависи и од помеките, посуптилни форми на моќ кои играат голема улога во зачувување на безбедноста и стабилноста. Една таква сила е и одбранбената дипломатија која и досега одиграла исклучително важна улога во достигнувањето и одржувањето на светскиот мир. Всушност, одбранбената дипломатија во денешниот свет ја обликува безбедноста и одбраната и претставува еден од клучните елементи на „меката моќ“¹, елемент кој е главната карактеристика која ги одделува тврдата од меката моќ. Секако, во процесот на остварувањето на дипломатијата, соодветно место му припаѓа и на протоколот кој може да се карактеризира како континуиран процес на симбиоза на теоријата и практиката.

Протоколот е нераскинлив дел на дипломатската практика која е поврзана со историјата, религијата, кралската власт, културата и јазикот. Протоколот вклучува и начин на добро однесување и практикување на одредени очекувани манири на дневна основа. Еволуцијата на протоколот е резултат на старите традиции, кои денеска не само што опфаќаат церемонијални правила при официјални настани, туку и начини на прифатливо однесување при специјални околности, односно правила и принципи кои се општествено прифатливи и препорачливи. Мултикултурализмот е, исто така, нераскинлив елемент од конгломератот на протоколот, а особено важен е и воениот протокол и одбранбената дипломатија која исто така подразбира сет на правила и процедури.

Овие два елемента, воениот протокол и безбедноста, иако навидум неповрзани, се всушност комплементарни една на друга и меѓусебно се поддржуваат. Токму затоа, од исклучително значење е студиозно и детално да се пристапи кон утврдувањето на улогата на одбранбената дипломатија и протоколот во остварување на безбедноста, зашто во практиката едното без другото немаат капацитет да функционираат.

¹достапно на http://publicdiplomacy.wikia.com/wiki/Soft_Power, превземено во октомври 2018 година.

За секое лице посветено на оваа област, од исклучително голем интерес се денешните поместувања на гео-политичката сцена, постепеното ретерирање од претходно поставените позиции и повторното навлегување на одредени стари духови на непријателство, меѓусебна недоверба, страв и леснотија во донесувањето на сериозни одлуки.

Анексијата на Крим, војната во Сирија, нестабилноста во северот од Африка, поделеноста на Грузија, на Молдавија, вооченото зголемување на арсеналот на условно кажано „двете страни“, како и заладените односи помеѓу НАТО-Алијансата и Руската Федерација се причини за загриженост, но и одлични примери за тоа колкава улога одбранбената дипломатија може да ја има овие искри да не прераснат во отворен оган. На тоа треба да се додаде и отворената улога на одбранбената дипломатија при пригушувањето на веќе разгорените конфликтни ситуации како онаа во кавкаскиот регион на Нагорно – Карабах, политички издвоен ентитет населен со Ерменци, но во политичките граници на Азербејџан.

Токму тој факт претставува еден од водечките мотиви за детектирање на нераскинливата спрега помеѓу одбранбената дипломатија и протокол, од една страна, и безбедноста на една територија, на друга.

Звучи неверојатно, но потезите повлечени во доменот на дефинираната „мека“ моќ можат да го поплочат патот кон пеколот или, пак, кон рајот – можат да ја зацврстат безбедноста и мирот, но можат и да доведат до суров конфликт. Разбирањето на елементите на поврзување помеѓу одбранбената дипломатија, протоколарните правила и процедури и безбедноста на државата се во суштината на проблемот кој се обработува во овој труд.

Еден сосем практичен и пластичен пример за важноста на ова комплексно преплетување на одбранбената дипломатија, протоколарните правила и безбедноста и нивното значење во однос на перцепцијата на јавноста е примерот од 13 ноември 2018 година, односно „распоредот на седење“ на мировниот форум посветен на 100-годишнината од Првата светска војна, кога косовскиот премиер се најде во фокусот на случувањата, седејќи веднаш зад францускиот претседател Макрон, германската канцеларка, Меркел и рускиот претседател Путин, инаку државници од земји кои биле

клучни играчи во светската војна. Во тој контекст се споменува и изненаденоста на рускиот претседател за оваа невообичаена разместеност, имајќи предвид дека Косово не само што не е признато од Руската Федерација, која традиционално негува добри недворешно-политички контакти со Република Србија, туку не е ниту државна единка која како таква била засегната од оваа војна. Имајќи ги предвид информациите по оваа случка, може да се заклучи дека една ваква, навидум бенигна случка може да доведе до нереални наворешно – политички заклучоци. Протоколот, дипломатската практика во одбраната (војската), уште еднаш и тоа во пракса покажаа дека можат да доведат до последици во меѓународните односи.

Различното поимање, но и практикување на одбранбената (за некои земји воена) дипломатија може да се види преку компарацијата на пристапот и стратегиите за одбранбена (и воена) дипломатија на петте земји кои се постојани членки на Советот за безбедност на Обединетите Нации – Велика Британија, Франција, САД, Русија и НР Кина. Впрочем, токму кај овие земји кои по многу фактори сè уште се во зенитот на светската моќ, особено на економски план, може да се види огромна дискрапанца во начинот на кои ја дефинираат, но особено начинот на кој ја поимуваат одбранбената дипломатија. Тука може да се види дека има и разлики во вредности и мотиви, разлики во пристапот, но и разлики во очекуваниот резултат.

Во рамки на Балканот (фокусирајќи се на Западниот Балкан) изминатите 30-тина години покажаа дека она што беше перцепирано како невозможно, особено од аспект на безбедноста, мирот, стабилноста, економскиот просперитет, и тоа како може да се случи. Развојот на немилите настани по распаѓот на Југославија, која се сметаше за клучен и моќен играч во Европа, покажа дека неколку јавни настапи, неколку воено-дипломатски игри доведоа до „крв на улиците“. Но, исто така неколку дипломатски потези можеа да значат (и во случај на Македонија, значеа) мирна дезинтеграција на еден ентитет од федерацијата. Познат е Договорот Глигоров – Аџиќ, кој иако многу пати критикуван, беше дипломатско средство согласно протоколарни правила и процедури, кое беше темелот на безбедноста и мирот на македонската територија во тој период.

Република Северна Македонија и во поново време имаше горко искуство поврзано со одбранбената дипломатија и безбедноста – разговорите, преговорите, потпишувањето

на Охридскиот рамковен договор со кој се оконча конфликтот во северните и северно-западните делови на државата. Сето тоа е резултат на политички процес чиј успех во позадина зависи од конгломератот составен од одбранбената дипломатија, протоколот и неговите процедури. И наметнатиот „спор за името“ со јужниот сосед е спор кој на дипломатско ниво со вклучени протоколарни процедури и тоа како влијае на безбедноста на државата, но и на целосниот регион, особено имајќи предвид дека токму заради противењето на Грција, земјите-членки на Алијансата не испратија покана за прием на Северна Македонија во НАТО на Букурешкиот самит во 2008 година. Овој дипломатски спор директно го намали степенот на безбедност во регионот и овозможи во земјава да се развие национализмот, корупцијата, едноумието, да се разлишаат столбовите на демократијата, поделбата на власта, владеењето на правото, да се замолчат критички настроените мислења и гласови. Протоколарните елементи беа присутни и на можеби круцијалниот настан за развојот на безбедноста во регионот на Југоисточна Европа, односно актот на потпишување на „Конечната спогодба за решавање на разликите опишани во Резолуциите 817 (1993) и 845 (1993) на Советот за безбедност на Обединетите Нации, за престанување на важноста на Привремената спогодба од 1995 година и за воспоставување на стратешко партнерство меѓу страните“, т.е. договорот за решавање на разликите околу името на Република Македонија, на 17 јуни 2018 година во селото Нивици (Преспанско), Република Грција.

ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Основен предмет на истражување е местото и улогата на одбранбената дипломатија и протоколот во Република Северна Македонија, прегледот на општествени случувања во регионот и во Република Северна Македонија врз кои протоколот и протоколарните правила имаа свое влијание, преговорите и одбранбената дипломатија во однос на протоколот. Трудот ќе ги разработи и додефинира елементите на дипломатијата и на одбранбената дипломатија, но од агол на една специфична област како што е протоколот. Фокусот на протоколот не е ставен единствено од аспект на неговата моментална организациска поставеност, туку, напротив, на потребата од изградба на софистициран систем на единствен протокол кој во својата суштина го има ефикасното и

ефективното функционирање. Односно, т.н. „аутпут“ на системот е можеби најважниот елемент кон кој се фокусира овој труд. Секако, практикувањето на протоколот во една институција од областа на одбраната и безбедноста носи и своја нишка на поврзаност со безбедносната сфера. Токму затоа, предмет на истражување е и нераскинливата врска помеѓу протоколот и безбедноста, особено оној практикуван во Министерството за внатрешни работи, Министерството за одбрана и Армијата на Република Северна Македонија.

ОСНОВНА ХИПОТЕТИЧКА РАМКА

Општа хипотеза

Јакнењето на капацитетот, соодветниот пристап и третманот на државата, како и институционално обезбедување на протоколот во координација и поддршка на одбранбената дипломатија, позитивно ќе влијае на безбедноста на Република Северна Македонија.

Поединечни хипотези

- i. Градењето на соодветен пристап за значењето на одбранбената дипломатија позитивно ќе придонесе овој сегмент да биде во функција на остварување на потребите на одбранбената дипломатија и протоколот во остварувањето на безбедноста.
- ii. Протоколот „де факто“ ја претставува организационата рамка во процесот на дипломатската практика и преговорите за системско воспоставување на безбедност и мир и истиот е нераскинливо поврзан со одбранбената дипломатија.
- iii. Ако не постојат соодветни протоколарни правила и процедури, тогаш нема да постои квалитетна одбранбена дипломатија.
- iv. Колку подобро подготвен протокол, толку полесен тек на преговори со цел воспоставување на безбедност и мир;
- v. Квалитетното сценарио на протоколот влијае на суштината на преговорите;

vi. Квалитетната режијата и изведбата на протоколот ја опфаќа формата на преговорите;

vii. Добро испланиран, организиран и реализиран завршен настан на потпишување на мировен договор директно влијае врз подобрување на вкупната клима на страните во конфликтот.

МЕТОДИ, ИНСТРУМЕНТИ И ТЕХНИКИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Врз основа на целите и предметот на истражување, од методолошки аспект ова истражување ќе има комплексен пристап со примена на повеќе методи при анализа на истражуваната појава. Во истражувањето ќе бидат користени следните методи на истражување:

1. Анализа на содржина

Анализа на содржината е соодветна дескриптивна метода за детектирање на специфичности на појавата кои се поврзани со предметот на истражувањето. Оваа метода помага да ги дополниме сознанијата што ги добиваме со други методи, како и да ја надополниме комплетноста на анализата на истражуваната појава. Со неа ќе биде опфатена домашна и странска литература.

2. Историски метод

Историскиот метод ќе овозможи пронаоѓање на значајни факти од историјата на протоколот и неговото влијание врз клучните историски настани кои ја дефинираа сегашноста. Тоа ќе овозможи прецизно и точно поставување на сите сегменти од истражувањето.

3. Компаративен метод

Овој метод се користи за споредување на општествените појави кај различни општества, но и во рамките на едно општество. Компаративниот метод ќе биде корисен за утврдување на разликите и сличностите помеѓу соодветните настани и активности обработени во трудот.

4. Аналитички метод

Во рамките на аналитичкиот метод, ќе се користат два типа на анализа – квантитативна и квалитативна. Статистиката добиена преку квантитативната анализа ќе помогне во фактографското утврдување на резултати од спроведеното истражување, додека квалитативниот елемент длабински ќе ги утврди причинско-последичните врски помеѓу добиените податоци.

5. Аналитичко – синтетички метод

Аналитичко – синтетичката метода, како збир на две спротивставени методи, ќе овозможи резултатите добиени од стандардизираниот прашалник (прилог 1) да бидат анализирани согласно аналитичката метода на разложување на елементите и синтетичката метода на вклопување на резултатите во една целина. Соодветната техничка ќе има за цел да е согледаат ставовите и мислењата на испитаниците за сегментите на прашањата на дипломатија и прототокол.

За таа цел ќе биде изработено интервју со максимален број на испитаници од 100-тина лица. За полесно испитување, прашањата ќе бидат поделени во неколку категории, поврзани со предметот кој го обработува. По добивањето на одговорите ќе се пристапи кон анализа и синтеза на прашањата.

6. Извори на податоци

Проблемот на истражувањето нè упатува на тоа дека соодветната анализа ќе се базира на неколку видови на податоци. Во теоретскиот дел ќе се користи вкупната

достапна научна литература. Емпирискиот дел на ова истражување ќе се потпира на секундарни податоци кои се добиени со посредство на забележување на исказите на професионалците во оваа област за појавата.

Извор на податоци ќе биде и интервјуто како и анкетното истражување добиено со анкетен прашалник. Се определив за овие техники затоа што сметам дека преку нив ќе може да се дојде до релевантни извори на податоци од кои ќе може да се види вкупното присуство, место и улога на протоколот при мировни преговори и договори и нивното влијание врз безбедноста на Република Северна Македонија.

Покрај методите на истражување, примената е и соодветна техника на истражување и тоа стандардизиран прашалник.

7. Општествена оправданост

Систематизирањето на податоците за одбранбената дипломатија, дипломатијата воопшто, како и за протоколот, протоколарните правила и процедури и нивното влијание врз секојдневните активности се од големо значење, првенствено за државата, за нејзините институции и нејзиниот меѓународен углед како современа европска држава со развиени институции и функционален државен систем, базиран на демократијата, правото, вредностите и принципите на развиениот свет. Дополнително, развојот на наузната мисла поврзана со дипломатијата, одбранбената дипломатија, протоколот и неговите правила е од сериозен интерес и на академската заедница која впрочем има задача да ги анализира, систематизира добиените податоци и да понуди решенија за континуиран развој.

академската јавност, како двигател на промените и на развојот, а потоа и на практичарите на протоколот во одбранбените институции. Со него ќе се даде појасна слика за значењето на протоколот во секојдневните работни задачи, поврзани со одбраната и безбедноста.

НАУЧЕН ПРИДОНЕС

Теоретска цел

Основната теоретска цел е да се истражи поврзаноста помеѓу протоколот, одбранбената дипломатија и безбедноста како и присуството и функцијата на протоколот во процесот на постигнување на мир преку мировни преговори и договори.

Практична цел

Практичната цел се однесува на унапредувањето на безбедноста на Република Северна Македонија и нејзините граѓани, користејќи ги вештините на одбранбената дипломатија, вrameна во процесите и процедурите на претходно дефинираните протоколарни активности и правила. Практичниот придонес е и во насока на нудење решенија од компаративни анализи, нови трендови и воспоставени дипломатски процеси, како начин за континуиран развој.

ПРИМЕНА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

Истражувањето на оваа специфична тема ќе биде применливо и корисно од повеќе аспекти. Првенствено искусственото согледување на важноста на протоколарните правила и принципи овозможуваат да се унапредат начините за резолуција на идни конфликтни ситуации, а со тоа да се влијае на развојот и зацврстувањето на севкупната безбедност на граѓаните на Република Северна Македонија. Второ, со утврдување на местото на протоколот во соодветните настани, истиот го добива и значењето кое му прилега и припаѓа во светот на дипломатијата. Трето, се дава придонес кон утврдување на најдобри практики при мировни преговори и договори кои ќе можат да станат правило во организација на идни настани од таков тип.

ГЛАВА 2: ДИПЛОМАТИЈА – ОПШТИ ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ

1. Општо за дипломатијата

Дипломатијата во суштина претставува еден начин како преку дијалог и преговори, како и преку сите други останати средства (освен војувањето) може „де факто“ да се влијае врз однесувањето на секоја една држава во меѓународната заедница. Дипломатијата како вештина која се развила во Европа, а потоа се пренела низ остатокот на светот, во прво време главно се однесувала на односите помеѓу две суверени држави, на билатерално ниво. Сепак, во 20-тиот век, дипломатската пракса опфаќала многу повеќе елементи од самата „дипломатија на билатерално ниво“ – т.е. опфаќала и опфаќа различни самити и конференции, меѓународните активности на супра- и суб- национално ниво, неофицијалната дипломатија водена од невладиниот сегмент, како и работењето на цивилните претставници во меѓународна средина.²

Дипломатијата многу често погрешно се смета за надворешна политика, иако термините не се синоними. Дипломатијата е еден од инструментите на надворешната политика, односно можеби најважниот и најекспонираниот инструмент. Надворешната политика ги поставува целите, ги креира стратегиите и широко ги поставува тактиките за достигнување на поставените цели. Како инструмент, дипломатијата е главната замена за употребата на сила во односите помеѓу суверените држави. Таа во суштина е ненасилна, иако може да се базира на принуда под закана за активирање на одредени казнени мерки или употреба на сила.

Намерата на надворешната политика е да го прошири влијанието и да ги наметне интересите на една држава кои произлегуваат од економските, но и географските и историските поединости. Преку активностите на дипломатијата, државата, нацијата или организацијата се зацврстува во однос на останатите субјекти на меѓународната сцена. И, можеби уште поважен факт е дека дипломатската активност настојува да ја максимизира предноста на одреден ентитет без притоа да се превзема каква било форма на сила.

² Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica*. Encyclopaedia Britannica. p.336

Дотолку повеќе, оваа дипломатската активност во голем број на состојби и случаи не предизвикува ниту бес, лутина и гнев кај другата страна. Дипломатијата е силно наклонета кон зачувување на мирот и решавањето на какви било несогласувања на мирен начин и без создавање на конфликтни состојби. Секако, треба да се има предвид дека дипломатските активности и мерки знаат да бидат проследени и со одредени можни закани од економска или друга природа, кои вршат притисок кон другата страна, во насока на изнуда на согласност за одредено веќе предложено (или планирано) дипломатско решение.

Во контекст на поврзаноста со меѓународните односи, треба да се потенцира дека дипломатијата е вештина која била потребна за врамување на меѓусебниот контакт на групите, уште од почетокот на цивилизацијата. Значењето, особено во последните неколку стотици години варирало (исто како што се појавуваат варијации во терминологијата во означувањето на сите останати професии), иако може да се каже дека во основа таа од активност на „горди и завидливи“ суверени, едноставно преминала во активност на „горди и завидливи“ суверени држави. Исклучително значајно е што јазикот на оваа активност, без оглед на тоа од кој владетел потекнува, со текот на времето станувал сè попрефинет и појасен, попрецизен, поконцизен³.

Во овој конгломерат на активности, работите поврзани со протоколот и пресеансот, во голема мера имаат свое влијание и придонес кон т.н. дипломатски речник. Овие примеси, заедно со развојот на професијата и потребата од работење не само со политичките, туку и со правните аспекти поврзани со делувањето, довеле до развој на лексикон на специјализирани зборови и различни технички термини кои станале дел од дипломатскиот вокабулар.

Во контекст на односот помеѓу дипломатија и суверените држави, главните промени можат да се детектираат околу 15-тиот век, со воспоставувањето на суверените национални држави во Европа, кога вниманието на државите се фокусира на начините и

³Berridge G. R., Alan, J (2001): *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, London, p.ix(9).

средствата на дипломатијата, односно комуникацијата меѓу нив, особено во однос на безбедносните прашања во услови на мир, но и на војна.⁴

Во суштина, дипломатските односи се воспоставуваат со заедничка согласност на две страни, но истото може да биде прекинато и унилатерално, кога едната суверена држава ќе ја повлече својата дипломатска мисија, што предизвикува повлекување на дипломатската мисија и на другата страна. Со појавата на позитивизмот во меѓународното право во 18. век, се сметало дека тогашното однесување на државите може да се земе и како основа за самото меѓународно право, кое се фокусира на теоријата на суверенитетот – според доктрината на позитивизмот, само државите имаат неограничено право да ги заштитат националните интереси, па дури и преку водење на војна. Суверенитетот на државата значи дека таа има комплетна јурисдикција во рамките на својата територија, како и право да биде независна и автономна во спроведувањето на надворешната политика и меѓународните односи. На таа основа, државите се правно гледано еднакви, без оглед на нивната големина, економија или моќ во рамките на меѓународните односи. Тоа, впрочем, е и изворот на легалната еднаквост на суверените членки на Обединетите Нации, нешто што државите го „уживаат“ и денеска.

Дипломатијата, каков и да е пристапот, а тој варира од едноставни разговори до посериозни преговори, има за цел да се дојде до заедничко и взаемно прифатливо решение кое е основа за договор.

Современата дипломатија, за жал, наизглед се фокусира на задоволување на интересите на само една од страните, главно онаа која е доминантна. Во денешната реалност во која способностите на државите драстично се разликуваат една од друга, токму доминантната страна ќе ја поседува предноста да склучи одреден билатерален договор, со страната, односно со државата која е „де факто“ послаба, дури користејќи и алатки како што е, на пример, принудата.

Практично кажано, моќните држави не секогаш ја почитуваат сувереноста на други држави. Кога тие ќе одберат унилатерално да се вмешаат во домашните работи на друга

⁴Mueller J. (2009): *The Long-Term Political and Economic Consequences of 9/11*. In: Morgan M.J. (eds) *The Impact of 9/11 on Politics and War. The Day that Changed Everything?*, Palgrave Macmillan, New York.

држава, одговорот најверојатно би бил дипломатска протестна нота или јавна изјава која би го имала истиот ефект. На пример, за време на биполарната меѓународна политика, САД на приватен, а и јавен начин го прекоруваше Советскиот Сојуз и неговите политики за непочитување на човековите права, особено за Евреите на кои не им бил дозволен излез од земјата. Советскиот одговор беше обвинување за САД дека станува збор за мешање во интерните работи на една суверена држава. Овој начин на меѓусебно однесување и обвинување доведе до т.н. „Студена војна“, период кој доведе до голема несигурност на глобално ниво и константна опасност од можноста за сериозни глобални последици доколку која и да е од двете супер сили посегне по оружје.

Во поновата историја, еден од примерите за употреба на сила над суверена земја е ирачката инвазија на Кувајт во 1991 година, водена под превезот дека Кувајт е ирачка територија, и дека станува збор за рецидив од британскиот колонијализам. Мнозинството земји ја отфрлија оваа ирачка позиција, и под чадорот на Обединетите Нации креираа коалиција чија основна цел беше враќање на контролата врз Кувајт и враќање на кувајтската влада во земјата.

Во основа од аспект на областа која се обработува, овој пример е значаен затоа што покажува дека ефективната на дипломатијата е важна особено кога станува збор за вршење на притисок и „де факто“ принудување на страната која е агресор да прекине со своите дејствија.

Имајќи предвид каков беше светот пред неколку декади, во периодот на биполарноста, главното прашање е – дали светот е побезбеден? Од крајот на она што се сметаше за биполарен свет, очигледно е дека меѓународните односи не се движат во насока на тоа дека сите актери на оваа сцена можат да имаат ист бенефит од моменталната меѓународна реалност. Според некои, светот се движи од либералниот сон за глобална хармонија до реалноста на хаосот и конфликтот.⁵

⁵Повеќе во Mueller, J. (2009): *The Long-Term Political and Economic Consequences of 9/11*. In: Morgan M.J. (eds) *The Impact of 9/11 on Politics and War. The Day that Changed Everything?*, Palgrave Macmillan, New York. pp. 7- 15

1.1. Безбедноста и меѓународните односи

Кога зборуваме за меѓународните односи, потребно е да истакнеме дека тие инкорпорираат уште една исклучително важна област – безбедноста, односно нејзината меѓународна форма.

Доколку се обидеме да дадеме одговор на прашањето, која е содржината на безбедносните студии, најверојатно најголем број од научниците би ги поставиле следните почетни прашања:

- Кој е / што е објектот на безбедноста?
- Каква е природата на закана?
- Кој е одговорен за безбедноста?
- Преку кои постапки, средства и начини се достигнува, се чува и се унапредува безбедноста?⁶

На тоа, можеме да додадеме и три дополнителни прашања:

- Кој е примарен субјект на меѓународните односи?
- Кои се мотивите кои ги водат опфатените субјекти?
- Дали истите се однесуваат по некои правила, односно дали постојат одредени законитости кои би го објасниле нивното однесување?⁷

Најчесто кога зборуваме за меѓународните односи, освен економско – социјалните елементи, на ум го имаме и елементот на меѓународна безбедност, кој всушност е основата за каков било друг општествен развој. Едноставно, без безбедност, нема економија, а без економија нема просперитет.

Интересно е што во меѓународните односи се одвиваат два паралелни процеси – глобализација и фрагментација, процеси што го јакнат општеството, но ја слабеат државата.⁸

⁶ Terriff, T., Croft, S., James L. and Morgan, P. (1999): *Security Studies Today*, Cambridge Press, Cambridge, p.38

⁷ Хаџиќ, М. (2003): *Зборник на текстови на школата за реформи во секторот на безбедноста*, Институт Г17+, Центар за цивилно – воени односи, Белград, стр.46.

⁸ Rosenau J. (1990): *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, p.250

Во тој контекст, согласно новите правци на практикување на безбедноста, перцепцијата е во правец од безбедноста на државата кон безбедноста на регионално и на глобално ниво, но и на поединецот, групата; од воените ризици, преминуваме на невоените ризици и закани, на што се надоврзува невоениот одговор. Пристапот од поединечен, станува повеќедимензионален, а од заштитата на теритоиријата преминуваме на заштита на заедничките вредности.

Безбедноста сè повеќе се гледа не само од воена, туку и од економска, политичка, социјална, еколошка димензија, додека анализата на безбедносните предизвици не се фокусира само и единствено на националното, туку и на регионалното и глобалното рамниште. Современите научно – теоретски пристапи во средина на безбедноста го ставаат поединецот, што, пак, резултираше со равој на други теории – теоријата за општествениот конструктивизам, критичките и феминистичките теории за меѓународната безбедност. Поединецот е центар на овие теории – неговата/нејзината општествена улога, неговиот/нејзиниот идентитет. Безбедноста на поединецот е основа за многу подлабоки безбедносни анализи, а неговата важност се протега низ една мрежа на личната и државната безбедност:

- државата → главен извор на закана, но и гарант за безбедноста на поединецот;
- поединецот → главна причина, но и главна препрека за достигнување на безбедноста;
- луѓето се главен извор на меѓусебната небезбедност;
- прашањето за индивидуалната безбедност има поширока социјална и политичка димензија и води директно кон прашањето за суштината на државата.⁹

Затоа е многу важно да се утврди општествената димензија на индивидуалната безбедност и нејзиното влијание на националната безбедност. Поврзаноста помеѓу индивидуалната и државната безбедност може да се увиди преку одговор на следните прашања:

⁹Димитријевиќ В. (2003): *Зборник на текстови на школата за реформи во секторот на безбедноста*, Институт Г17+, Центар за цивилно – воени односи, Белград, стр.19-28.

- Дали можеме да имаме индивидуална безбедност без државата?
- Дали е потребно да имаме хармонија помеѓу националната и индивидуалната безбедност?
- Дали, како и колку активностите на поединецот мотивирани од неговата безбедност имаат повратно влијание на националната или меѓународната безбедност?

Помеѓу поголемиот број идеи за безбедноста, преовладуваат оние кои уверуваат дека јакнењето на соработката помеѓу државите е основен предувов за јакнење на сите видови безбедност. Во прилог на тоа оди фактот дека предизвиците на новото време во голема мера ги надминуваат државните граници. Заради нивната регионална и глобална поставеност, можностите за нивно спротивставување како држава – единка се практично непостоечки. Во една таква реалност, развојот на соработката, дијалогот, партнерството и довербата се есенцијални во митигирање на овие предизвици.

Всушност, идејата за колективната, кооперативната безбедност потекнува од американски политички и воени стратегии, со цел јакнење на довербата и соработката помеѓу „западните демократии“ и новонастанатите источноевропски демократии. Впрочем, зачеток на оваа соработка е „Партнерството за мир“ (ПЗМ) во 1994 година (Македонија е дел од Партнерството за мир од 1995 година).¹⁰

Теоретскиот концепт на кооперативната безбедност е разработен од американските научници Ричард Коен и Михаел Михалка, како концепт на соработка во безбедноста.¹¹ Овој концепт успеа да премине преку голем број од претходно дефинираните предизвици, додека истовремено конфронтацијата ја заменува со консултација, одвраќањето со сигурноста и унилатерализмот со меѓузависноста. Кооперативната безбедност е фокусирана кон внатре исто колку што е фокусирана кон надвор, затоа што индивидуалната безбедност стои во центарот на секој безбедносен систем и заштитата на слободата на индивидуалецот кој е и нуклеус, е основа за постоење на сите останати видови на безбедност.

¹⁰ "Signatures of Partnership for Peace Framework Document". North Atlantic Treaty Organization. October 5, 2006. Retrieved November 30, 2006.

¹¹ Coen R., Mihalka M. (2001): Cooperative security: New Horizons for International Order, The Marshal Center Papers, No.3, Garmisch – Parternkirchen, p.6.

Кооперативната безбедност е систем кој е развиен околу своето јадро – државата, поврзан во мрежа на формални и неформални сојузи и институции кои ги препознаваат заедничките вредности и кои и практично имаат исклучително блиска соработка во областите на економијата, политиката и одбраната.

Колективната безбедност се базира на 4 прстени на безбедноста и тоа:

- индивидуалната безбедност: унапредување и заштита на човековите права внатре во државата и надвор од неа;
- колективна безбедност: одржување на мирот и стабилноста во заедничкиот простор;
- колективна одбрана: заедничка заштита на земјите – членки од надворешна агресија;
- унапредување и ширење на стабилноста во области во конфликт кои може да имаат негативно влијание врз колективната безбедноста.

Во периодот на развој на меѓународните односи, меѓународната безбедност станала еден тесен и специфичен сегмент, тој во последните две децении доживува една нагла експанзија.

Сеопфатноста во полето на меѓународната безбедност можеме да ја достигнеме, ако на веќе поставените прашања ги додадеме и следните: за кого се однесува, која е нејзината вредност, колку безбедност бараме, кои се средствата за нејзино достигнување, а воедно и која е цената на таа меѓународна безбедност и во кој временски период.¹²

Во зависност од доминантниот научно – теоретски пристап, ставовите поврзани со меѓународната безбедност можеме да ги поделиме на две групи: традиционални ставови и современи ставови.

Одликите на традиционалното поимање и практикување на (меѓународната) безбедност се производ на однесувањето на државите низ целокупната наша историја, а особено видливо во периодот на Студената војна. Основната одлика на традиционалниот пристап е поврзувањето на безбедноста на државата со неповредливоста на суверенитетот

¹² Baldwin, A. (2001): *The concept of security*, Cambridge University Press, p. 5-26.

на нејзината територија. Врз основа на тоа гледиште, безбедноста на државата се одредува како отсутност на закана или агресија по неа, како и како можност, сила, способност да се пресретне и анулира секоја можна закана по неа. Затоа, како основен критериум за безбедноста на државата традиционалистите ја земаат моќта на државата да се заштити, да ја отклони заканата, да го порази носителот на заканата и да дојде до решение на можната агресија и тоа или како жртва (ако моќта на агресорот е поголема од моќта на државата) или како победник (ако моќта на агресорот е помала од моќта на државата). Тоа „де факто“ е реалистичкиот пристап кон меѓународните односи.

Но, токму овој пристап сериозно бил „размрдан“ од страна на поборниците на либералниот институционализам и постоењето на она што денеска е и наша реалност – колективната безбедност. Во тој контекст, посебно е значаен концептот на „безбедносна заедница“¹³ на Карл Дојч, кој настанал врз основа на неговото емпириско истражување за однесувањето на државите во северноатлантската област и нивниот пат кон создавањето на заедничката, колективна безбедност како одговор на одредена заедничка закана.

Претходно споменатиот либералистички пристап подразбира воспоставување на меѓународно јавно право и воспоставување на меѓународни институции, како, на пример, ООН или Европската Унија.

2. Дефинирање на дипломатијата и терминолошките дивергенции околу поимот и употребата

Академската практика во основа како столб на поимањето секогаш ја зема етимологијата, науката за настанокот на зборовите и начинот на кој се сменил нивното значење низ историјата. Во таа смисла, сосем природно е како основа да го земеме значењето на зборот „дипломатија“ од етимолошка гледна точка – односно како збор кој произлегува од грчкиот збор „diploo“, кој во суштина значи двојно, односно двојно завиен акт од владетелот. Тоа особено се става во контекст на тогашната историска реалност –

¹³ Deutsch K. and Singer D. (1964): *Multipolar Systems and International Stability*, World Politics 16, New York, p.390-406

Грците на пренесувачите на пораки им давале два документа, односно „писмото за препорака“ до грчките конзуларни лица, наречено „symbolia“ и писмените инструкции, наречени „diploma“.

Сепак, модерното значење на дипломатијата не е воспоставено оттогаш, туку многу подоцна. Во времето на Антиката, т.н. пренесувачи на пораки биле наречени сосема поинаку – „keryx anghelos“, во хомерова Грција, „presbeis“ во класичното доба; односно „nunti“ или „oratores“ во Рим.¹⁴

Терминот дипломатија еден значително долг период буквално означувал „меѓународни односи“, додека веќе во 19-тиот век дипломатијата всушност започнала да означува активност преку која се репрезантирале надворешните интереси на една земја.

Затоа, во таа насока може да се препознаат неколку различни поимања за дипломатијата кои се однесуваат на различни периоди од историјата – „дипломатијата е науката за меѓународните односи базирана на дипломи, односно на писмени документи дадени од страна на владетелот“¹⁵, „дипломатијата претставува односот и прашањата помеѓу државите кои се решаваат на мирен начин“¹⁶; „дипломатијата означува одредено постапување, поврзување помеѓу надворешните работи на субјекти на меѓународното право преку мирни средства, односно главно преку преговори“¹⁷; „дипломатијата е и наука и уметност... како уметност нејзината главна цел е успешно да го води процесот на меѓународни преговори, вклучувајќи ја и вештината да координира и да води политички преговори“¹⁸; „дипломатијата е официјална активност на државни претставници за надворешни работи, односно главно на дипломати, кои преку мирни средства достигнуваат цели и задачи од доменот на надворешната политика во насока на одбрана на правата и интересите на соодветната држава во странство“¹⁹; „основната задача на дипломатијата е адвокатурата, како една од повисоките форми за убедување“ (Кит Хамилтон и Ричард Ленгхорн); Мајкл Шеа за дипломатијата смета дека е првествено

¹⁴ Iucu, O. (2008): *Diplomacy and Diplomatic Protocol*, University of Bucharest, “Manager”, Bucharest. p.14

¹⁵ De Flassan (1811), *Histoire generale et raisonnee de la diplomatie francaise vu de la politique de la France*, Paris, Strasbourg p.39

¹⁶ Sir Satow Ernst (1859), *A guide to diplomatic practice*, London p.7

¹⁷ Pradiere – Fodere Paul (1899), *Cours de droit diplomatique*, Paris. p.41

¹⁸ P.Fauchille (1926), *Traite de droit international public*, Paris, p.93.

¹⁹ Alexandrescu, C, Bărbulescu O. Fotino N., (1967) *Mic dictionar diplomatic roman*, Editura Politică, Bucuresti. p.10

рутина, па техника и на крај уметност²⁰, а за Адам Вотсон, дипломатијата е апарат за дијалог помеѓу државите.²¹ Николсон, пак, смета дека дипломатијата е „уметност на преговарањето“²², а не меѓународно право или надворешна политика. Еванс и Њунам тврдат дека „основната функција на дипломатијата е преговарањето, што во поширока смисла значи разговор усмерен кон идентификација на заедничките интереси во областа обременета од конфликт помеѓу партнерите“.

„Дипломатијата е само форма на борба за моќ на мирен начин“, истакнуваат Стојановиќ и Димитријевиќ, кои се дел од реалистичката школа.²³ И, можеби ова поимање на дипломатијата е точно, но фактите велат дека силата, моќта можат да ја користат само оние кои ја поседуваат. Во таа насока е и поимањето од страна на Јанковиќ, кој вели дека „дипломатијата претставува одредена надворешно политичка активност на една земја која е водена од страна на нејзиниот дипломатски апарат“.²⁴ И, според Ханс Моргентау, еден од родоначалниците на науката за меѓународните односи, поимот дипломатија вклучува не само реализација, туку и креирање на надворешната политика.²⁵

За одредени торетичари, дипломатијата е инструмент на надворешната политика на државата и во тој контекст на неа гледаат како на организација чиј домен на работа е надворешната политика. Согласно таа перцепција, дипломатијата е оној дел од апаратот на државата кој ја реализира надворешната политика што ја подрзабира вкупната активност во сферата на државното живеење.

Според друга група на теоретичари, дипломатијата е метод, начин, за остварување на целите на надворешната политика на државата. Меѓутоа оваа теорија не ги вклучува организацијата и луѓето, а постапките и методите во нејзиното спорведување не би можело да се замислат доколку нема лица кои ќе ги реализираат. Сепак, мислењето оди во насока на тоа дека овие лица ќе ги реализираат барањата на сопствените држави без предвид да го земат своето мислење, исто како што државите за одредена активност на

²⁰ Дашиќ, Д., Караџиќ, Д. (2008): „*Меѓународна економија е основата на дипломатијата*“, Делта Прес, Белград, стр. 345-346.

²¹ Watson, A. (2005): *Diplomacy – The Dialogue between States*, Taylor & Francis, pp.2-4.

²² Дашиќ, Д. (2013): *Дипломатија – современа и економска*, Академија за дипломатија и безбедност, Белград, стр. 36.

²³ Димитријевиќ В., Стојановиќ Р. (1996): *Меѓународни односи*, Службен весник на СРЈ, Белград, стр.29-35

²⁴ Јанковиќ Бранислав, *Меѓународни односи*, Службен весник на СРЈ, Белград, 1996, стр.214.

²⁵ Morgenthau H. (1963): *Politics among Nations*, Knopf, New York, p.23.

дипломатите нема за одговорност да ги земат самите дипломати, туку тоа ќе им го припишат на државите од каде што доаѓаат овие дипломати.

За третата група на теоретичари, дипломатијата е вештина и умешност на водење на меѓународните работи, особено процесот на преговори кој побарува висок степен на професионалност и лични својства како што се: бистрина, остроумност, снаодливост и моќта на запазување.²⁶

Друга, четврта група на теоретичари, пак, смета дека дипломатијата е наука која треба да нè научи како да ги застапуваме, браниме и промовираме надворешно-политичките интереси на земјата, за што е потребен еден голем и разноврсен квантум на знаења од повеќе области како: политиката, правото, економијата, историјата, географијата.

Единицата на сврзување на овие групи на теоретичари е фактот дека секоја од групите, терминот и областа наречена дипломатија ја поврзуваат со **надворешната политика, меѓународното право и меѓународните односи.**

3. Историски осврт

Информациите за обликот на дипломатијата во антиката и најраниот период на цивилизацијата се базираат на оскудни докази. Постојат одредени податоци и траги за некој вид на дипломатија во Египет, кои датираат до 14. век п.н.е.²⁷, додека првите податоци за постоење на одреден вид на дипломатија во Западна Африка датира до 9. век п.н.е.²⁸. Во Јужна Америка, камените натписи на сидовите на напуштените градови на Маите имплицираат дека постоела постојана и континуирана размена на претставници, иако ниту во модерната наука сè уште нема многу информации за начинот на кој Маите ја воделе дипломатијата. Кога станува збор за Инките, согласно достапните записи,

²⁶Дашин, Д. и Карић, Д. (2008): Меѓународна економија са основама дипломатије, Делта Прес, Београд, стр 345-346, согласно Derian J. Der (2005): *Mediating Estrangement: A Theory for Diplomacy*, Review of International Studies, наведено према: Jönsson, C. and Hill, M. (2005): *Essence of Diplomacy*; Palgrave Macmillan, United Kingdom, p. 1.48

²⁷ inc Encyclopaedia Britannica (1998), *The new encyclopaedia britannica*, The New Encyclopaedia Britannica, no. v. 8; v. 17, Encyclopaedia Britannica, London, p.331

²⁸inc Encyclopaedia Britannica (1998), *The new encyclopaedia britannica*, The New Encyclopaedia Britannica, no. v. 8; v. 17, Encyclopaedia Britannica, London, p.331

испраќањето на свои претставници, всушност најверојатно било еден вид на претходница, активност која претходела на употребата на сила²⁹.

3.1. Блиски Исток, Медитеран, Кина, Индија

Најголемиот квантум на информации поврзани со дипломатијата во антиката, всушност доаѓа од Блискиот Исток, Медитеранот, Кина и Индија. Постојат докази за пишани договори помеѓу градовите држави во Месопотамија, кои датираат околу 2.850 година п.н.е. Вавилонскиот јазик, всушност, станал и првиот дипломатски јазик, а тоа е и јазикот на кој е напишан и Договорот помеѓу египетскиот суд и кралот на Хитите, од 14. век п.н.е³⁰.

Првите записи за постоење на одредена дипломатска активност во Кина и во Индија датира од околу еден милениум пред нашата ера. Веќе од 3. век п.н.е., Кинезите имале развиено еден поорганизиран систем на претставници и гласници, нешто што може да се забележи и во т.н. „Период на завојуваните држави“, кога доколку државите биле поблиски взаемната доверба се стекнувала преку секојдневна и непосредна интеракција, додека земјите кои биле подалечни, меѓусебниот контакт го воспоставувале преку размена на пораки, носени од гласници, кои се „де факто“ и дипломати³¹. Значајно за кинеската дипломатија е да се напомене дека во периодот од последните два века пред нашата ера, па сè до појавата на европскиот колонијализам во Азија, како и европскиот концепт за суверенитет, сфери на влијание и други дипломатски норми, традиции и практики, генерално главната задача на меѓународните односи иницирани од Кина, се однесувале на одбраната на кинеските граници од надворешна закана, приемот на емисари од соседните држави, како и контролата на странските трговци кои се занимавале со трговија на означените пристаништа во државата. Ретки исклучоци од ова правило се официјалните

²⁹ The encyclopedia Americana (1972), The Encyclopedia Americana, mo. v. 30, Indiana University, Indiana.

³⁰ Harper R.W., Burton, W.D.E., Mathews, S. (1893): The biblical world, no.v. 1, University of Chicago Press, Chicago, p.51

³¹ inc Encyclopaedia Britannica (1998), *The new encyclopaedia britannica*, The New Encyclopaedia Britannica, no. v. 8; v. 17, Encyclopaedia Britannica, London, p.242

мисии за изучување и собирање на будистичките скулптури во Индија во 5. и 7. век, како и патувањата на адмиралот Женг Хе кон почетокот на 15. век.³²

Од друга страна, индиската дипломатска традиција била софистицирана, но малку поинаква. Имено, индискиот систем кој се базирал на Арта – Шастра, една од најстарите книги во секуларната Санскрит литература, бил изграден најмногу врз база на сопствените интереси, наместо на етичките консидарации.³³

Модерната наука дефинира дека традициите кои служеле како инспирација за раѓањето на модерната дипломатија во пост-ренесансна Европа и како вовед во моменталниот систем на меѓународни односи започнал во античка Грција. Меѓудржавните односи поврзани со Олимписките игри, креирањето на сојузи (Спарта, средина на 6 век п.н.е., односно Пелопонеската лига околу 500-тата година п.н.е. Првите грчки дипломати – хералди, уживале имунитет, патувале сами, обично во повозрасни години и најчесто биле проминентни политички фигури.³⁴

3.2. Рим, исламскиот свет и Византија

Римјаните го презеле она што Грците го развиле и го адаптирале на својот систем. За време на Римската Република, надворешната политика била водена од Сенатот, иако постоел Оддел за меѓународна политика. Оваа задача потоа преминала лично во рацете на императорот. Римските дипломатски претставници биле примани со посебен церемонијал и воедно уживале целосен имунитет.

По падот на Западното римско царство, поголемиот дел од воспоставената дипломатска практика едноставно престанала да постои, суверените започнале непосредно да разговараат со своите пандани, единствено Ватикан продолжил да ги негува дипломатските традиции на Рим. Од другата страна, Источното римско царство во форма на Византија продолжи да постои уште еден милениум. Византија во

³² Anand, N. Barsoux L.J. (2014): *Quest: Leading global transformations*, IMD International, Lausanne, p.204

³³ M. B. P. P. and Stephen N Hay, W. (1988). *Sources of Indian Tradition*. Motilal Banarsidass Publishers (Pvt. Limited), p.238

³⁴ inc Encyclopaedia Britannica (1998), *The new encyclopaedia britannica*, The New Encyclopaedia Britannica, no. v. 8; v. 17, Encyclopaedia Britannica, London, p.332

Константинопол имала формирано оддел за надворешни работи и биро кое работи со надворешни делегати³⁵. Интересно е што секој надворешен делегат бил пречекуван на спектакуларни церемонии чија цел е рефлектирање на моќ од страна на империјата, моќ која изгледала поголема од онаа која Византија реално ја поседувала.

Во исламскиот свет интересите биле поинакви, исламската заедница имала аспирација за живеење во еден свет во кој секуларните институции (како, на пример државата) ќе имаат незначајна улога³⁶. Во едно такво општество, политичката интеракција би постоела, но без потреба од постоење на дипломатски мисии кај секој од властодршците. Според теоријата, имајќи предвид дека и не-муслимските територии, на крајот ќе ја прифатат оваа вера, не се предвидувало дипломатските мисии да бидат долготрајни. Сепак, во пракса дипломатските мисии и во муслиманските земји и во не-муслиманските земји постоеле од времето на Мухамед и раните муслимански лидери кои развиле систем на заштита и правила за размена на емисари.³⁷ Секако, оваа практика, имајќи предвид дека ширењето на териториите на муслиманите одело за сметка на Византија – првенствено во Северна Африка, потоа и преку обединувањето на Арапите, Персијците и Турците, и сето ова предизвикало крвави војни со христијанска Византија, дипломатијата во исламскиот свет била под силно влијание на искуството стекнато токму од – Византија.

А, кога сме кај Византија, треба да се спомене дека оваа империја ги произвела првите професионални дипломати на кои им биле дадени пишани инструкции – тие биле срдечни и постојано подготвени да продадат византиски добра и да ја поттикнат трговијата.³⁸ Отприлика од 12. век, собирањето на разузнавачки податоци за состојбата на земјата во која се ипратени, била од витално значење за преживувањето на Византија. По колапсот на оваа империја, нејзината дипломатска традиција била превземена од Отоманската империја и ренесансна Италија.³⁹

³⁵ Sabin, L., Sabin, P., Whitby, M., van Wees, H., Whitby, M., and Press, C. U. (2007). The Cambridge History of Greek and Roman Warfare. Number v. 2 in Cambridge histories online. Cambridge University Press, Cambridge.

³⁶ Meri, J. and Bacharach, J. (2006). Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia. Number v. 1 in Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia. Routledge, Philadelphia, p.6

³⁷ Jordan, W. C. and of Learned Societies, A. C. (1996). The Middle Ages: An Encyclopedia for Students. Number v. 2 in The Middle Ages. Charles Scribner's Sons. New York. p.30.

³⁸ IntroBooks, (2019). *Diplomacy. World politics*. Can Akdeniz.

³⁹ O'Brien, P. and Press, O. U. (2002). *Atlas of World History*. Oxford University Press. p.96.

Колапсот на Византија, на некој начин го означи периодот на развој на Западот. Римската католичка црква, без оглед на позицијата и на моменталната сила, продолжила да води активна надворешна политика, особено во Константинопол, но и во борбата против императорите на Светото римско царство. Папите служеле како арбитри, додека легатите како миротворци. И, престижот на црквата се огледувал во фактот дека секогаш папските емисари имале предност пред цивилните претставници, традиција која продолжува во државите каде римокатолицизмот е официјална религија.⁴⁰

3.3. Средновековие и периодот до Првата светска војна

Терминот „амбасадор“ се појавил во 12. век, иницијално во Италија⁴¹. Терминот произлегол од средновековниот латински збор „ambactiare“ што значело „оди на мисија“, и се однесувал на сите емисари, дури и на оние кои не застапувале некој суверен. Иако веќе одомаќинет во Италија и во Франција, на англиски за прв пат се појавува во 1374 година и тоа во поемата „Тролеј и Кресејда“ на Џефри Чаусер.⁴² Кон крајот на 15. век, терминот се стандардизирал за емисари на секуларни владетели, додека римокатоличката црква сè уште го користела терминот легати и нунции. По Крстоносните војни и зголемувањето на трговијата со Блискиот Исток, Венеција развила блиски контакти со Византија, односно Константинопол, и „де факто“ од таму ги превземала и главните елементи на Византискиот дипломатски систем (давање на пишани инструкции и воспоставување на системски организирана архива).

Во периодот на премин од Средновековието во Ренесансата, поголемиот број од амбасадите биле привремени – од три месеци, до две години. Кон крајот на 14. и почетокот на 15. век, Венеција, Милано и Мантуа имале звои претставници секоја во другите две градови држави, во Ватикан и во Светото римско царство. Резидентните, постојани амбасади во Италија станале пракса кон крајот на 15. век, пракса која по 1.500-

⁴⁰ Rogers, C., Caferro, W., and Reid, S. (2010). *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*. Number v. 1 in *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*. Oxford University Press. p.58.

⁴¹ Ebben, M. and Sicking, L. (2020). *Beyond Ambassadors: Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy*. Rulers & Elites. Brill. p.47

⁴² Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia: Knowledge in depth*. The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.332.

та година се префрлиал и надвор од Италија. Постојан претставник на Милано во францускиот двор пристигнал во 1463 година, а подоцна нему му се придружил и претставник на Венеција.⁴³

Мислејќи дека наместо среќавање на владетелите и суверените на италијанските градови – држави, побезбедно е тоа да се прави преку посредници (амбасадори), постојаните претставништва на територијата на Италија станале пракса. Рим прераснал во центар на италијанската дипломатија и интрига, центар на собирањето на информации и на шпионирањето.⁴⁴

Тој период, церемонијалните и социјалните активности станале норма и започнале да доминираат во односите помеѓу дипломатите и нивните домаќини, особено имајќи го предвид дигнитетот на своите суверени. Папините претставници секогаш имале предност пред претставниците на „привремените“ владетели. Тоа било стандард, но покрај таа одредба не постоела некоја друга која давала насока за пресеансот. Токму затоа папата Јулиј Втори во 1504 година воспоставил пресеанс листа, но тоа во суштина не го решила проблемот. Шпанија не ја прифатила „инфериорноста“ во однос на Франција, моќта помеѓу државите флуктирала, моќта на папата се намалила.⁴⁵

До 16. век, титулата „амбасадор“ се користела само за претставници на круните и на Венецијанската Република, а Латинскиот јазик останал јазикот на дипломатијата.⁴⁶

Војните во Италија во 16. век, појавата на силни држави на северот, над Алпите, протестантскиот револт – сето тоа го заврши периодот на ренесансата, но помогна да се рашири италијанскиот дипломатски систем. Англискиот крал Хенри Седми, бил помеѓу првите кои го превземале италијанскиот дипломатски систем, а веќе до 1520 година, канцеларот на Хенри Осми, Томас Кардинал Волси ја креирал англиската дипломатска служба. Франција ја превземала италијанската дипломатска служба во времето на Францис Први во 1520-тите години⁴⁷.

⁴³ Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia: Knowledge in depth*. The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.333.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Mattingly, G. (2010). *Renaissance Diplomacy*. Cosimo Classics. p.121-122.

Во текот на 16. и почетокот на 17. век, кралските секретари биле на чело на надворешните работи, а емисарите останале да бидат лични претставници на владетелите. Имајќи предвид дека амбасадорите биле луѓе од неприкосновена доверба, а комуникациите биле бавни, тие уживале прилично голема слобода во своето работење⁴⁸.

Религиозните војни во почетокот на 17. век всушност го означувале Австро – францускиот натпревар за моќ. Во периодот на триесет-годишната војна се случиле и поголем број на иновации и во теоријата и во практиката на меѓународните односи. Во 1625 година, холанѓанинот Хуго Гроциус ја објавил својата „De Jure Belli ac Pacis“⁴⁹ (За законите на војната и на мирот), во која законите на војната биле далеку побројни. Во напорите за конвертирање на националното право во интер-национално (меѓународно), со секуларен пристап кој ќе биде прифатлив за двете страни на религиозната кавга, Гроциус се ослонил на класичниот поглед на природното право и на владеењето на разумот. Неговата книга која се смета за првата книга која се занимава со меѓународното право, го истакнува концептот на државен суверенитет и на еднаквоста на суверените држави, два концепта кои се базични во модерниот дипломатски систем.

Франција е земјата во која било воспоставено првото модерно Министерство за надворешни работи, во 1626 година, од страна на кардиналот Ришелје⁵⁰. Тој на дипломатијата гледал како на еден континуиран процес на преговарање, а дипломатите како претставници со еден претпоставен и една политика. Министерството го креирал за да може да ја централизира политиката, да ги има сите свои емисари под контрола и поефикасно да го спроведе националниот интерес. Оваа практика на кардиналот овозможи католичка Франција да застане во сојузничтво со протестантските сили, а против Австрија во Триесет-годишната војна. Во тоа и успеал, ако предвид се земе Мирот од Вестфалија од 1648 година со кој на сметка на Австрија, јакне Франција⁵¹. Неколкугодишните средби и разговори, пред потпишувањето на мировниот договор, го означуваат и првиот голем интернационален конгрес во модерната историја. Иако и

⁴⁸ Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia: Knowledge in depth*. The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.333.

⁴⁹ Alexandrowicz, C. (1972). *Studies in the History of the Law of Nations*. Grotian Society papers. Martinus Nijhoff. p. 163.

⁵⁰ Hare, P. (2015). *Making Diplomacy Work: Intelligent Innovation for the Modern World*. SAGE Publications.

⁵¹ Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia: Knowledge in depth*. The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.333

принцеви присуствуваа на конгресот, најголемиот дел од работата бил завршен од страна на искусни дипломати кои веќе и се познавале меѓу себе. Пресеансот повторно претставувал проблем и затоа морало симултано да се одржат две конференции.

Договорот од Вестфалија не го решил проблемот со пресеансот (приоритетот) помеѓу државите. Напротив, војната помеѓу Франција и Шпанија која продолжила од 1648 до 1659 година, делумно била и заради ова прашање⁵². Всушност, проблемот со пресеансот бил навлезен и во најмалите детали – во 1661 година, во Лондон, се отворило дипломатско несогласување дали кочијата на францускиот амбасадор ќе биде пред онаа на шпанскиот амбасадор.

Со јакнењето на државите по триесетгодишната војна, дошло до појава и развој на покомплексна мрежа на амбасади низ Европа. Англија, со цел задржувањето на тајноста на комуникациите, во 1641 година ја вовела и првата модерна курурска служба⁵³. Со текот на времето, дипломатијата станала служба на аристократите, а францускиот јазик го потиснал латинскиот како јазик на дипломатијата и имал супрамација сè до 20. век⁵⁴.

Францускиот систем бил пресликан и во останатите поголеми земји, каде биле воспоставени Министерства за надворешни работи. Амбасадорите кои овие земји ги праќале имале авторитет самостојно да склучуваат договори, односно биле целосно ополномоштени и овластени. Интересно е тоа и дека терминот „амбасадор“ се користел само за лицата испратени од крал и од Венеција. Кругот на „големи сили“ набрзо се проширил и со Русија, која влегла во европската дипломатија во 18. век, а се основала на дипломатската традиција на Византија.⁵⁵

На крајот на овој век, големи сили од рангот на европските, се појавиле и надвор од Европа – главно Соединетите Американски Држави, кои ги примиле нормите на

⁵² Bercovitch, J., Kremenjuk, V., and Zartman, I. (2008). *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. SAGE Publications.p.40

⁵³ Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia: Knowledge in depth*. The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.334

⁵⁴ Negga, D., Szirmai, M., and Chan, D. (2017). *Language Policy, Ideology and Educational Practices in a Globalised World: Selected papers from the PLIDAM 2014 Conference on Policy and ideology in language teaching and learning: actors and discourses*. PLIDAM. Archives Contemporaines Editions. p.X

⁵⁵ Tyulenev, S. (2012). *Translation and the Westernization of Eighteenth-century Russia: A Social-systemic Perspective*. TransUD: Arbeiten zur Theorie und Praxis des " Übersetzens und Dolmetschens. Frank & Timme. p.217

европската дипломатија, но не ги прифатиле елементите кои делувале „нерепубликански“, како на пример обраќањето кон амбасадорите („г-дине/г-ѓо амбасадор“, наместо „ваша екселенција“).

Европската дипломатија во овој период препознавала пет главни сили во Европа – Велика Британија, Франција, Австрија, Русија и Прусија, и нејзината главна цел била да одржува еден вид на баланс помеѓу нив.⁵⁶ Тоа го промени Француската револуција и напорите на Наполеон за окупирање на цела Европа. По неговиот пораз, повторното воспоставување на балансот на континентот бил направен во Виена во 1814-1815 година. Со документите кои произлегле од Виена (Финалниот договор од Виена 1815 година), направени биле чекори и во однос на решавање на меѓународните проблеми, како трговијата со луѓе (робови).

Но, со договорот од Виена во 1815 година (со амандмани од Конгресот од Ахен од 1818 година), направени биле чекори напред и во однос на правилата на дипломатијата. Утврдени биле 4 класи на носители на дипломатски мисии, пресеансот кој бил дефиниран од дата на предавање на акредитивите и системот на потпишување на договори согласно буквите во француската азбука. Во Виена била направена и дистинкција (во непишана форма) помеѓу „големите сили“ и „силите со лимитирани интереси“. Единствено големите сили можеле да разменат амбасадори, а пример за тоа се и САД кои немале амбасадори до 1893 година.

Враќањето на Наполеон и неговиот повторен пораз, довел до нов мировен договор во Париз во 1815 година, кога победниците (Велика Британија, Австрија, Русија и Прусија) потпишале т.н. „Четворократна алијанса – Quadruple Alliance“, која ги обврзувала на редовни средби за консултации за заедничките интереси, како и за одржувањето на мирот во Европа. Според договорот, секоја промена кај една од овие четири големи сили, би била санкционирана од останатите – систем кој наликува на рудиментирана форма на меѓународно водење од страна на конзорциум на големи сили⁵⁷.

⁵⁶ Truitt, W. (2010). *Power and Policy: Lessons for Leaders in Government and Business*. Praeger. p.163

⁵⁷ Ikenberry, G. (2019). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars, New Edition*. Princeton Studies in Internati. Princeton University Press. p.104

Првата таква средба била одржана во 1818 година во Ахен, кога во групата била примена Франција (а, тајно бил повторно воспоставен сојузот од четири држави, против Франција). Оваа средба донела нова стандардизација во многу аспекти на дипломатијата, а била и првата која предизвикала интерес кај медиумите, со што на дипломатијата и го додале и елементот на „односи со јавноста“⁵⁸.

Овие средби продолжиле на амбасадорско ниво – конференции биле одржани во Париз, Лондон и Виена и на нив се разговарало за специфични меѓународни предизвици – Белгиската независност (1830) и Балканските војни (1912 – 1913 година).

Полека, но сигурно од втората половина на 19. век, дипломатската активност во светски рамки сè повеќе се одвивала преку конференции – пример, Конгресот од Париз во 1856 година со кој се завршила Кримската војна, и каде бил кодифициран голем дел од меѓународното право⁵⁹. Овие конференции почнале да се занимаваат и со други делови од светот, како сфери на интерес на европските сили – Берлинските конференции во 1878 и 1884-1885 година фокусирани на „источното“ и Африканското прашање. Воедно, тогаш била институционализирана и мултилатералната дипломатија и тоа во една постојана форма – Парискиот конгрес ја создаде Меѓународната комисија за Дунав, како одговор на Комисијата за Рајна од Виена во 1815, а воспоставена била и Универзалната телеграфска унија (подоцна наречена Универзална поштенска унија).⁶⁰

Деветнаесеттиот век донел промени и политички трансформации, што, пак донеле промени во дипломатијата. Моќта во Европа од кралските семејства се преселила во кабинетите, кралевите биле заменети со министри, а демократизацијата била сè поприсутна. Тоа всушност одело под рака и со зголемувањето на писменоста на широките народни маси, информираноста со сè подостапните весници и значењето на јавното мислење.

⁵⁸ Chapman, T. (1998). *The Congress of Vienna: Origins, Processes, and Results*. Routledge. p.63

⁵⁹ Fry, M., Goldstein, E., and Langhorne, R. (2002). *Guide to International Relations and Diplomacy*. Bloomsbury Publishing. p.137

⁶⁰ Jan, O., Osmańczyk, E., and Mango, A. (2003). *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements: A to F*. A to F. Routledge. p.1828

Промени имало и во светски рамки – европските колонизатори почнале да ги губат своите колонии кои се стекнувале со независност, но и истовремено ги практикувале европските норми и дипломатски принципи. Таков бил случајот со земјите од Латинска Америка, па и Индија, која за прв пат се обединила под една власт на суб-континентот. Под притисок на американската воена и политичка моќ, Јапонија го отворила своето општество по што следела и брза модернизација.⁶¹

Ширењето на европските дипломатски норми на истокот, во Кина, не одело толку лесно. Напротив долгата кинеска традиција била незамислива за Европејците, чии амбасадори морале да поминат низ процес кој бил деградирачки за нив како целосно овластени претставници на суверените во Европа. Имајќи ја предвид големата економска и воена моќ на европските сили, решението било најдено преку – оружје. Со неколку воени интервенции (вклучувајќи ја и онаа на летната палата на кинескиот император⁶²), Кина била приморана да ги прифати „западните практики“.

Друга голема промена во дипломатските практики е развојот на технологијата – функционирањето на големи далечини било новина за Европа, но сосема нормална реалност за другите земји. Развојот на железницата, телеграфските врски, парните бродови и подводните кабли ја намалиле оваа далечина помеѓу земјите од различни континенти. Тој развој значел и пофреквентен контакт со амбасадорите испратени од земјата, со што нивната улога на целосно овластени претставници била во одредена мера променета. Консултациите со главниот град станале и можност, но и пракса.

3.4. Дипломатијата по крајот на Првата светска војна

По крајот на Првата светска војна, дипломатијата во многу нешта била променета. Можеби најмаркантна промена била направена во Русија, по револуцијата од 1917 година кога едноставно термините демократија и пропаганда почнале да бидат перцепирани

⁶¹ Stanton, A., Ramsamy, E., and Elliott, C. (2012). *Cultural Sociology of the Middle East, Asia, and Africa: An Encyclopedia*. Cultural Sociology of the Middle East, Asia, & Africa: An Encyclopedia. SAGE Publications.p.128

⁶² Hook, B. and Hook, P. (1998). *Beijing and Tianjin: Towards a Millennial Megalopolis. Regional development in China*. Oxford University Press. p.8

сосем поинаку. Комунистичкото лидерство на Советскиот сојуз целосно ги отфрлило дипломатските чинови и ги објавило сите тајни договори најдени во царските архиви. На тој начин бил направен целосен контраст со аристократските традиции на европската дипломатија. Народниот комесаријат за надворешни работи, организирал прес-биро и биро за меѓународна револуционерна пропаганда. Тоа се покажало и како начин на кој Русија направила супституција на својот недостаток на реална моќ со пропаганда која ги опфаќала работниците од останатите земји и ги водела кон состојба во која тие ќе вршат притисок врз своите земји и влади. Советите ја креирале и Комунистичката интернационала (наречена и Трета интернационала) која како самостоен ентитет се вклучувала во политиката на капиталистичките земји на многу поинаков начин од која било амбасада дотогаш⁶³.

По крајот на Првата светска војна и во 20-тите години на минатиот век, на сцената повторно се вратила т.н. „конференциска дипломатија“⁶⁴. Пример за тоа е Париската мировна конференција на која биле прифатени голем број од процедурите на Виенскиот Конгрес – разликувањето на „сили со генерални интереси“ од „сили со специфични интереси“, одржувањето на приватни состаноци на делегациите на големите сили, и средбата на амбасадорско ниво по самата конференција. Сите документи и договори, па и конференциите по оваа веќе биле напишани на два јазика – француски и англиски (САД и Велика Британија станале активен дел од светските совети). И во Виена, присутни биле највисоките политички лидери, но не и кралеви и суверени. Таму биле присутни и невладини организации, кои претставувале национални ентитети кои барале независност.

Сепак, главната „иновација“ која произлегла од мировните разговори била „Лигата на нациите“, првата перманентна меѓународна организација, со секретаријат од цивилни лица од сета меѓународна заедница⁶⁵. Лигата на нациите правела дистинкција: имала две постојани сесии. Во едната седеле сите членови, како репрезентација на еднаквоста

⁶³Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia : Knowledge in depth*. The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.335

⁶⁴ Tucker, S. and Roberts, P. (2006). *World War I: A Student Encyclopedia*. World War I: Student Encyclopedia. ABC-CLIO.p.510

⁶⁵Tucker, S. and Roberts, P. (2006). *World War I: A Student Encyclopedia*. World War I: Student Encyclopedia. ABC-CLIO.p.938

помеѓу сите субјекти на меѓународната заедница, а во другата седеле големите сили. Сепак, ниту една од овие помстивања не го одземал суверенитетот на државите.

Лигата на нациите имала една голема мана, односно недостаток. САД не биле дел од неа. Имено, американскиот Сенат одбил да ратификува мировните договори кои биле и основата за создавање на Лигата. Тоа го нарушил угледот и кредибилитетот на Соединетите Држави во меѓународната заедница.⁶⁶

Овој тип на конференциска дипломатија продолжил да биде норма и до (и во текот на) Втората светска војна. Главните политички лидери со помош на новите технологии (телефонскиот уред станал стандард; авионите биле достапни), често се среќавале и разговарале за теми од заеднички интерес. Пример за тоа е патувањата на британскиот премиер Невил Чембрлејн кој во 1938 година повеќекратно допатувал во Германија, што резултирало со т.н. Минхенски договор кој овозможил Германија да го анексира пределот Судетенланд од западна Чехословачка⁶⁷.

Светот по Втората светска војна, во контекст на меѓународните односи бил многу различен. Доминацијата на двата блока (едниот воден од САД, другиот од Советскиот сојуз), не оставало многу простор за трета опција, иако таа постоела во Движењето на неврзаните, земји кои во најголем број биле со тукушто стекната независност). Поларизацијата довела до развој на Северноатлантската алијанса (НАТО) и Варшавскиот пакт, а дипломатијата била исполнета со постојани конгреси, конференции, самити и средби на кои се разговарало за разоружување и анулирање на нуклеарната трка. Периодично, дипломатијата се занимавала и со кризен менаџмент.

Денешната политичка поделба е во голема мера производ на периодот по Втората светска војна – креирањето на двете моќни, но меѓусебно антагонистички држави, Индија и Пакистан; позиционирањето на Кина како светска сила, по револуциите кои овозможиле

⁶⁶ Daume, D. (1991). 1991 Britannica Book of the Year. Number v. 33 in Britannica book of the year. Encyclopaedia Britannica.p.48

⁶⁷ Noble, T., Strauss, B., Osheim, D., Neuschel, K., and Accampo, E. (2012). *Western Civilization: Beyond Boundaries*, Volume II: Since 1560. Cengage Learning. p.797

во 1949 година Мао Цетунг да ја основа Народна Република Кина, создавањето на независни држави во Африка⁶⁸.

Во еден таков свет, потребно било повторно да се изнајде модалитет за некаква форма на континуирана заедничка соработка на сите чинители во меѓународните односи. Лигата на народите, која не се истакнала со својата ефикасност, била заменета од Организацијата на Обединетите Нации (ООН), основана во 1946 година со 51 член, бројка која денеска е зголемена за околу четири пати.

Но, еднаквоста помеѓу државите, согласно Обединетите Нации, во пракса се покажала како непостоечка. Голем број од ново-настанатите држави, поради малата економска моќ не можеле да развијат ефикасни и бројно големи дипломатски служби. Тоа значело и помала визибилност во меѓународната заедница. Така, ООН се нашле во ситуација во која немало антагонизам само на линијата Исток – Запад, туку и на линијата Север – Југ (поранешните колонизатори и нивните колонии, сега новонастанати независни држави).

Таканаречените регионални организации, како на пример Европската Унија (ЕУ), покажале поголем успех во промовирањето на економските врски помеѓу своите земји – членки. И ЕУ, исто како и Организацијата за африканско единство и Арапската Лига ја зголемила кумулативната моќ на своите земји – членки, преку промоција на една кохерентна надворешна политика и дипломатска стратегија. Тоа не може да се каже за, на пример, азискиот континент, каде постоеле и постојат екстремни политички, културни и економски различности, исто како што една таква иницијатива на американскиот континент не добила атракција – Организацијата на американски држави (главно поради големиот диспарат во моќ помеѓу САД и другите помали држави на американскиот континент). Задоволително ниво на хармонизација не постигнало ниту Движењето на неврзаните, чиј дел бил и поранешна Југославија.

⁶⁸ Bains, A. (2016). *World War II. A Political and Diplomatic History of the Modern World Series*. Rosen Publishing Group.

3.5. Крајот на биполарниот свет и дипломатијата денес

Крајот на претпоследната и почетокот на последната декада од минатиот век го донесе и крајот на биполарноста во меѓународните односи. Во тој период постоеле повеќе од 7.000 дипломатски мисии (во најголем број на ниво на амбасади, водени од страна на Амбасадори). Амбасадите станале стандард во меѓународните односи, и тоа не само во контекст на државите, туку и во рамки на наднационалните ентитети како на пример НАТО и Европската Унија. Имено, една земја во Белгија, имала три амбасадори – еден во земјата, еден во седиштето на НАТО и еден во седиштето на Унијата.

Истовремено не застанал ниту растот на одговорностите назначени на дипломатските претставништва. Блиската соработка помеѓу земјите се проширила и во полето на правото, но и безбедноста, особено во контекст на тероризмот, организираниот криминал, тргувањето со нелегални супстанции, илегалната миграција, бегалците и сл.

Кон крајот на 20. век, бројот на дипломатски мисии се намалува, не затоа што се намалува бројот на суверените држави, туку затоа што земјите кои се дел од еден заеднички регион, а се поврзани и во одреден наднационален ентитет (пр. ЕУ) направиле еден вид на рационализација⁶⁹ – пример за тоа се заедничките мисии на неколку земји од Унијата кои биле блиски по својата култура и традиција, и тоа во земји кои биле од релативно помал интерес за нив.

За разлика од намалувањето на бројот на дипломатски мисии на државите, бројот на меѓународните организации рапидно растел. На почетокот на 21. век имало илјадници невладини организации кои биле акредитирани како набљудувачи во рамките на разни специјализирани агенции на ООН.

Крајот на Студената војна доведе и до голем број на „непознати“ и кај најголемите светски играчи – Русија се борела со сопствените предизвици како намалувањето на политичката и воена моќ, што довело и да намалувањето на влијанието во светски рамки; САД, без својот очигледен „непријател“, Советскиот сојуз“ се нашле во позиција одново

⁶⁹Encyclopaedia Britannica, i. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia: Knowledge in depth*. The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.338

да го дефинираат своето надворешно – политичко постоење и делување; Европската Унија се движела кон сè поголема интеграција, но без вистинска визија за крајната цел; Јапонија се движела кон целосна нормализација, полека отфрлајќи ги рестрикциите наметнати во Втората светска војна; Кина и Индија, кои во периодот на биполарноста се бореле да се пронајдат себе си во т.н. трет, неврзан свет, градуално се враќале на своите традиции и полека, но сигурно станувале светски сили.

Распадот на Советскиот Сојуз, довел до создавање на поголем број независни држави – од Балтикот, до Кавказот и регионот на Централна Азија. Растот на национализмот, пак, довел до деинтеграција на мултиетничките држави – најеклатантен пример за тоа е Југославија. Овие процеси довеле и до појава „етнички будења“ и барања за рedefинирање на граници и управи. Тоа довело до потребата од сè поголема меѓународна инволвираност и асистенција, како и до појавата на масовни бегалски бранови. Едноставно, почетокот на 21. век довел до консензус дека постои процес на суштински промени во светот на дипломатијата, но и до големи несогласувања за тоа која ќе биде новата форма на меѓународните односи и дипломатската практика.

Дипломатијата денеска иако е изградена на антички основи и практики, функционира во една сосема нова реалност, која е покомплексна, дури и во споредба со реалноста пред само неколку декади.⁷⁰ Од сите предизвици со кои се соочила дипломатијата, ниту еден нема поголемо влијание од феноменот наречен глобализација и од комуникациската револуција која е поттикната од новите информациски технологии. Самит – дипломатијата се заменува со дневната дипломатија, што не е целосно нов феномен имајќи предвид дека постоела праксата на редовни средби на највисоко ниво, но, сепак, не во обемот и фреквенцијата која е присутна денеска.⁷¹

⁷⁰ A.F. Cooper, J. Heine, R. Thakur, and R.C. Thakur, The oxford handbook of modern diplomacy, Oxford Handbooks in Politics & International Relations, OUP Oxford, 2013. p. xxx (30)

⁷¹ A.F. Cooper, J. Heine, R. Thakur, and R.C. Thakur, The oxford handbook of modern diplomacy, Oxford Handbooks in Politics & International Relations, OUP Oxford, 2013. p. xxxii (32)

4. Видови дипломатија

Постојат поголем број на класификации на дипломатијата, кои навлегуваат во скоро сите аспекти на општественото живеење. Со цел сеопфатност во разгледувањето на дипломатските видови, на едно место ќе бидат опфатени сите видови на класификации кои ќе ја заокружат целосната слика на оваа област, а ќе го отворат патот кон разгледувањето на одбранбената дипломатија како нејзин значаен дел.

Имено, дипломатијата може да биде официјална (државна) и неформална; цивилна или воена дипломатија; „soft power“ дипломатија, „hard power“ дипломатија; јавна дипломатија; превентивна дипломатија, принудна дипломатија, шатл – дипломатијата и слично.

Согласно бројот на учесниците во дипломатската активност, таа може да биде билатерална и мултилатерална.

4.1. Билатералната дипломатија

Билатералната дипломатија како облик на комуникација помеѓу две држави е најдолго практикуван вид на дипломатска пракса. Истиот се појавува во времето на антиката, како одраз на волјата на два суверена (владетели) за соработка со цел задоволување на сопствените интереси.⁷² Оттаму, фактички оваа форма на дипломатија го воспоставува обичајот, истата да се воспоставува врз основа на взаемната волја на две страни, односно на две држави. Воспоставувањето на дипломатските односи не значи и воспоставување на дипломатска репрезентација на една држава во друга, иако во основа поставувањето и соодветното пополнување на дипломатското претставништво се дефинира и како приказ на интерес за засилена дипломатска соработка помеѓу државата испраќач и државата домаќин на дипломатското претставништво. Тоа може многу пластично да се забележи и преку дипломатското претставување на големите и моќни држави кои имаат и најголем број на претставништва низ земјите во светот, но и најмногу екипирани претставништва со поголем број на специјалисти во различни области од

⁷² Graham Fry Michael, Goldstein Erik, Langhorne Richard (2004): *Guide to International Relations and Diplomacy*, Bloomsbury Academic, pp. 50-51

општественото живеење кои иницираат соработка во секоја од репрезентираните области. Во овој вид на дипломатија нагласен е принципот на реципроцитет.

4.2 Мултилатерална дипломатија

Пандан, односно другата страна на монетата на билатералната дипломатија е всушност **мултилатералната дипломатија**⁷³ која исто така има свои корени во антиката, иако многумина ја сметаат за феномен на 20. век. Таа во античка Грција, па и во Индија се користела како форма на соработка помеѓу сојузниците во една војна, нешто што својата модерна форма ја добива во 19. век кога операциите на Наполеон довеле до заеднички ангажман на останатите европски држави, против него.

Модерното време, „де факто“ носи висок степен на меѓузависност, нешто што е рецидив и на процесот на глобализацијата кој навлезе во секоја општествена пора. Затоа, денеска не треба да зачудува фактот дека мултилатералната дипломатија не се занимава само со одржувањето на мирот и соработката (Лига на народите), туку и со човековите права, економскиот развој, екологијата и сите останати општествено важни прашања. Тоа денеска е претставено во Организацијата на Обединетите Нации (ООН), каде има претставници од сите држави во еден исклучително развиен мултилатерален систем, кој не само што ги вклучува овие претставници, туку има и свои претставници низ целиот свет. Пандан на ООН се и Европската Унија, НАТО – Алијансата, Африканската Унија и други. Постојат автори кои и претставувањето во Обединетите Нации го класифицираат на два вида на мисии: постојана мисија и привремена мисија.⁷⁴

4.3 Официјална дипломатија: јавна vs. тајна дипломатија

Официјалната дипломатија е онаа дипломатија која е водена од страна на државниот апарат – формалната организациска единица задолжена за спроведување на

⁷³Graham Fry Michael, Goldstein Erik, Langhorne Richard: *Ibid*, p.340

⁷⁴Турчиновиќ Ф. (1994): *Сталне мисии при УН као облик предстваљања држава*, Обод, Цетиње, стр.9-13 и 29-33

надворешната политика. Таа дипломатија е **јавна дипломатија**, што претпоставува дека нејзиниот пандан е т.н. „**тајна дипломатија**“, односно неформалната дипломатија.⁷⁵

Во суштина т.н. тајна дипломатија постоела многу порано од она што ние денес го нарекуваме јавна дипломатија, односно од времето на апсолутистичките држави. И денеска оваа форма на тајни договори или затскриени анекси постои, но имајќи го предвид развојот на општеството и достапноста на информациите, многу тешко може да се спроведе. Во однос на бројот на учесници во дипломатскиот процес, тајната дипломатија многу потешко се спроведува во мултилатералната дипломатија, наспроти во билатералната дипломатија. Под тајна дипломатија се подразбираат преговори во врска со кои во тајност се чуваат која било од следниве компоненти: содржината на преговорите, фактот дека постојат преговори, содржината на евентуалната спогодба и самиот факт дека постои спогодба.⁷⁶ Ако се практикува ваков тип на дипломатија, вообичаено за неа или не постои пишан материјал или пишаниот материјал нема никакво обележје – печат, потпис или слично. Преговорите, доколку се во рамките на тајната дипломатија, тие се одвиваат на локација која не е отворена и позната.

Интересна е поделбата поврзана со целта на дипломатскиот процес – превентивната дипломатија, принудната дипломатија, алиби дипломатијата, подземната (разузнавачка) дипломатија и слично.

4.4 Превентивна дипломатија

Превентивната дипломатија во основа претставува модел кој е тесно поврзан со мултилатералата. Терминот е релативно нов и потекнува од вториот по ред генерален секретар на Организацијата на Обединетите Нации, Даг Хамаршелд⁷⁷, чија основна цел била да ги држи раздвоени потенцијалните конфликти од сферите на разединување на тогашните светски супер сили. Она по што превентивната дипломатија во голема мера се

⁷⁵ Graham F.M., Goldstein E., Langhorne R.: *Ibid*, p.32-108

⁷⁶ Ортаковски, В. (2010): *Дипломатија*, Факултет за безбедност, Скопје, стр. 53

⁷⁷ Сокалски Х., (2005): Грам превенција: Македонија и искуството на Обединетите Нации во превентивната дипломатија, МИ-АН, Скопје, стр.30

разликува од останатите видови е тоа што таа ги вклучува 3-те „П“: Peacebuilding (градење на мир), Peacekeeping (чување на мирот) и Peacemaking (создавање на мирот).

Превентивната дипломатија vis-à-vis обичната форма на дипломатијата се разликува првенствено во фактот дека е проактивна, наместо реактивна, односно дека презема активности пред воопшто да се случи каков било конфликт или недоразбирање во сферата на меѓународните односи.

Основата на превентивната дипломатија е преговарањето. Во таа смисла Бутрос Бутрос Гали, дефинирајќи ја „превентивната дипломатија“, констатира дека „акцијата на превентивната дипломатија“ всушност претставува преговарањето. Од овој аспект се извлекува и поврзаноста дека превентивната дипломатија речиси секогаш делува преку преговарањето и тоа на два начина: директно помеѓу страните во спорот и преку посредување на трета страна.⁷⁸

Во овој вид на дипломатија од исклучителна важност се неколку елементи како капацитетот за медијација влогот со кој влегуваат секоја од страните, тактиката, односно способноста вистинското да се направи во вистинското време и сл. Успешноста на оваа дипломатија ја одредуваат пет фактори и тоа:

1. тајмингот на третата страна;
2. разнообразната акција;
3. поддршката од големите сили;
4. умереното лидерство; и
5. автономијата на државата.⁷⁹

Тајмингот на третата страна е значаен елемент за успешноста на превентивната дипломатија, имајќи предвид дека препорачливо е преземање на превентивна акција во најраниот стадиум на конфликтот. *Разнообразната акција* се однесува на еден совршен микс, баланс на мерки и активности чие мешање ќе може да придонесе кон целосно митигирање на конфликтната состојба. Како што објаснува Митревска, а согласно Ланд, употребата на мерката поттикнување преговори не може да се замисли пред да се

⁷⁸Митревска М., (2012): *Превентивната дипломатија – инструмент на меѓународните односи: основни теоретски аспекти*, Безбедносни дијалози, стр. 3

⁷⁹Митревска М., (2012): *Исто*, стр. 5

обезбедат основните услови за тие преговори да бидат успешни.⁸⁰ *Поддршката на големите сили* како значаен фактор зборува сам за себе, додека *умереното лидерство* и умереноста во повлечените потези се исто така еден од круцијалните аспекти кои доведуваат до успех. Последен, но не и најмалку важен фактор е автономијата на државата што подразбира дека таа ги поседува институциите и процедурите низ кои може да се преговара и да се дојде до финално решение.

4.5. Принудна дипломатија

Принудната дипломатија е еден вид на стар инструмент на државите кој никогаш не бил целосно систематизиран. Во „Deterrence and Coercive Diplomacy: The Contributions of Alexander George“, авторот Џек Леви пишува дека целта на „принудната дипломатија“ е да артикулира релевантна теорија во која заканите, убедувањето, наградата како мотивација и прилагодувањето можат на политички лидери да им овозможат алтернатива на војната.⁸¹

Џорџ како контраст на „брзата и одлучна воена стратегија, ја препознава принудната дипломатија чија цел е да влијае на волјата на непријателот со комбинација од закана од употреба на сила или, пак, лимитирана и селективна употреба на сила во дискретен и контролиран пораст. Главната цел е да се натера непријателот да се согласи со условите кои се понудени, или да се преговара за најдобриот можен компромис, додека истовремено се менаџира кризата и се превенира непосакуваната употреба на воена ескалација. Но, да биде појасно, принудната дипломатија се разликува од процесот на одвраќање – одвраќањето значи дека непријателот се разубедува од иницирање на одредена активност, додека принудната дипломатија е „де факто“ одговор на активност која е веќе превземена.

Шатл дипломатијата е еден вид на дипломатија која е користена во повеќе наврати во светската историја – една форма на овој тип дипломатија била видлива за време на Париската мировна конференција во 1919 година, кога Италија накратко се повлекла од

⁸⁰Митревска М., (2012): *Исто*, стр. 6

⁸¹Levy Jack S. (2008): *Deterrence and Coercive Diplomacy: The Contributions of Alexander George*, Political Psychology, Vol. 29, No. 4, p.539

Конференцијата како протест кон останатите делегации кои одбиле да и ги овозможат територијалните побарувања кои биле ветени во Лондонскиот договор од 1915 година. Всушност, член на американската делегација се обидел да го реши проблемот помеѓу Италија и Југославија, ставајќи ги членовите на двете делегации во засебни соби, наизменично обидувајќи се да најде решение⁸².

Кисинџер, исто така, ја користел шатл – дипломатијата во регионот на Блискиот Исток, за време на администрациите на Никсон и на Форд, и тоа со успех – на пример Синајскиот привремен договор од 1975 година и договорите помеѓу Израел и Сирија за Голанската висорамнина во 1974 година.⁸³ Пример за поскорешна шатл – дипломатија е турскиот обид за медијација помеѓу Русија и Грузија во 2008 година.

Шатл – дипломатијата не се основа на стриктни пишани правила. Можеби токму заради тоа, овој тип на дипломатија е вистинска уметност која ја практикуваат само успешни и искусни дипломати. Најкарактеристичниот елемент од шатл – дипломатијата е фактот дека двете страни не водат меѓусебни разговори, туку тие се раздвоени и дипломатите – посредници патуваат од страна до страна пренесувајќи ги пораките.⁸⁴ Но, тоа не значи дека дипломатите се поштари – тие се есенцијален дел од процесот, кој во суштина го водат, го насочуваат и го организираат.⁸⁵

5. Дипломатијата во новото време: модели

Современото време на сцената како инструменти на меѓународната политика поставува актери кои досега не биле поимувани како такви. Но, експертската јавност, последните неколку години препознава дека постојат неколку концептуални модели кои како инструмент на надворешната политика ги поставуваат медиумите, односно сите чинители во медиумската сфера.

⁸²MacMillan, M. (2001). *Paris 1919: Six Months that Changed the World*. New York: Random House. pp. 299–300.

⁸³Dhanani, G. (1982). "Israeli Withdrawal from Sinai". *Economic and Political Weekly*.

⁸⁴Васиќ Н. Д., (2010) *Превентивна дипломатија: теоретски концепт, нормативен оквир и политички контрoверзи*, Службен весник, Белград, стр.110.

⁸⁵Ортаковски, В. (2010), *Дипломатија*, Факултет за безбедност, Скопје, стр. 61

Во таа насока, концептуалните модели се однесуваат на јавната дипломатија, каде и државите, но и недржавните актери ги користат медиумите како канал за комуникација и влијание врз јавното мислење; потоа медиумската дипломатија, каде официјални лица ги користат медиумите за да комуницираат со одредени актери и ентитети, нешто што е добро познато во процесот на завршување на конфликти; и т.н. „media – broker“ дипломатија, во која медиумските работници, привремено стануваат и дипломати, односно ги преземаат нивните функции при меѓународни преговори.

Имено, терминот „дипломатија“ порано беше користен за да опфати и објасни огромен број на активности, како меѓународната политика, преговарањето и начините за негово изведување и сл.⁸⁶ Во контекст на моделите на дипломатијата, истата ја гледаме примарно како процес на меѓународни преговорања, односно како комуникациски систем преку кој претставници на државите или на меѓународните актери, ги изразуваат и бранат сопствените интереси, нивото на нивното исполнување, можните закани и ултимативното однесување.

Традиционалната дипломатија беше исклучиво формална, институционална, интерперсонална, спора и најчесто тајна.⁸⁷ Американскиот претседател Вудро Вилсон во т.н. Говор од 14 точки во 1918 година зборувал за менување на начинот на воедење на дипломатијата, од приватна, тајна, затскриена, во првенствено искрена и отворена кон очите на јавноста⁸⁸. Тоа и всушност може да се земе како „нова дипломатија“, која била „откриена“ и достапна за медиумите и за јавното мислење.

Секако, мислењата дали таа отвореност помага или одмага во контекст на дипломатските напори, е предмет на дебата. Тоа не го обезвреднува фактот дека дипломатијата гледана како процес на меѓународно преговарање е јавна и тоа, се чини, е иреверзибилен процес.

⁸⁶ Nicolson G. H. (1963): *Diplomacy*, Oxford University Press, London. p.

⁸⁷ Повеќе на: Berridge G. (1995): *Diplomacy: Theory and Practice*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf. Hertfordshire; и Barston E. R. (1997): *Modern Diplomacy*. Longman, London.

⁸⁸ Williams, A. W. (1971): *The Shaping of American Diplomacy*, Rand McNally, Chicago. p.79.

„Ништо не е направено за да се револуционира дипломатската практика во очи на ова ново и перманентно медиумско влијание“⁸⁹, вели Аба Ебан, додека Рос Перот ги класифицира амбасадите како остатоци на минатото, исто како што се и старите едреници. „Во едно поинакво време кога не постоеја свестки комуникации, амбасадорите говореа во име на земјите. Но, сега, кога имаме инстантни светски комуникации, нивната примарна улога е едонставно – социјалната улога“⁹⁰, вели тој.

Промените во политиката, меѓународните односи и масовните комуникации во голема мера ја проширија улогата на медиумите во дипломатијата. Растечкиот тренд на партиципирање на масите во политичките процеси, ги трансформираше системите и општествата од автократски, во демократски. Слободно изразувајќи се – револуцијата во комуникациите и информациските технологии, можноста за преноси во живо, на кој било настан од глобално значење – во домовите на секој човек, како и експоненцијалниот раст и развој на интернетот, доведе до целосна глобализација на електронската комуникација и новинарството, како и до голем раст на медиумските мрежи, станиците, а со тоа и публиката која е на страната на консументите на овие информации.

Овие револуционерни промени го променија и значењето на терминот моќ во современата светска политика. Статусот на една земја во меѓународната заедница не е дефиниран само од нејзината воена или економска моќ, туку и од нејзиниот имиџ, имиџот на нејзините лидери и контролата на информацискиот тек. Тоа укажува на фактот дека „меката сила“ сè побрзо ја заменува „тврдата“ и традиционална форма на моќ⁹¹. Во овој свет кој рапидно се менува, информацијата за сето она што се случува е „де факто“ главното добро кое има висока цена во меѓународните односи, исто како што некогаш била заканата од користење на воена сила, која се припишува како главно добро и вистинска вредност која во својот ракав ја имале суперсилите.⁹²

⁸⁹ Eban, A. (1998): *Diplomacy for the Next Century*. Yale University Press, New Haven and London, p.75. Повеќе во Claude, Jr.L. I. (1965), *The Impact of Public Opinion Upon Foreign Policy and Diplomacy*, Open Diplomacy Revisited, Mouton, The Hague; и Hindell, K., (1995): *The Influence of the Media on Foreign Policy*, International Relations, 12 pp.73-83.

⁹⁰ Изјава од 1992 година. Повеќе на NeumanJ. (1996): *Lights, Camera, War: Is Media Technology Driving International Politics?*. St. Martin's Press. New York. pp.270-71.

⁹¹ Nye Jr., S. J. (1990): *Soft Power*, Foreign Policy, 80, pp.153-71.

⁹² Nye Jr., S. J, Owens, A. W. (1996): *America's Information Edge*, Foreign Affairs, 75 p.24.

Масовните медиуми, особено глобалните телевизиски мрежи станале централен извор за информирање за сите работи поврзани со светските настани. „Технологиите и комуникациите кои станаа многу важни во светската политика и економија, фундаментално ја променија природата на тоа што значи моќ и влијание и од каде тие извираат, и дома и на меѓународно ниво“⁹³, вели Хамид Молана.

Во контекст на тоа и политичарите и медиумските работници се согласни дека револуционерните промени во политиката и комуникациите создадоа нов систем на владеење воден токму од медиумите. Лугар овој систем го нарекувам „медијализам“, а Герген – „теледемократија“.⁹⁴

Кон тоа оди во прилог и мислењето дека трансформацијата и згоемувањето на моќта на медиумите креираше еден нов феномен, наречен „Ефектот CNN“ кој во основа, особено во кризите кои се потенцијална можност за хуманитарна интервенција, значи дека официјалните лица ја изгубија моќта за донесување на одлуки, која е сега во рацете на глобалните телевизиски мрежи.⁹⁵

Овие навистина големи промени во односот помеѓу дипломатијата, политиката и глобалните комуникации создадоа нови начини на интеракција помеѓу медиумите и дипломатијата. Всушност за да се објасни овој феномен беа направени и обиди за создавање на нов термин кој ќе ја опфати оваа нова улога на глобалните медиуми, особено на телевизијата, во дипломатијата: „медиумска дипломатија“, „телепломатија“, „фотопломатија“, т.н. „'soundbite' дипломатија“, „инстант дипломатија“ и „реално-временска“ дипломатија.

Интересно е што овој правец на развој на комуникациите и влијанието врз дипломатијата не е значително третиран во рамките на академските дисциплини. Калб вели дека

⁹³ Mowlana H. (1993): *Toward a NWICO for the Twenty First Century*, Journal of International Affairs, 47, p.59

⁹⁴ Gergen, D. (1991): *Diplomacy in a Television Age: The Dangers of Teledemocracy*, in Serfaty (ed.), *The Media and Foreign Policy*, pp.47-63

⁹⁵ Повеќе на: Gowing, N. (1994): *Real-Time Television Coverage of Armed Conflicts and Diplomatic Crises: Does it Pressure or Distort Foreign Policy Decisions*, Working paper 94-1, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, MA; Jakobsen, V. P. (1996): *National Interest, Humanitarianism or CNN: What Triggers UN Peace Enforcement after the Cold War?*, Journal of Peace Research, 33, pp.205-15; и Livingston, S. (1997): *Beyond the 'CNN Effect': The Media-Foreign Policy Dynamic*, in Pippa Norris (ed.), *Politics and the Press: The News Media and Their Influences*, pp.291-318

неодамна академската фела почна навистина да го согледува тоа што политичарите го знаеја со декади, односно дека медиумите се клучен играч во процесот на владеење.⁹⁶

Новите истражувања нудат три концепти поврзани со користењето на медиумите како инструмент на надворешната политика и меѓународните преговори: јавната дипломатија, медиумската дипломатија и „media – broker“ дипломатијата.

5.1. Јавната дипломатија како инструмент за култивирање на позитивен имиџ

Основната идеја на јавната дипломатија е всушност директната комуникација со надворешната јавност, со цел влијание на нивното мислење, а со тоа и мислењето на нивните влади.⁹⁷ Во однос на содржината, јавната дипломатија се однесува на активностите кон надвор, во полето на информациите, на образованието, на културата, додека целта е иста – влијание врз граѓаните, со цел влијание врз владите.⁹⁸

Јавната дипломатија користи повеќе канали – првенствено мас – медиумите и глобалните сервиси, но и културните и научни размени – како оние на размената на студенти, научници, интелектуалци и уметници, потоа учеството на разни типови на фестивали и манифестации, градбата и одржувањето на културни центри, изучувањето на јазици, создавањето на пријателски лиги и трговски асоцијации. Има разлика во суб-јавноста кон која е насочена секоја од овие активности. Ако мас – медиумите говорат кон широките народни маси, останатите културолошки активности се однесуваат на прецизно избрани публики, елити, кои понатаму преку своето размислување би влијаеле на јавното мислење.

Разлика има и во контекст на очекуваниот импакт од временска перспектива – ако мас – медиумите влијаат сега и веднаш, останатите активности имаат подолгорочен карактер, но се и пофундаментални во својата природа, а со тоа носат и промени кои потоа потешко можат да се искоренат.

⁹⁶ Kalb, *Foreword*, p.xiii.

⁹⁷ Malone, G. (1985): *Managing Public Diplomacy*, The Washington Quarterly, 8, p.199

⁹⁸ Frederick, H. H. (1993): *Global Communication and International Relations*, Wadsworth, Belmont, CA p.229

Врз основа на карактеристиките на учесниците, нивните цели и користените методи, можат да се разграничат три варијанти: основната, недржавната – транснационална варијанта и варијантата на домашни односи со јавноста.

Основната варијанта, која се однесува на користењето на медиумите за извојување на критичната битка за вниманието на луѓето во земји со „непријателски“ влади, односно битка во која преку креирање на позитивна слика за политиките, активностите, политичкиот и економскиот систем на одредена земја би се приморала јавноста да ја принуди сопствената влада во примена на постојните непријателски политики и однесување. „За време на студената војна, САД и Советскиот сојуз развиле (и екстензивно користеле) јавна дипломатија со цел моделирање на јавното мислење на граѓаните од целиот свет кон нивните идеологии.⁹⁹ Едно од главните оружја за достигнување на оваа цел им биле меѓународните меидуми како „Гласот на Америка“, Радио Слобода, Радио Слободна Европа (на страната на САД) и Радио Москва (на страната на Советскиот сојуз).¹⁰⁰ Други такви примери се воспоставувањето на телевизиските програми „Worldnet“ и „Dialogue“ од страна на САД, како и радиото и телевизија „Marti“ чија цел била дестабилизација на владеењето на Фидел Кастро на Куба, потоа радиото „Слободна Азија“, чија цел била промовирање на човековите права во Кина и радиото „Слободен Ирак“, со цел поткопување на владеењето на Садам Хусеин во Ирак.

Втората варијанта е наречена **недржавна – транснационална варијанта**, која на претходната, основна варијанта, додава неколку нови „слоеви“ на комплексност. Имено, размислувањата оделе во насока на тоа дека јавна дипломатија може да спроведуваат само државите, што се покажало и како вистинито до одредена мера во времето на Студената војна, но не и денеска. Можеби затоа, Бено Сигницер и Тимоти Комбс понудија и една нова варијанта на дефиницијата за тоа што значи јавната дипломатија – „начинот на кој владите и приватните индивидуи и групи директно или индиректно влијаат на јавното мислење кое се однесува директно на одлуките (целите) на надворешната политика на

⁹⁹ Tuch, N. H. (1990): *Communicating with the World: US Public Diplomacy Overseas*, St. Martin's Press, New York.

¹⁰⁰ Gary D. Rawnsley, D. G. (1996): *Radio Diplomacy and Propaganda: The BBC and VOA in International Politics*, Macmillan, London; McNamara J. K. (1992): *Reaching Captive Minds with Radio*, Orbis, 36, pp.23-40

друга држава.¹⁰¹ Таква е на пример кампањата на разни недржавни актери за демократија и човекови права во државите како Кина. Во 1989 година, про-демократското опозициско движење во Кина изврши притисок на кинеската влада за да започнат про-демократски реформи и да се почитуваат човековите права.¹⁰² Во мај, 1989 година про-демократската опозиција искористи еден драматичен медиумски настан – самитот на кој се среќаваа советскиот лидер Михаил Горбачов и кинескиот лидер Денг Џаопинг, со цел да извршат демонстрации против анти-демократските политики на нивните влади и за недостатокот на соодветни работни места и соодветни примања за едуцираните граѓани.¹⁰³ Демонстраторите извикувале пофалби за реформите на Горбачов во СССР, и ја повикувале и сопствената влада да тргне на тој пат. Овие демонстрации добиле на насилство, на плоштадот Тиананмен (добропознатата видео снимка на која демонстратор се соочува со тенк), со цел изнудување на јавен притисок кон кинеската влада и западните влади за воведување на посериозни мерки против непочитувањето на човековите права. Голема помош за оваа кампања било и пренесувањето на овие демонстрации на американската мрежа CNN и тоа во живо.¹⁰⁴ И „Гласот на Америка“ известувале за демонстрациите и неможноста за нивно угнетување од страна на кинеската влада. Одговорот на кинеската влада на овие информации од страна на „Гласот на Америка“ бил – попречување на можноста за емитување на програмата на „Гласот на Америка“ и протерување на нивни новинари.

Третата варијанта, **варијантата на домашни односи со јавноста** се однесува на домашните, односно владините начини на комуникација со цел спроведување на јавна дипломатија. Во одредени случаи тоа се спроведува преку ангажирање на надворешна компанија која би спровела односи со јавноста, или, пак, би се ангажирале лобисти за да се достигнат утврдените цели.¹⁰⁵

¹⁰¹ Signitzer, H. B. и Coombs, T. (1992): *Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Convergences*, Public Relations Review, 18, p.138.

¹⁰² Wright, T. (1999): *State Repression and Student Protest in Contemporary China*, China Quarterly, 157, pp. 142-72

¹⁰³ Former, S. R. (1994): *Public Diplomacy and International Politics*, Praeger, New York. pp.118-20

¹⁰⁴ Donovan, J. R. and Scherer, R. (1992): *Unslient Revolution, Television News and American Public Life, 1948-1991*, Cambridge University Press, Cambridge, pp.308-310

¹⁰⁵ Wilcox, L. D., Ault, H. P., Agee, K. W. (1992): *Public Relations: Strategies and Tactics*, HarperCollins, 3rd edn. New York. pp.426-8.

На овој начин ќе се добие на ефикасноста во спороведувањето на комуникацискиот процес, а воедно самото ангажирање на приватени ентитети може да се оневозможи јавност на вистинските сили зад тенденициите и, воедно, вистинските извори на финансирање. Впрочем, не толку далечната историја покажува дека ваков начин на спроведување на јавна дипломатија и во пракса е ефикасен, а пример за тоа е ангажирањето на компанијата „Хил и Нолтон“ за зголемување на поддршката за Ирачката војна во САД (потребно на тогашниот американски претседател Буш, а платено од страна на Кувајтската кралска фамилија во бегство). Примери од тој тип има и во Колумбија, која ја најми компанијата „Сојер Милер Груп“ за менување на имиџот на земјата како нарко – оаза; или, пак, најмувањето на „Џеферсон Вотермен Интернешанел“ за менување на имиџот на Бурма (чии воени лидери во ’90-тите беа портретирани во исклучително негативно светло.¹⁰⁶

5.2. Медиумската дипломатија во промовирање на завршувањето на конфликти

Медиумската дипломатија, често е предмет на забуна, односно на неа гледаат како на јавна дипломатија.¹⁰⁷ Но, тие два термина не се синоними. Тоа Коен го објаснува на следниот начин: „Медиумската дипломатија ги вклучува сите аспекти на јавната дипломатија во кои се инволвирани медиумите, како и сите останати аспекти кои не се однесуваат на јавната дипломатија, како праќањето на политички сигнали од страна на владите, преку медиумите, истовремено поставувајќи ги медиумите како извори на информација“.¹⁰⁸

Ебо, пак, смета дека „секое користење на медиумите за да се артикулира и промовира надворешната политика е медиумска дипломатија.“¹⁰⁹ Примери за овој вид на дипломатија се: телевизискиот ултиматум на американскиот претседател Кенеди кон

¹⁰⁶ Smith, J. R. (1998): *Buffing Burma's Image: Lobbyists' Pot of Gold, Firms Take Aim at Washington's Sanctions*, International Herald Tribune, p.4.

¹⁰⁷ Gilboa, E. (1998): *Media Diplomacy: Conceptual Divergence and Applications*, The Harvard International Journal of Press/Politics, 3. pp.56-75.

¹⁰⁸ Cohen, Y. (1986): *Media Diplomacy*, Frank Cass, London. p.7

¹⁰⁹ Ebo, B. *Media Diplomacy and Foreign Policy: Toward a Theoretical Framework*, in Malek (ed.), *News Media and Foreign Relations*, p.44

СССР во контекст на Кубанската ракетна криза во 1962 година; потоа посетата на претседателот Никсон на Кина во 1972 година и посетата на египетскиот претседател Анвар Садат на Ерусалим во 1977. Сите тие примери покажуваат дека се праќа една силна порака до јавностите (особено во време на конфликт или криза) без користење на сила, воена моќ или насилство од која било форма. Всушност, ова покажува дека медиумската дипломатија се однесува на користењето на медиумите од страна на официјални лица за да комуницираат со други државни или недржавни актери, да градат доверба и да напредуваат во рамки на преговарањето, како и да ја мобилизираат јавната поддршка.

И во овој случај има три засебни варијанти и тоа: основната комуникациска варијанта, варијантата на „патувачката дипломатија“ и варијантата на медиумски настани.

Основната комуникациска варијанта е многу корисна во случаи кога едната страна е достапна за да се воспостави директен канал на комуникација, или кога е непознато како една страна ќе реагира на условите за преговарање или на одредени предлози за окончување на конфликти. Во тој случај официјалните лица ги користат медиумите (јавно поставувајќи се себе си како извор или не), за да испрати сигнали до лидерите или официјалните лица на другата страна – државите или недржавните актери.¹¹⁰ Моќта на оваа дипломатија може да се види и преку нејзината практична употреба. Некогаш, во случаи на сериозна меѓународна криза, медиумите може да бидат и единствениот канал за комуникации и преговарање. Еден таков пример е последниот ултиматум кој американскиот државен секретар Џејмс Бејкер, му го дава на Садам Хусеин во Заливската војна (1990-91 година), и тоа преку CNN, а не преку амбасадорот на САД во Ирак.

Варијантата на патувачката демократија се однесува на користењето на кореспонденти (дописници) кои ги придружуваат лидерите на државите, министрите за надворешни работи или кои било други високи официјални лица, при нивното патување надвор од државата за остварување на целта на дипломатската мисија. Оваа варијанта е овозможена првенствено од развојот на технологијата и поевтинувањето на авиопатувањето. Едноставно, ниту едно високо официјално лице при патувањата во рамки на

¹¹⁰ Raymond Cohen, R. (1987): *Theatre of Power: The Art of Diplomatic Signalling*, Longman, London; and Korzeny F. and Ting-Toomey, S. (1990): *Communicating for Peace: Diplomacy and Negotiation* Sage, London.

дипломатските мисии (преговарања или сл,) со себе води една низа на дописници кои известуваат за секој негов или нејзин чекор. На тој начин, официјалните лица имаат можност, преку лиферирање на податоци и нивно пренесување од страна на дописниците, да пратат одредени сигнали, да предлагаат можни решенија, да се закануваат или едноставно да комуницираат со донесувачите на одлуки или со домашната или глобалната јавност. Ниту во овој случај не мора да има точно наведен извор (едноставно како и многу пати доегза се користи кованицата „неименувано високо официјално лице од Стејт депарментот“. Еден класичен пример за таков вид на дипломатија е т.н. „шатл – дипломатија“ на Хенри Кисинџер во периодот 1973-1974 година, на Блискиот Исток. Имено, Арапско – израелската војна во 1973 година, Кисинџер станал медијатор помеѓу двете страни.¹¹¹ Во рамки на неговите големи напори за постигнување на решение, тој екстензивно го користел своите искусни дипломатски дописници кои патувале со него.¹¹² Тој им давал позадински информации, информации и протечени информации чија главна цел била да се влијае на преговорите, кои помеѓу Арапите и Израелците, во тоа време биле исклучително тешки. Всушност, овие дописници станале и негови најблиски пријатели, а и во новинарската фела го подигнале својот статус како инстантен извор на информации за плановите и целите на државниот секретар. Кисинџер особено бил близок со Марвин Калб од CBS, Тед Копел од ABC и Ричард Валерани од NBC, кои во целост ги поддржувале неговите дипломатски напори и неговите софистицирани техники.¹¹³

Третата варијанта, односно **варијантата на медиумски настани**, која ја претставува медиумската дипломатија можеби на најдобар начин анимирајќи и привлекувајќи широки народни маси низ целиот свет.¹¹⁴ Овие настани се пренесуваат во живо, надвор од претходно планираниот план за емитување, а нивното пренесување го следи исклучително големо внимание од страна на јавноста. Медиумските настани, според Дајан и Кац, имаат неколку директни ефекти кон дипломатијата, и тоа: намалувањето на улогата на амбасадорите, кршењето на дипломатскиот застој и создавање на клима која

¹¹¹Повеќе на Rubin, Z. J. (1981): *Dynamics of Third Party Intervention: Kissinger in the Middle East*, Praeger, New York.

¹¹²Isaacson, W. (1992): *Kissinger: A Biography*, Simon and Schuster, New York, pp.573-86

¹¹³Марвин Калб и Бернарс Калб ја напишаа книгата Кисинџер“ (Boston: Little, Brown, 1974), а Ричард Валерани ја напиша „Патувањата со Хенри“ (Boston: Houghton Mifflin, 1979).

¹¹⁴Dayan, D. and Katz, E. (1992): *Media Events: The Live Broadcasting of History*, Harvard University Press, Cambridge, MA. pp.4-9.

овозможува преговори или која овозможува постигнување на договор.¹¹⁵ Оваа варијанта е многу ефикасна помеѓу фазите на преговарање – односно кога постои напредок, односно се поминува иницијалната фаза, но сè уште не е изоден патот од поставувањето на принципите до финалниот производ. На тој начин всушност се влијае и на зголемување на јавната поддршка во процесот, кој ја олеснува, односно и дава ветар во грбот на следната фаза во преговарањето. Таков вид на медиумска дипломатија се забележува во Арапско – Израелскиот конфликт и т.н. „дипломатија на самити“. Имено, таков пример се самитите на Горбачов со Реган и со Буш, кои помогнале во транзицијата од Студената војна, во една пост-студена војна ера, ера во која и групите и индивидуалците преку она што го демонстрираат лидерите на самитите, ќе можат да ги реевалуираат сопствените гледишта.¹¹⁶ Медиумските настани станаа честа и популарна техника на медиумската дипломатија, што може да се види и преку Арапско – Израелскиот конфликт, односно напорите за пост-конфликтна резолуција. Иницијалниот ефект го генерираа посетата на египетскиот претседател, Анвар Садат, на Ерусалим во 1977 година, и Мадридската мировна конференција во 1991 година. Интермедијарниот ефект во овој процес го создадоа церемониите за потпишување на три главни документи – Договорите од Кемп Дејвид во 1978 година, Декларацијата за принципи помеѓу Израел и Палестинската ослободителна организација во 1993 година и Вашингтонската декларација помеѓу Израел и Јордан во 1994 година. Ефектот на конечна потврда се постигна со потпишувањето на два круцијални документи, на медиумски настани и тоа Мировниот договор помеѓу Израел и Египет во 1979 година и Мировниот договор меѓу Израел и Јордан во 1994 година.¹¹⁷

5.3. „Media broker“ дипломатија: новинари – медијатори

Теориите за преговарање и окончување на конфликти го истакнуваат значењето на т.н. „пред-преговарачки“ фази и на улогата на „третиот актер“ во дипломатија со „две

¹¹⁵ Ibid, pp.204-205.

¹¹⁶ Negrine, R. (1996): *The Communication of Politics*, Sage, London. p. 172

¹¹⁷ Gilboa, E. (1987): *American Public Opinion toward Israel and the Arab-Israeli Conflict*, Lexington Books, Lexington, MA, pp.90-93; Bagnied, M. and Schneider, S. (1982): *Sadat Goes to Jerusalem: Televised Images, Themes, and Agenda*, во Adams, C. W. (1982), *Television Coverage of the Middle East*, Ablex, Norwood, NJ pp.33-56; Bentzur, E. (1997): *The Road to Peace Crosses Madrid* [Hebrew], Miskal-Yediot Ahronoth Books, Tel Aviv.

ленти“.¹¹⁸ Во оваа фаза на пред-преговарање, двете страни ги утврдуваат предностите и слабостите на процесот и донесуваат одлуки дали да влезат во процесот на преговори или не. Во тој процес од исклучително значење се „третите актери“ кои можат да помогнат непријателите да седнат на масата и да преговараат. Овие „трети актери“ можат да бидат формални претставници на супер силите, можат да бидат неутрални држави, меѓународни и глобални организации, па дури и индивидуалци кои зборуваат со двете страни и ги убедуваат дека преговорите се добра можност за решавање на конфликтната состојба. Во таа улога може да се видат и новинари. Арно медиумите ги опишал како трета страна во национален или меѓународен конфликт која примарно служи како трансмитер на информации помеѓу страните¹¹⁹, а Гутевич ги нарекол новинарите – меѓународни политички брокери.¹²⁰ Еден од примерите е повторно поврзан со посетата на Садат на Ерусалим – новинарот на CBS, Волтер Кронкит помогнал да се договори оваа историска посета. Уште еден пример може да се види во интервјуто на новинарот Ден Ратер од CBS со Садам Хусеин во Багдад во периодот на Заливската војна, кога „новинарите умешно влегле во улогата на адвокати за својата земја, како преговарачи, зборувајќи за сите можности за окончување на кризата.

Терминот дипломатија на медиумски брокери претставува концепт кој ги опфаќа неофицијалните „трети играчи“ на сцената, кои најчесто се јавуваат во форма на новинари, особено во фазата на пред-преговарање.

Важно е и да се направи дистинкција помеѓу оваа варијанта на дипломатија и медиумската дипломатија – а, тоа може да се види во самите активности на новинарите. Во медиумската дипломатија, новинарите (известувачите, дописниците) ја работат својата професија – ги следат т.н. донесувачи на одлуки, кои, пак, ги користат медиумите за свои цели. Во оваа варијанта, новинарите се однесуваат повеќе како дипломати, отколку како

¹¹⁸Повеќе на: McDonald, J. W. and Bendehme, D. (1987): *Conflict Resolution: Track Two Diplomacy* US Foreign Service Institute, Washington D.C.; Stein, J. (1989), *Getting to the Table: The Processes of International Prenegotiation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore; Volkan, V.D. *Official and Unofficial Diplomacy: An Overview*, во Volkan, V. D., Montville, J.V. and Julius, D.A. (1991), *The Psychodynamics of International Relationships, Vol II: Unofficial Diplomacy at Work*, Lexington Books, Lexington, MA; Princen, T. (1992): *Intermediaries in International Conflict*, Princeton University Press, Princeton; и Zartman, I. W. and Rasmussen, L. (1997): *Peacemaking in International Conflict*, US Institute of Peace, Washington, DC.

¹¹⁹ Arno, A., *The News Media as Third Parties in National and International Conflict*, во Arno, A. and Dissanayake, W. (1984): *The News Media in National and International Conflict*, Westview, Boulder, pp.229-238.

¹²⁰ Gurevitch, M., *The Globalization of Electronic Journalism*, во Curran J. and Gurevitch, M. (1991): *Mass Media and Society*, Edward Arnold, London. pp.178-193

претставници на својата професија – иницирајќи и спроведувајќи критични дипломатски потези. Всушност, на пример, новинарите кои го интервјуирале лидерот на Палестинската ослободителна организација, Јасер Арафат и кубанскиот лидер, Фидел Кастро, кои „де факто“ биле недостапни за дипломатите, всушност ја „играле“ улогата на – дипломати.¹²¹

И овој тред модел на дипломатија има три варијанти; варијантата на директна интервенција, „bridging“ варијантата (или варијанта на премостување) и тајната варијанта.

Во првата варијанта на **директна интервенција**, новинарите активно и директно се вклучени во меѓународните преговори. Класичен пример за тоа е споменатиот новинар Кронкит, чија улога во иницијалната фаза на Израелско – египетскиот мировен процес е вистинска илустрација за директна интервенција. Имено, во интервју, веднаш откако Садат изразил волја да го посети Ерусалим, како чекор кон мир со Израел, Кронкит го запрашал што е тоа што е потребно за него за тој да ја донесе таа одлука, на што одговорот на Садат бил – едноставно, покана.¹²² Интервјуто продолжило со прашања како – колку брзо би можел Садат да замине, на што одговорот бил повторно јасен – најбрзо што може. Кронкит отишол и чекор понатаму, праувајќи го Садат дали може посетата да се организира во рок од една недела, на што добил потврден одговор. Новинарот за овој разговор го информирал израелскиот премиер Менечем Бегин, кој му порачал да пренесе дека „има покана за посета“. Токму фактот дека Бегин побарал информацијата да се пренесе, а воедно и за подготвеноста на Садат и упатената покана го информирал Парламентот и американскиот амбасадор во земјата, укажува на тоа дека премиерот на Израел во Кронкит не гледал новинар, туку медијатор.

И самиот Кронкит напишал: „проблемот во позицијата на еден новинар е тенденцијата од опсервер да стане ‘играч’. Понекогаш тоа е и непредвидениот резултат од практикување на новинарството, како што беше случај со интервјуата со Садат и Бегин... Важното во сето ова е дека барем во овој случај, телевизиското новинарство го забрза

¹²¹Georgie A. Geyer, A.G. *Journalists: The New Targets, the New Diplomats, the New* во Schmuhl, R. (1984): *The Responsibilities of Journalism*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, IN, p.71; и Newsom, *Diplomacy and the American Democracy*, p.59

¹²² Cronkite, W. (1996): *A Reporter's Life*, Random House, New York. pp.495-502

процесот, го отвори и при тоа анулираше можни препреки од разни посредници, а и воедно не дозволи учесниците да се повлечат од тоа што беше договорено“.¹²³

Варијантата на „премостување“ се реализира тогаш кога претставници на две спротивставени страни се носат на едно место, во етерот, каде дискутираат за прашања кои ги раздвојуваат. Пример за тоа е новинарот Тед Копел кој во неговата специјална програма „Најтлајн“, еднаш во 1985 година во Јужна Африка и во 1988 година во Израел овозможи да бидат направени чекори напред кон окончување на конфликтот во овие земји.¹²⁴ Имено, во Јужна Африка, на едно место беа донесени претставници од владата и од Африканскиот национален конгрес, а во Израел претставници на Израел и на Палестинската ослободителна организација. И во двата случаи, историски успеси.

Третата варијанта е „тајната варијанта“, која и терминологски е во целосна контрадикција со терминот „медиумски брокер“. Целта на новинарите е да откријат информации, а не истите да ги кријат. Затоа, природно е да постои одредена нишка на затскривање на информации од страна на дипломатите, кои се многу претпазливи и внимаваат предвременото откривање на информации да не го застане процесот. Но, на патот на тајноста, многу често може да се најде и „внатрешен крт“, кој поради лични причини може да биде лицето од кое протекуваат информации. Токму затоа, во одредени случаи, официјалните претставници преферираат надворешни лица, вклучувајќи и новинари, да ја одржат тајноста.¹²⁵ Ветераните во известувањето за надворешните односи, на пример, низ годините и искуството има акумулирано доволно познавања од материјата што овозможува тој или таа да навлезе во доменот на дипломатијата и да ја сочува тајноста на информациите.

6. Одбранбена наспроти воена дипломатија

Одбранбената дипломатија, компаративно гледано во однос на другите видови дипломатија е релативно нов термин, креиран по крајот на Студената војна, за потребите

¹²³ Ibid. pp. 562 – 563.

¹²⁴ Botes, J. (1997): *Media Roles in Conflict and Conflict Resolution: A Comparison Between Television Moderators and Conventional Moderators*, Institute for Conflict Analysis and Resolution, George Mason University.

¹²⁵ Ledeen, M., *Secrets*, во Serfaty (ed.), *The Media and Foreign Policy*, p.124.

на дефинирањето на меѓународните активности на лидерствата во областа на одбраната. Секако, погрешно е доколку како одбранбена дипломатија сметаме дека е резултатот од равенката „војска + дипломатија“.¹²⁶

Ендрју Коти и Ентони Фостер, британски политички научници веруваат дека изворот на одбранбената дипломатија треба да се бара во воената дипломатија.¹²⁷ Дефиницијата на поранешниот министер за надворешни работи на Сојузна Република Германија вели дека воената дипломатија „се однесува на елементи од воените мисии, како и на учеството на воени претставници во преговори за разоружување и контрола на вооружувањето“. Гледано во тој контекст, воената дипломатија може да се разбере како сет на задачи кои се однесуваат на воените претставници, воените аташеи или други воени претставници во мировни операции и мисии. Британската доктрина на воената дипломатија гледа како на дипломатија која се фокусира на задачите и улогата на воените аташеи. Од аспект, на пример, на полската традиционална перспектива, воената дипломатија е активност на Министерството за национална одбрана во сферата на безбедноста и одбраната на државата на меѓународната сцена.¹²⁸ Станува збор за имплементација на задачи од страна на Министерството за одбрана, не земајќи ги предвид улогата на вооружените сили, воената едукација или, пак, соработката на одбранбените индустрии. Тоа имплицира на фактот дека има задачи и одговорности во доменот на безбедноста и одбраната кои се пошироки а се реализираат од страна на надворешно-политичкиот апарат. Имајќи го тоа предвид, концептот на воената дипломатија всушност можеме да ги гледаме како еден дел од поголем концепт наречен „одбранбена дипломатија“. Одбранбената дипломатија е всушност многу подложна на промени – таа се проширува и стеснува во својот опсег, заедно со парадигмата за меѓународните односи, нивниот опсег и нивните форми. Фокусот на одбранбената дипломатија е да се минимизира можноста за насилство и да се изгради минимум доверба помеѓу државите.

¹²⁶ Drab, L. (2018): *Defence Diplomacy – an important tool for the implementation of foreign policy and security of the state*, Faculty of National Security, Warsaw, p.57.

¹²⁷ Cottey, A. and Forster, A. (2004): *Reshaping defence diplomacy: new roles for military co-operation and assistance*, Oxford University Press, Adelphi Papers, Oxford.

¹²⁸ Sutor, J., (2005). *Leksykon dyplomatyczny*, LexisNexis, Warsaw, p.105

ГЛАВА 3: ОДБРАНБЕНА ДИПЛОМАТИЈА

1. Општо за одбранбената дипломатија: поим, дефиниции

Одбранбената дипломатија е релативно нов термин, креиран во периодот пост – студената војна, со цел истиот да ги инкорпорира новите задачи и меѓународни функции на вооружените сили и на лидерствата во Министерствата за одбрана.

Одбранбената дипломатија е дефинирана од повеќе автори и согласно различни интереси. Имено, на пример, „одбранбената дипломатија треба да обезбеди капацитети кои успешно ќе реализираат активности на Министерството за одбрана во спречување на непријателствата, изградбата и одржувањето на вербата и помошта во развојот на демократски вооружени сили, на начин кој овозможува тие да придонесат кон превенцијата и решавањето на конфликтите“.¹²⁹ Според шпанското Министерство за одбрана, одбранбената дипломатија подразбира „различен сет на меѓународни активности засновани на дијалог и соработка, кои билатерално ги развива Министерството за одбрана со сојузниците, партнерите и другите пријателски држави со цел постигнување на целите на одбранбената политика во поддршка на шпанската надворешна политика“.¹³⁰ Сетот на меѓународни активности вклучува превенција на конфликти преку јакнење на меѓународната доверба, транспарентноста и дефинирањето на заедничките интереси, охрабрување на реформите во секторот на одбраната и безбедноста, особено цивилната контрола на политиката на одбраната, владеењето на правото и почитувањето на човековите права и слободи, помош за јакнење на безбедносните одбранбените капацитети на државата и на регионалните организации со цел обезбедување на нужниот легитимитет во делувањето.

Во основа, одбранбената дипломатија е составен дел на општата дипломатија, која претставува синоним за различни, но и меѓусебно поврзани активности помеѓу системот на одбраната во надворешната политика.

¹²⁹ Ministry of Defence, *Defence Diplomacy*, Policy Paper, Paper No.1, p.4

¹³⁰ Ministry of Defence of Spain (2012): *Defence Diplomacy Plan*, Ministry of Defence, Madrid, p.18.

Првите обиди за дефинирање на одбранбената дипломатија се направени од страна на Ендрју Коти и Ентони Форстер кои веруваат дека изворот на одбранбената дипломатија треба да се бара во воената дипломатија.¹³¹

А, имплементацијата на задачите во рамките на одбранбената дипломатија опфаќа еден голем дијапазон на активности од цивилниот и од воениот персонал во Министерството за одбрана. Овие активности се имплементирани на различни нивоа, а секоја операција на потчинетото, многу блиску е поврзана, односно зависи од исходот на повисокото ниво. Главните области на одбранбената дипломатија се:

- билатерална и мултилатерална соработка — воспоставена и одржувана на највисоко ниво и од цивилните и од воените власти;
- образование и воена обука;
- воени вежби;
- воени мисии и операции;
- соработка на полето на разузнавањето, вклучувајќи и размена на информации за воено — политичката ситуација и за друго настани поврзани со прашања од одбраната и состојбата на вооружените сили на други држави;
- соработка со меѓунаордни безбедносни организации и Алијанси;
- активности поврзани со контролата на вооружувањето, разоружувањето и мерки за градење на доверба;
- правна и легислативна соработка;
- соработка на полето на одбранбената индустрија;
- воена помош и поддршка на вооружените сили од други држави;
- воено — историска соработка и т.н. „патриотска“ едукација¹³².

Ова се главните области на соработка на билатерално и мултилатерално ниво, имплементирани како дел од одбранбената дипломатија. Дел од нив, во зависност од безбедносната состојба, и од развојот на состојбата на меѓународно ниво, имаат специјална важност во кризни ситуации, мисии и воени операции, како и во поддршка на

¹³¹ Cottey, A. and Forester, A. (2004): *Reshaping Defence Diplomacy*, Routledge.

¹³² Drab, L. (2018): *Defence diplomacy – an important tool for the implementation of foreign policy and the security of the state*, во *Security and Defence Quarterly* ed.20(3), Faculty of National Security, War Studies University, Warsaw. pp.67-68

анулирање на последиците од катастрофи. Уште поважно е да се каже дека овие области не се затворен круг – нови иницијативи и начини на соработка се појавуваат константно, правејќи ја улогата на „дипломатите во униформа“ поголема, а нивните задачи побројни и сè поважни.

Една од најважните инструменти на одбранбената дипломатија се вооружените сили како инструмент на политиката, инструмент чија апликација ги надминува функциите како одбрана и одвраќање на непријателот. Вооружените сили играат многу важна улога во рамките на директната меѓународна соработка помеѓу земјите, како дел од меѓународни алијанси или специфични организации од областа на безбедноста. Дипломатијата е сè поважна и за командантите на стратегиско ниво, особено ако ја имаме предвид променливата безбедносна ситуација во светот, што ја зацврстува улогата на вооружените сили како инструмент на одбранбената дипломатија.

Во таа насока, Коти и Форстер, укажуваат на тоа дека настрана од вооружените сили, најважните инструменти на одбранбената дипломатија, вклучуваат:

- билатерални и мултилатерални контакти помеѓу највисоките цивилни и воени претставници на министерствата за одбрана;
- поставување на одбранбени аташеи во другите земји;
- изработка и потпишување на билатерални договори за одбранбена соработка;
- тренинг и едукација на војници и цивилен персонал во Министерствата за одбрана;
- трансфер на знаење и консултации во полето на демократската и цивилната контрола врз вооружените сили;
- одржување на постојан контакт помеѓу воениот персонал и воените единици;
- локација на воен и цивилен персонал во партнерските земји;
- воспоставување на тренинг – тимови;
- давање на опрема, вооружување и воени материјали;
- партиципација во билатерални и мултилатерални воени вежби и обуки.¹³³

Големиот број на активности и инструменти на одбранбената дипломатија, оневозможува да зборуваме за еден униварзален модел кој е компатибилен со секоја

¹³³Cottey, A. and Forester, A. (2004): *Reshaping Defence Diplomacy*, Routledge.p.27

современа земја. Специфичните услови, финансиските капацитети, одбраната и научните потенцијали, големината на вооружените сили, безбедносната ситуација, локацијата, големината, амбициите, учеството во меѓународните безбедносни организации, односите со соседите и многу други фактори ги принудува секоја од земјите да функционираат согласно своите приоритети, рационално да приоретизираат и да ги користат алатките кои им се ним достапни.

Ефективен одбранбен систем кој функциоанлно овозможува да се зајакне меѓународната позиција на државата е во основа инструмент на надворешната и на безбедносната политика и елемент на анти-кризниот систем. Овој систем ги стабилизира меѓународните односи, ја зголемува нивната транспарентност и со тоа ја намалува можноста за вооружен конфликт. Современиот „дипломат во униформа“ не е само извршител на задачи. Суштината на неговата или нејзината улога е да го зголеми знаењето на државата за меѓународната состојба, како и да учествува во создавањето на безбедосната политика.

2. Историски развој на одбранбената дипломатија

Во периодот на 20. век, меѓународните односи добиле сосема друго значење во однос на неколку вековниот период претходно. Овој процес на сеопфатност во меѓународните односи продолжува и во 21. век и затоа „де факто“ периодот кога меѓународните односи доживеале крупни промени е и период во кој воената дипломатија прераснува во одбранбена дипломатија, односно опфаќа многу поширок спектар на области и активности од чисто воената проблематика. Всушност опсегот, како што назначивме претходно е и клучната разлика помеѓу одбранбената и воената дипломатија, иако многумина овие два термини ги сметаат за синоними. Како карактеристики кои се суштински во процесот на прераснување на воената во одбранбена дипломатија можеме да ги земеме: сосема различни услови на меѓународната сцена, промените во организациските структури на министерствата за одбрана и генералштабот на армиите на поголем број европски земји, меѓународно – правното ограничување за употреба, производство и трговија со вооружување и воена опрема, јакнење на асиметричните

закани по националната безбедност, порастот на бројот на меѓународните воени операции надвор од националните територии и други.

Од аспект на настанувањето на овој вид дипломатија, во облик на воена дипломатија таа се појавила во стариот век, односно при појавата на првите држави (не во современ облик). Тоа е така затоа што суверените во антиката и по неа, најчесто биле и војсководци, а воедно и најчест предмет на дипломатското општење во тој период биле воените цели, тренд кој се задржал до средниот век и појавата на современата дипломатија.¹³⁴

Антиката на пределот на Балканот несомнено дала придонес во практикувањето на дипломатијата, вклучувајќи ја и воената дипломатија. Не навлегувајќи во дискусија за засебноста на македонскиот етникум од останатите на балканските простори, фактите говорат дека Филип II Македонски своето царство го раширил преку дипломатски средства исто така успешно како и преку војна. Овој голем светски војсководец го познавал вистинското значење и моќ на дипломатијата – пример за тоа е неговата изрека „со магаре натоварено со злато ќе ја освојам секоја тврдина“, ако под „злато“ подразбираме поширок поим. Дипломатската мрежа поставена во античкото македонско царство од страна на Филип Втори, била искористена од неговиот син, Александар III Македонски во неговите освојувања, инаку дотогаш невидени во познатиот свет¹³⁵.

Од историска гледна точка, дотогашната дипломатска практика ја превзема Римската империја која, на пример во времето на Гај Јулиј Цезар и Марко Аврелиј воспоставува дипломатски односи со Кина и други држави на азискиот и на африканскиот континент.¹³⁶ Интересно е дека синтагмата „раздели па владеј“ се појавува токму во овој период. Можеби врвот на дипломатијата го постигнува Источното римско царство, односно Византија, која почива на три постулати – римското државно управување, античката култура и христијанската вера.

¹³⁴Зечевиќ М. (1990): *Воена дипломатија*, Военоиздавачки и новински центар, Београд, стр.17

Караца М (2007): *Одбранбена дипломатија*, Антологија на текстови IX, Школа за реформи на безбедносниот сектор, Второ дополнето издание, ISAC Фонд, Белград, стр. 85-120.

¹³⁵Гоцевски Т. (2005): *Основи на системот на националната одбрана*, Филозофски факултет, Скопје, стр. 400-401

¹³⁶Гоцевски Т. (2005): *Исто*

Традицијата на обединувањето на дипломатските и на воените функции продолжува и во средниот век – функции кои биле резервирани за припадниците на аристократијата. Овој период всушност се воспоставува и пркасата на постоење на постојани дипломатски мисии. Аристократите кои во време на војна најчесто на суверенот му служеле како војсководители, во мир биле дипломати, и на тој начин континуирано и служеле на круната, како лица кои се занимаваат со надворешна политика.¹³⁷

Појавата на модерните држави резултира со појава на специјализирана дипломатска служба која целосно се професионализира. Се развојуваат Министерствата за надворешни работи и Министерствата за одбрана, иако развојот на меѓунаордните односи побарува дипломатските кадри добро да ја познаваат воената проблематика, имајќи предвид дека дипломатијата во тој период се фокусирала на создавање и одржување на воените сојузи.

Голем број на автори за основоположник на современата воена дипломатија го сметаат Наполеон, кој во 1806 година го упатил својот капетан Де Лагранжа во состав на француската амбасада во Виена како втор секретар, со јасни задачи од воена природа. Набрзо воен претставник бил испратен и во Прусија, а како резултат на тоа и Прусија испратила свој воен претставник во Париз во 1830 година, со што започнала и праксата на меѓусебно испраќање на воени претставници во склопот на дипломатските претставништва.¹³⁸ Офицерите во склопот на дипломатските претставништва во тој период имале двојна улога – првото лице за контакт во контекст на воените прашања, но и личен заштитник на амбасадорот.

Праксата за испраќање на офицери во дипломатските претставништва се темели на искуствата на француските и на пруските воени аташеи – пракса која значела дека испраќањето на воени претставници во дипломатските мисии се вршела на реципроцитетна основа. Во основа новата специјализирана дипломатија чиј основен интерес бил воената проблематика се појавила во средината на 18. век.

Многу е важно да се напомене дека технолошките пронајдоци во овој период во голема мера го промениле начинот на кој бил практикувана дипломатијата, вклучувајќи ја

¹³⁷ Black, J. (2010): *A history of diplomacy*, Reaktion Books Ltd, London, p.39.

¹³⁸ Огорец, М. (2005): *Воено – дипломатска пракса*, Golden marketing, Загреб, стр. 15-16

и воената дипломатија: начинот на вршење на службата, убрзаниот тек на активности, протокот на информации драстично се забрзал, а со тоа се усложнил и процесот на организација на военодипломатската мисија.

Глобалната распоространетост на воено – дипломатските претставници е постигната некаде крајот на 19. век, период кога всушност е воспоставуваат и военодипломатски односи помеѓу САД и европските земји. Во тој период се појавува и военото воздухопловство, што поставува и нова промена во структурата на военодипломатските претставништва и воведувањето на повеќе видови аташеи.

Она што е навистина значајно да се напомене е дека военодипломатските претставници никогаш не делувале надвор од општата дипломатија, туку токму во функција на нејзините општи насоки. Тоа значело и значи дека амбасадорот секогаш бил претпоставен на сите членови на дипломатското претставништво, вклучувајќи ги и воените претставници. Сепак, воените претставници секогаш имале поголема слобода во делувањето од останатите дипломати во претставништвото.

Фактографски, бројот на воени претставници во големите центри на моќ во 1936 година бил: Париз (48), Лондон (38), Берлин (24), Вашингтон (22), Москва (21).

По Втората светска војна, военодипломатските претставништва добиваат нова перспектива – развојот на мултилатералното делување, особено имајќи го предвид креирањето на НАТО и на Варшавскиот Пакт. До '90-тите години на 20. век, дипломатските претставки најчесто се воделе помеѓу двата дефинирани блока, а по распадот на Варшавскиот Пакт, мултилатералниот облик на воена, односно одбранбена соработка продолжува преку делувањето на НАТО – Алијансата.

3. Класификација на одбранбената дипломатија

Имајќи предвид дека одбранбената дипломатија е практично составен дел на дипломатијата, нејзината класификација е природно да ја следи и класификацијата на општата дипломатија.

Основната калсификација е онаа на билатерална и мултилатерална, согласно бројот на учесници. Билатералната одбранбена дипломатија е „постара“ од мултилатералната – таа се одвива од почетокот на воената дипломатија, а продолжува да биде активна и денеска. Билатералната воена дипломатија се фокусира на базата, на основата во соработката.¹³⁹ Мултилатералната одбранбена дипломатија почнала да добива на значење во периодот по Втората светска војна, како што беше споменато, особено преку создавањето на двата блока во Студената војна, НАТО и Варшавскиот Пакт. По крајот на Студената војна, источниот блок се соочил со крах, но истовремено започнал да се развива и процесот на глобализација и мултиполарност во глобалната геополитика. Мултилатералноста на одбранбената дипломатија е најсоодветна за денешниот динамичен свет и современата меѓународна политика која сè повеќе се спротивставува на асиметричните закани кои не препознаваат граници.

Современото време се карактеризира со максимална јавност и отвореност и тоа се пресликува и во областа на одбранбената дипломатија, иако сè уште постои праксата на т.н. „дентлменски договори“ кои не се јавни.

Според стабилноста и континуитетот, одбранбената дипломатија може да се подели на постојана и повремена (*ad hoc*) дипломатија. Повремената одбранбена дипломатија е најчесто наменска дипломатија – креирање на воени комисии или воени мисии, а времетраењето на активоста на овие мисии или комисии зависело од завршувањето на задачата.¹⁴⁰

Како и во однос на дипломатијата, и одбранбената дипломатија во контекст на својата цел може да биде превентивна, принудна, разузнавачка итн., а според областа и содржината може да биде политичка, економска, техничка, образовна, спортска итн.¹⁴¹

Според видот на учесници, и таа може да биде дипломатија на врвот (министер, началник на Генералштаб), а може да биде и регуларна одбранбена дипломатија (професионална одбранбена дипломатија).¹⁴²

¹³⁹ Зечевиќ, Милан (1990): *Војна дипломатија*, Војноиздавачки и новински центар, Белград. стр. 45-59.

¹⁴⁰ Исто.

¹⁴¹ Исто.

¹⁴² Исто.

4. Значење на дипломатија и на нејзината одбранбена форма

Ханс Моргентау, познат теоретичар за меѓународните односи, истакнал дека дипломатијата е елемент на националната моќ исто колку што е елемент на мирот на меѓународно ниво. Затоа, онаа дипломатија која завршила со војна, едноставно не успеала во својата задача да го промовира националниот интерес со мирни средства.¹⁴³ За разлика од ова тврдење, на пример, дипломатијата на Наполеон била повеќе насочена кон подготовки за војна, отколку избегнувањето на војната. Овој тип на дипломатија имала за цел да го изолира непријателот од потенцијални сојузници и да одржи мир со тие потенцијални сојузници на непријателот. Всушност, задачите на дипломатијата се дефинирани од страна на надворешнополитичките цели, а тие некогаш не можат да се постигнат без воен конфликт.¹⁴⁴ Тоа значи дека доколку највисоката власт во државата донесе одлука дека војната е следниот чекор, тогаш дипломатијата најчесто нема никакви шанси да го спречи тоа.

Моргентау има разработено четири засебни значења за дипломатијата, гледајќи ја во широк контекст и тоа:

- нејзините цели мора да бидат одредени во смисла на актуелната и потенцијалната моќ за нивна реализација;
- мора да се предвидат целите на другите нации и нивните актуелни и потенцијални сили за реализација на овие цели;
- мора да одреди во кој степен овие различни цели се компатибилни еден на друг;
- мора да се ангажираат соодветни средства за реализација на зацртаните цели.¹⁴⁵

Треба да се разбере фактот дека државите користат различни инструменти за делување спрема надвор – и дипломатија и воена сила. Дипломатијата и воената сила делуваат комплементарно, иако војната треба да е последно средство на политиката,

¹⁴³ Morgenthau, J. H., *The future of diplomacy*, превземено од <https://celinerohecrespo.files.wordpress.com/2011/12/the-future-of-diplomacy.pdf> на 15 септември, 2020.

¹⁴⁴ Fridrih, K. J. (2005): *Konstitucionalna demokratija – teorija i praksa u Evropi i Americi*, CID, Podgorica, str.78-79.

¹⁴⁵ Shahid, K. (2006): *International relations & political theory*, Ferozsons, p.69.

односно кога ниту едно друго средство не може да го реализира веќе воспоставената надворешно – политичка цел.

Од друга страна, позицијата и улогата на војската е исто така многу важна затоа што одбранбениот систем е дел од еден сложен синцир на односи помеѓу политиката и економијата. На пример, воената индустрија (наменската индустрија) ги обединува внатрешно-политичките и надворешно-политичките интереси со економијата и одбраната, што повторно влијае на патот кој го превзема надворешната политика на земјата.

Нуклеарното вооружување е, исто така, едно средство кое дава кредибилност на државата која го поседува, дава тежина на надворешната политика која оваа држава ја спроведува, но истовремено побарува и огромна одговорност за неговата потенцијална примена спрема човештвото.

5. Одбранбената дипломатија низ призмата на водечките држави во светот

Поголемиот број држави на европскиот континент во последната декада од 20. век забрзано започнаа да работат на сопствени концепти за одбранбена дипломатија кои се базираат на реалните меѓународни односи и сопствените државни интереси. Генерално, по падот на источниот блок и создавањето на нови демократки држави во Источна Европа, главната заложба на западноевропските демократии била создавање на поблиски контакти и поблиска соработка со европскиот Исток, главно нивните соседи. На пример, Германија развила цела лепеза на одбранбени договори со државите од Централна и Источна Европа, односно главно со Полска и со Чешка, но и со Русија со која историски гледано, односите можат да се сметаат за проблематични. И не само Германија, и Норвешка заради својата северна граница започнала со зачестени контакти со Русија, Данска со балтичките, а Италија со балканските земји. Шведска и Финска останале неутрални, но развиле поблиска соработка со балтичките земји, а Австрија ја интензивирала соработката со Унгарија, Хрватска и Словенија. Русија активностите на одбранбената дипломатија ги насочила кон поранешните советски републики, но и кон поголемите воени сили кои се блиску до својата територија, Кина и Турција.

Особено важни за разработка се одбранбено-дипломатските концепти на Обединетото Кралство и на Франција, како еден вид основоположници на одбранбената дипломатија, како и на Соединетите Американски Држави, Народна Република Кина и Руската Федерација, петте водечки најрепрезентативни земји во светот, земји кои што имаат најголема пракса, традиции и обичаи, односно, **вкупно петте земји кои се и постојани членки на Советот за безбедност на Обединетите Нации, со право на вето над најважните акции.**

5.1. Одбранбено-дипломатскиот концепт на Обединетото Кралство

Паѓањето на источниот блок крајот на Студената војна и губењето на биполарноста во меѓунароните односи за Обединетото Кралство значело нова несигурност, нова комплексност и поголема меѓузавностност во меѓународните односи. Одговорот на Велика Британија, како и во минатото, бил прагматичен – била преиспитана дотогашната надворешна политика и одбранбената стратегија во една ваква променета реалност. Клучниот документ кој ги спојува надворешната политика и одбранбената политика е т.н. „Стратегиски одбранбен преглед на Велика Британија“. Британската надворешна политика е моделирана врз базата на тезата за ефектуирање на една „активна дипломатска активност во свет кој се менува“. Истата дефинира неколку основни стратегиски приоритети за 21. век:

- светска безбедност од глобалниот тероризам и оружјата за масовно уништување;
- намалување на штетата од организираниот криминал во Велика Британија, во однос на продажбата на дроги, шверцот со луѓе и перењето пари;
- превенција и решавање на конфликти преку силен меѓународен систем;
- изградба на ефективно и глобално влијание на Европската Унија во безбедносната средина;
- давање на поддршка за британската економија и работењето во отворена и потрошувачка глобална економија, наука, иновација и безбедно снабдување;

- промоција на одржливиот развој и намалувањето на сиромаштијата преку почитувањето на човековите права демократијата, владеењето на правото, заштитата на животната средина и на природните ресурси;
- управување со миграциите и борбата против нелегалната миграција;
- давање поддршка на британските државјани во странство во сите услови;
- обезбедување на безбедност и владеење на правото на сите британски поморски територии во светот.¹⁴⁶

Аналогно со приоритетите на британската надворешна политика во овој нов и променет свет, се менуваат и приоритетите на одбранбената политика кои сега се базираат на три основи:

- одбрана на Велика Британија и нејзините интереси;
- јакнење на меѓународниот мир и безбедноста;
- употреба на силата за правење добро.¹⁴⁷

Согласно британските ставови:

- Обединетите Нации ќе останат главниот форум за дебата поврзана со меѓународната безбедност и авторизацијата на употребата на сила во светот;
- мултинационалните сили можат да бидат употребувани и кога договор нема да биде постигнат во ООН;
- НАТО и ЕУ се организации кои имаат поголем број на избори во поглед на одговорот на одредена криза;
- воените коалиции се претпочитани во поголем број случаи, обемните воени операции ќе бидат водени заедно со САД.¹⁴⁸

Согласно овие нови ставови, војната во нејзината традиционална смисла не е искоренета како можност, но шансите истата да се случи се многу мали.

Овој документ прецизно дефинира дека британската одбранбена дипломатија „има за цел да обезбеди силите да можат да ги реализираат различните активности на

¹⁴⁶ Strategic Defence Review, UK Ministry of Defence, www.gov.uk/ministry-of-defence/strategic-defence-review

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid.

Министерството за одбрана во неутрализирање на заканите, градење и одржување на довербата и помош во развојот на демократски, отчетни вооружени сили, со што би можело да се направи и значајна контрибуција кон превенцијата и решавањето на конфликтите“.

Британската одбранбена дипломатија денеска се темели на три основни задачи кои ја конкретизираат како една мисија на вооружените сили и тоа:

- Воена задача 16: Контрола на производството и продажбата на вооружување, изградба на мерките за безбедност со особено внимание придонесот од примената на договорите за забрана на биолошко вооружување и подобрување на мерките против пролиферација на опасното вооружување, како и развивање на механизам за контрола и смалување на конвенционалното вооружување;
- Воена задача 17: Програма наречена „outreach“ со основна цел – придонес кон стабилноста на државите од Централна и Источна Европа, особено државите кои претходно биле дел од СФРЈ и СССР. Овие активности се однесуваат главно во доменот на воената соработка и помош. Основна идеја на оваа програма е помош на овие држави и нивниот систем за демократска контрола врз одбраната, буџетот и реформите на вооружените сили. Оваа задача се реализира преку посети на високи претставници на британското министерство за одбрана, преку упатување на експерти, заеднички обуки и вежби и сл.
- Воена задача 18: Давање на воена помош на регионите кои не се дел од програмата во „Воената задача 17“, што подразбира разни видови на билатерални воени програми како што се упатувањето на воени претставници, посматрачи, советници или припадници во мировна мисија.

Задачите од „воената задача 16“ во основа зависат и од сојузниците во системот на НАТО, односно истите се интегрирани во една заедничка рамка. Од друга страна, „воената задача 17“ се однесува на една постара идеја, а тоа е дека безбедноста на Велика Британија главно зависи од безбедноста и стабилноста на Европа. Целта на британската одбранбена дипломатија е наместо да мора да се фокусира на наоѓање на начини како да се

реши воениот конфликт, преку постојан инпут во одбранбената култура, изградба на довербата и интероперабилноста да превенира одреден конфликт да не се случи воопшто.

Одбранбената дипломатија во Велика Британија претендира да биде интегрален дел од британската надворешна политика, во која влегуваат неколку институции: Министерството за одбрана, Министерството за надворешни работи, министерствата за меѓународен развој, за трговија и индустрија, царината, сообраќај, разузнавачките агенции и друго.

5.2. Одбранбено-дипломатскиот концепт на Франција

Промената на геостратегиското опкружување и потребата за поголем ангажман на француските вооружени сили се увидени уште во 1994 година, во доктрината наречена „Бела книга“¹⁴⁹. Согласно овој документ, француската одбранбена политика ќе се фокусира на следните 4 области:

- безбедносните институции во Европа;
- поддршка на ООН во светот;
- билатералната одбранбена соработка;
- пратење на сите нови текови во вооружувањето.

Овие се „де факто“ рамките на делувањето на француските вооружени сили со цел одбрана на националните интереси. Оваа книга не се фокусира на одбранбената дипломатија, туку на генералниот смер во кој ќе се развива системот, и во таа насока навестувала одредени промени во одбраната.

Она што е многу интересно е што оваа книга не разликувала различен начин на реализација на одбранбените активности во војна или во мир, не предвидувала различна организација во овие две различни ситуации, ниту, пак, различен начин на финансирање. Тоа, пак, укажува на фактот дека францускиот одбранбен концепт е сè уште традиционален и сè уште ја нема прифатено новата реалност.

¹⁴⁹ Fabiani H. (2000): *Diplomatie de Défense et Diplomatie Préventive*, article autorisé, EMA, Paris.

Промената почнала да се надзира во 1998 година кога се воведени две новини кои не биле дел од „Белата книга“ првата карактеристика е дека ниту една од бројните операции на француските вооружени сили по Студената војна не била насочена кон конкретен непријател, освен првата војна во Ирак. (особено имајќи ја предвид дефиницијата за војна на ООН: „борба со деклариран непријател“), а втората карактеристика повторно е поврзана со првата, но се однеусва на измената на природата на несогласувањата кои добија најчеста форма како интерни несогласувања базирани на етничка или идеолошка основа во држави кои не биле доволно организирани за да обезбедат целосна територијална или социјална кохезија.

Во тој период француските вооружени сили биле ангажирани и распространети на големи далечини, од Либан и Косово до Мали, од Авганистан до Источен Тимор.

По појавата на новиот стратески одбранбен концепт кај нивниот сосед, Велика Британија, француските стратесисти особено внимание посветиле на фокусот на британците кон поранешните држави на СФРЈ и на СССР, што „де факто“ бил еден од најефикасните начини за унапредување на сопственото влијание.

Франција преку студија на британските новини утврдила дека станува збор за уникатен начин на фокусирање на одбранбено-дипломатските напори по Студената војна и дека е соодветен одговор на новата реалност и на процесот на глобализација. Тоа не значи дека истиот тој концепт ќе биде целосно апликативен и во Франција, но генералните постулати на кои тој лежи се апсолутно прифатливи – превенција на кризи, стабилизација на веќе развиени кризи, промоција на демократијата и одржливиот развој.

Француската одбранбена дипломатија добива нејзин формален облик со воената доктрина од 2002 година која вели: Учеството на француските вооружени сили во активностите на француската дипломатија е во насока да предупреди за сите кризни ситуации и да придонесе кон реализација на интересите на Франција во странство“.¹⁵⁰

Согласно овој нов пристап, француската одбранбена дипломатија треба да се реализира преку пет засебни активности и тоа:

- традиционална воена стратегија;

¹⁵⁰ Doctrine Interarmées sur la Prévention (2002), INS 1 100, EMA, www.defense.gouv.fr.

- соработката во одбраната;
- извоз и контрола на вооружувањето преку постоење на меѓусебни мерки за доверба;
- учество во меѓународните и стратегиски дијалози;
- поддршка на дипломатските активности во рамките на меѓународните организации.¹⁵¹

Овој француски концепт за одбранбена дипломатија е базиран на реалноста во политиката, но во фокусот ги има француските интереси. Ако британскиот концепт зборува за „силата која прави добро“, францускиот ги споменува „националните интереси“.

Во контекст на организацијата на одбранбено – дипломатските активности, утврден бил двоен модел на водење: позицијата и интересите на ресорот преку одбраната и дугот на една надворешна политика преку дипломатијата. Француската влада го основала телото наречено „Делегација за информирање и комуникација во системот на одбраната“ по што следело специјализираното меѓуресорско тело наречено „Дирекција за воена соработка во одбраната“ која е потчинета на Дирекцијата за надворешна политика и безбедност на Министерството за надворешни работи на Франција (директор на оваа дирекција е генералниот секретар во Министерството, а на првospomenатата Дирекција е офицер на Министерството за одбрана).

Денешните активности на француската одбранбена дипломатија се во склад со нејзиното економско и културолошко влијание. Тие вклучуваат и прибирање и обработка на информации како начин за предвременно предвидување на појавата на кризи. Тоа претпоставува и ангажман на разузнавачките служби кои се задолжени со анализа и согледување на меѓународното опкружување, неговото предвидување, проценката на ризикот и укажувањето на можните закани.

Соработката во безбедноста, пак, е подрачје во кое треба да се покаже поголем интерес. Француската воена соработка до крајот на Студената војна била лимитирана на сојузниците и на поранешните француски колонии во светот. Франција е членка на НАТО

¹⁵¹ Doctrine Interarmées sur la Prévention (2002), INS 1 100, EMA, www.defense.gouv.fr.

и тоа става едно ново ниво на безбедност, исто како што тоа го прави и фактот дека земјата поседува нукларен арсенал. Воената соработка се материјализира преку посебни структури во одбраната и дипломатијата. Министерството за внатрешни работи се потпира на споменатата Дирекција за воена соработка во одбраната, која ги превзема структурните работи на одбранбената дипломатија. Оваа Дирекција е задолжена со долгорочните активности со цел поголемо военополитичко влијание во земјите од Јужна Америка, Југоисточна Азија и Африка, преку давање на експертска помош во реформите во нивните министерства за одбрана, школувањето на нивните кадри, учеството во мировни мисии и генерално воспоставување на односи од доверба.

Воената соработка за која е задолжено Министерството за одбрана, се реализира низ сет од три активности:

- извоз на вооружување и воена опрема;
- стратешки дијалог со партнерите;
- оперативна соработка на ниво на вооружени сили.¹⁵²

Француската одбранбена дипломатија е особено активна во Африка каде се спроведуваат низа на активности од овој домен од кои 70 проценти од сите активности и 80 проценти од буџетските средства отпаѓаат на воената соработка со африканските земји.¹⁵³ Она што може да се забележи е различниот географски пристап помеѓу Франција и Велика Британија. Додека првата својот интерес го наоѓа на географскиот правец Север – Југ, втората се фокусира на Исток – Запад.

Една важна компонента на франциската одбранбена дипломатија е извозот и контролата на вооружувањето, за што е задолжена посебна дирекција во француското Министерство за одбрана, наречена „Генерална делегација за вооружување“. Таа ги врши проценките за француската потреба во доменот на набавката и на извозот на воена опрема, гради проекти и предлага воена соработка. Овие интереси се застапени од т.н. „аташеи за вооружување“ кои се распространите низ светот.

¹⁵² Doctrine Interarmées sur la Prévention (2002), INS 1 100, EMA, www.defense.gouv.fr.

¹⁵³ Carreno G. (2006): *La diplomatie de Defense – Thématiques No.6*, Institut d’Etudes Politiques de Lille, p.23

Франција останува исклучително заинтересирана за активностите на меѓународната сцена, каде зема активно учество во рамките на различни форуми или меѓународни организации од областа на одбраната и безбедноста. Одбранбената дипломатија и се развива во рамката на активностите на НАТО, на Обединетите Нации, ангажирањето во воени коалиции и преку активностите на поддршка во изградбата на европскиот идентитет на одбраната и безбедноста.

Тоа ја невестува и позицијата на Франција за создавање на европски одбранбени сили, што се гледа и преку нејзиниот ангажман во операционализација на таа идеја. Франција веќе е креатор на една успешна мултилатерална програма за одбранбена дипломатија на Медитеранот (Португалија, Шпанија, Франција, Италија, Малта, Мавританија, Мароко, Алжир, Тунис и Либија), иницијатива која доби и НАТО поддршка и развивање на засебен концепт на одбранбена дипломатија наречен „Медитерански дијалог“.

Како заклучок, француските вооружени сили денеска се исклучително ангажирани и активно учествуваат во воените операции под покровителство на ООН и на НАТО – Алијансата.

5.3. Одбранбената дипломатија на Соединетите Американски Држави

Крајот на Студената војна „де факто“ го означи и почетокот на глобалната доминација на САД во меѓународно-политичките односи. Зависно од администрацијата во САД (раководството), така се водела и американската надворешна политика. Генерално, може да се издвојат три засебни фази¹⁵⁴ во американската надворешна политика и тоа:

1. Првата фаза би била американскиот воен интервенционизам на Џорџ Буш Постариот и на Бил Клинтон (90-тите години на минатиот век).¹⁵⁵ Овој тип на надворешна политика заснована на интервенционизам е „всушност“ поттикната и заснова на воената моќ на САД, односно на она што се нарекува „тврда моќ“.

¹⁵⁴ Периодот на разграничување на фазите во надворешната политика се однесува на 90-тите години на 20. век и првата декада од 21. век, заклучно со претседателствувањето на Барак Обама.

¹⁵⁵ Peterson J., Pollack, M. (2003): *Europa, America, Bush - Transatlantic Relations in Twenty – First Century*, Routledge p.9

2. Втората фаза го опфаќа мандатот на Џорџ Буш Помладиот, кој првенствено продолжил со имплементација на „тврдата моќ“, но полека преминал на „мека моќ“, односно на дипломатијата, економијата, сите елементи на американската невоена моќ во светски рамки.

3. Третата фаза започнува со мандатот на Барак Обама која се фокусира на т.н. „паметна моќ“ кој создава синергија од реалистичниот и од либералниот пристап.¹⁵⁶

Концептот на т.н. „паметна моќ“ е всушност комбинација на „тврдата“ и „меката“ моќ, која овозможува најефикасен одговор на современиите безбедносни закани. Која е разликата помеѓу овие три вида:

- тврда моќ: моќ да се нанесе пораз преку употреба на воени, економски и финансиски средства;
- мека моќ: моќ да се придобие преку способноста да се оствари она што го посакуваш, но не преку нечиј пораз или наплаќање;
- паметна моќ: ниту мека, ниту тврда моќ – комбинација од двете во совршен баланс.¹⁵⁷

Целта на администрацијата на поранешниот американски претседател Барак Обама била да се воспостави еден вид на баланс помеѓу најважните средства на американската моќ во меѓународните односи: одбраната, дипломатијата и развојот. На овој концепт претходеле лути дебати помеѓу Републиканците (како поддржувачи на реализмот) и Демократите (како поддржувачи на либерализмот).

Концептот на Џорџ Буш Помладиот кој се засновала на воената моќ на САД и унилатерализмот, имал екстензивен импакт врз општественото живеење во САД: годишните трошоци на Департманот за одбрана биле околу 500 милијарди долари, односно Пентагон трошел повеќе за здравствената заштита на своите војници, отколку што американската администрација издвојувала за дипломатските активности и

¹⁵⁶ Barack Obama, *A World that Stands as One*, Remarks at Berlin's Victory Column, Berlin, July 24th 2008

¹⁵⁷ Nye J. (2004): *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, pp.5 – 10.

меѓународниот развој.¹⁵⁸ Тоа во голема мера покажува дека пристапот кон трите столба на националната безбедност на САД бил неурамнотежен. Ова особено се гледа преку Агеницјата за меѓународен развој на САД чие место во системот било деградирано со секоја година, сè повеќе. Со практикувањето на тврдата моќ, Департманот за одбрана добивал на цена, дотолу повеќе што овој Департман ги добил ингеренциите во доменот на стабилизацијата и реконструкцијата, изградбата на нацијата, развојот на хуманитарната помош, активности кои дотогаш биле дел од цивилните институции. Тоа е направено со директивата FM3000.05 со која операциите за стабилизација се официјално прогласени за мисија на американските вооружени сили. Погрешноста на оваа одлука е увидена кога на површина излегла недоволната обученост на вооружените сили на САД за реализација на оваа активност која дотогаш била во рамките на цивилите, односно на дипломатијата и развојот. Една од главните грижи кои се појавиле било тоа што ваквата поставеност носела ризик надворешната политика и развојот да се гледаат низ призмата на тесните и краткорочни безбедносни цели, наспроти широките и долгорочни цели на дипломатијата.¹⁵⁹

Крајот на првиот мандат на Џорџ Буш Помладиот донел и промена во стратегијата, а носителот на оваа промена е новиот американски секретар за одбрана, Роберт Гејтс, кој постојано давал до знаење дека војните во Ирак и во Авганистан покажале дека воените успех не значи и потполна победа. Промените во пристапот на Џорџ Буш Помладиот и политиката на САД биле видени и преку промената на организациската поставеност и воведувањето на Канцеларијата на координаторот за реконструкција и стабилизација, функционално подредена на американскиот државен секретар. Целта на оваа Канцеларија била да се развијат механизмите за јакнење на цивилните способности и унапредување на соработката во планирањето и водењето на активностите за стабилизација и реконструкција. Едно од најголемите достигнувања на оваа Канцеларија е формирањето на Корпусот за цивилен одговор, промовиран од државната секретарка Кондолиза Рајс во 2008 година, која ја застапувала идејата дека реконструкцијата и стабилизацијата мораат да бидат водени од цивили, а вооружените сили треба да се насочат кон воените прашања.

¹⁵⁸ Holmes, J. (2009): *Where Are the Civilians? How to Rebuild the US Foreign Service*, Foreign Affairs, vol.88, no.1, p.150.

¹⁵⁹ Patrick S., Brown, K. (2007): *The Pentagon and Global Development: Making Sense of the DoD's Expanding Role*, Center for Global Development – Working Paper, no.131, p. I

Корпусот инаку претставува меѓуресорско тело на американската влада сочинето од три столба и тоа:

1. Активна компонента: структура која прва одговара, сочинета од дипломати и службеници од различни владини агенции;
2. „Stand-by“ компонента: структура од активни и пензионирани државни службеници подготвени да дополнително да се ангажираат доколку се појави потреба;
3. Резервна компонента: структура составена од доброволци од цивилното општество, приватниот сектор, државните и локалните власти, кои со своите активности треба да служат како поддршка на активностите за стабилизација и реконструкција.

Сепак, проблемите се појавиле кога активностите на терен не кореспондирале со декларативната политичка волја. Оваа Канцеларија немала доволно финансиски ресурси, а продолжила и праксата за ангажирање на воен персонал во оваа Канцеларија, додека Департманот за одбрана продолжил да ги реализира цивилните активности на терен.

Имајќи ја предвид оваа состојба, првите критики дошле од американската академска заедница, која се обидуvalа да пронајде алтернатива на милитаристичката и унилатералистичка надворешна политика. Најверојатно Сузан Носел била првата која теоретизирала за можноста да се постави еден систем на „паметна моќ“ и во однос на тоа таа предлагала обнова на доктрината на либералниот интернационализам.¹⁶⁰

Носел предлагала освен воената моќ, како главно средство на воедење на надворешната политика, да се земе и користи и трговијата, дипломатијата, меѓународната помош и ширењето на американските вредности. Оваа идеја била во склад со политиката на прогрсивните реалисти (заговарана од Роберт Врајт)¹⁶¹, а била потврдена од претседателот Барак Обама кој во своето обраќање на церемонијата за доделување на Нобеловата награда за мир во 2009 година, експлицитно одбива да направи избор помеѓу идеалистичкиот или реалистичкиот пристап кон надворешната политика. Стратегијата на

¹⁶⁰ Nossel, S. (2004): *Smart Power*, Foreign Affairs, vol. 83, no.2 March _ April, Washington, pp.6

¹⁶¹ Wright, R. (2006): *An American Foreign Policy that both Realist and Idealist Should Fall in Love With*, The New York Times.

Обама се видела во реалноста преку неколку новини – ресетирањето на односите со Русија, развојот на партнерството со Кина, поблиската соработка со сојузниците во Алијансата, промената на стратегијата во Авганистан (ставајќи поголем фокус на цивилниот сектор), комбинирањето на сите американски капацитети – дипломатијата, економијата, информациските технологии, културата и вооружените сили. На тој начин всушност повторно се воспоставила и рамнотежата на трите претходно споменати столбови на американската безбедност. Обама во голема мера го помогнал развојот на дипломатската служба, а воедно основал и нова Канцеларија за превенција и решавање на конфликти, задолжена со давање поддршка во меѓународните преговори на високо ниво, и на стручна експертиза.

5.4. Кинеската воена дипломатија

Со зоглемувањето на меѓународниот профил на вооружените сили на Народна Република Кина, нешто што е јасно воочливо, особено во последната декада, сосем очекувано е да се зголеми и фреквенцијата и комплексноста на активностите од доменот на одбранбената дипломатија. „Де факто“ со зголемување на бројот на меѓународни активности, се зголемил и бројот на контакти помеѓу кинеските воени сили и воените сили на земјите од секој дел од светот, што довело до зацврстување и унапредување на одбранбената соработка, но и изградба и развој на „меката моќ“ на Народната ослободителна армија (вооружените сили на НР Кина).

Од денешна перспектива има неколку прашања чии одговори, ќе овозможат малку побиску да ги запознаеме овие вооружени сили, во смисла на нивната намера и цел.

Всушност, може да се започне од основното – која е целта на одбранбената дипломатија која ја спроведува земјата? Со кои партнери низ светот најмногу соработува? Кои се трендовите во однос на текот и видот на активностите кои ги спроведуваат овие сили?

Најпрво, интересен е фактот дека експерти на полето на одбранбената дипломатија, кога зборуваат за истата, а е поврзана со Народната ослободителна армија, областа ја поставуваат под терминот „воена дипломатија“, што не е ниту далеку од дефиницијата за

истата. Националниот одбранбен универзитет на НР Кина, воената дипломатија ја дефинира како „дипломатски активности кои се спроведуваат од страна на земјите во областа на воените работи, а во служба на националната одбрана или на воената стратегија“.¹⁶²

Воената дипломатија, од страна на изданието „Воената терминологија на НОВ“ се дефинира како „сет надворешни односи поврзани со војската и останатите активности помеѓу земјите, групи на земји, вклучувајќи размена на воен персонал, воени преговори, преговори за контрола на вооружувањето, воена помош, соработка на полето на военото разузнавање, соработка во контекст на воената технологија, мировните мисии на меѓународно ниво, активностите на воените алијанси и слично. Впрочем, воената дипломатија е важна компонента на надворешните односи на една земја.“¹⁶³

Академската заедница во рамките на кинеските вооружени сили сметаат дека една кохерентна воено-дипломатска стратегија е важен дел од националните интереси, и тоа заради можноста преку воените односи, реално да се добијат информации за изработка на национална стратегија која вклучува вистински и можни непријатели, што, пак, ќе даде импулс на развојот на националната воена моќ.¹⁶⁴

Воената дипломатија, според истата воено-академска заедница, има различни функции во три засебни околности и тоа: мир, војна и кризна состојба. Имено, во мир, воената дипломатија ги одржува и развива билатералните воено – безбедносни односи и дава платформа за справување со меѓународни безбедносни предизвици, додека истовремено ја обликува и стратегиската рамка на земјата, служи како платформа за зголемување на меѓународното влијание на земјата и на нејзината вооружена сила и ја промовира националната одбрана и воната надградба.¹⁶⁵

Во време на војна, воената дипломатија служи да ги зацврсти „нашите алијанси, а да ги ослабе оние на непријателот, да се здобие со воена помош и материјална поддршка

¹⁶² Dexin, G. (2007), ed., *International Military Relations*, vol. 1, Encyclopedia of China Publishing House, Beijing, p.1

¹⁶³ All-Military Military Affairs Management Committee (2011): *PLA Military Terminology*, Academy of Military Sciences Press, Beijing, p. 1063.

¹⁶⁴ Ibid., 7–10; Congbao, Z. and Hai, Z. (2015): *On Strategy for Military Diplomacy*, National Defense University Press, Beijing, p.7.

¹⁶⁵ Yongzheng, C., (2015): *Military Diplomacy*, NDU Press, Beijing, pp. 117–125.

за борба, да се здобие со меѓународна морална и правна поддршка, да овозможи отворање на канал за окончување на војната и, консеквентно, да ги реши пост-воените проблеми.¹⁶⁶

Реализацијата на воената дипломатија во време на криза вклучува активности за превенирање на истата и за нејзино намалување, или, пак, нејзино создавање, справување, но и интензивирање, доколку кризата стане потребна или од бенефит за земјата.¹⁶⁷

Во реалноста, најголем дел од воено – дипломатските активности на кинеските вооружени сили се фокусирани на заштита и унпаредување на одредени специфични кинески стратешки интереси.¹⁶⁸ Додека кинеската надворешна политика ја истакнува потребата од одржување на стратешки односи со големите сили како САД и Русија, како и со земјите на кинеската периферија, така и одбранабената дипломатија ја истакнува интеракцијата со САД, со Русија и со земјите од азиско – пацифичкиот регион.¹⁶⁹

Целите на воената дипломатија на НР Кина можат да бидат поделени на стратешка категорија и на оперативна категорија. На стратиско ниво станува збор за давање на поддршка на дипломатијата на Народна Република Кина, фокусирајќи се на клучни земји, како и активности за обликување на безбедносната средина, и тоа преку приказ и ангажирање на капацитетите на Народната ослободителна армија. Во рамките на оперативните цели можат да се вбројат зголемувањето на капацитетите на армијата да војува и да извојува победа, да има можност да прибира разузнавачки податоци за странските воени капацитети и интенциите за отворање на нови места за операции, како и да изучува и развива нови вештини, тактики, техники и процедури од други војски.

Кога станува збор за активностите на воената дипломатија на кинеските вооружени сили, тие можеме да ги поделиме на:

- средби и посети на високо ниво;
- меѓународни воени вежби;
- посета на морнарички пристаништа и закотвување во нив;

¹⁶⁶ Ibid., pp.125–131.

¹⁶⁷ Ibid., p.133, pp.137–141.

¹⁶⁸ Повеќе за географската дистрибуција на кинеските надворешно – политички интереси во Phillip C. Saunders, P. C., (2006): *China's Global Activism: Strategy, Drivers, and Tools*, NDU Press, Washington, DC.

¹⁶⁹ State Council Information Office, (2017): *China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation*, State Council Information Office.

- функционални вежби; и
- нетрадиционални безбедносни операции, попознати како воени операции (различни од водење на војна).¹⁷⁰

Од податоците за секоја од активностите поврзани со воената дипломатија на земјата, може да се извлечат пет заклучоци: прво, средбите на високо ниво во бројност имаат опаднато од 2010 година (кога е забележан нивниот врв), иако и покрај тоа тие се големо мнозинство во однос на сите останати воено-дипломатски интеракции. Второ, воените вежби бележат драстичен скок, во секоја од родовите на кинеските вооружени сили, по доаѓањето на власт на Џи Јинпинг, како претседател на НР Кина. Трето, се бележи и зголемување на бројот на закотвувања на бродовите од морнарицата на НР Кина, првенствено за обновување на ресурсите, но и во рамки на остваувањето на пријателски посети и сл. Четврто, кинеските вооружени сили имаат робустна академска програма која ја користат за размена на студенти со голем број на земји (вклучувајќи ја и Северна Македонија) и петто – учеството во воени операции, особено мировните операции на Обединетите Нации, партиципација во активностите на море против пиратските активности и пребарувачки и спасувачки операции на море.¹⁷¹

5.5. Кога дипломатијата добива „метален вкус“: Русија

Делата говорат повеќе од зборовите и тоа можеби најеклатантно може да се види преку руското практикување на т.н. „heavy metal“ дипломатија која е особено видлива по 2014-тата година.

Поместувањето на балистички ракети во руската енклава Калининград, пловењето на поморски флоти на сирискиот брег, бомбардерите и останатите воздухоплови кои навлегуваат во европскиот воздушен простор, како и постојаните воени закани од Кремлин и воените вежби блиску до границата на земјите – членки на Унијата лесно можат да се перципираат како навестување за скорешен воен конфликт. Но, Русија нема

¹⁷⁰ Allen, K., Saunders, P.C. and Chen, J. (2017): *Chinese Military Diplomacy, 2003 – 2016: Trends and Implications*, во China Strategic Perspectives No.11, Center for the Study of Chinese Military Affairs, Institute for National Strategic Studies, NDU, Washington, D.C. p.15.

¹⁷¹ Ibid.

ниту капацитет, ниту соодветна причина за лансирање на офанзивни дејствија во Европа.¹⁷²

Исто како што дезинформациите полека, но сигурно претставуваат своевидна замена за позитивната „мека моќ“, а хибридните закани се замена за конвенционалната воена моќ¹⁷³, така и оваа „дипломатија на металот“ базирана на закани, претставува начин на дополна на недостатокот и слабоста на руската дипломатија, особено по анексијата на Крим и драматичното заладување на дипломатските врски на Русија со Западот.

Користењето на војската за политички цели во голема мера се разликува од начинот на практикување на дипломатијата на западните земји и во самите доктрини. Имено, „информациската војна“ за Русија претставува еден многу поширок концепт кој вклучува сајбер – операции, пропаганда, спинување, па и дипломатија, особено во нејзината принудна форма.¹⁷⁴

Стратешките цели на ова практикување на „mainstream“ дипломатијата и нејзиното преклопување со активностите на одбранбената дипломатија може да се разложи на т.н. четири „Д“ (анг. 4 „Ds“): Оддели (Devide), Збуну (Distract), Вдаши (Dismay) и Доминирај (Dominate), креирани врз база на мислењето дека Западот активно работи на ограничување и подривање на активностите на Москва за зацврстување на својата сфера од интерес во пост-комунистичка Евроазија.¹⁷⁵

Имајќи предвид дека обединети во својата позиција, и Европската Унија и НАТО – Алијансата и во политичко – економска, но и во воена смисла се далеку помоќни од Русија, јасно е дека една од алатките кои ќе се користат е и предизвикувањето на поделби во овие два блока. Еден таков пример е потенцирањето и засилувањето на негативниот аспект на притисокот кој го чувствуваат земјите во однос на „праведното споделување на финасискиот товар“ кое стана еден од приоритетите во Алијансата, исто како и

¹⁷² Galeotti, M. (2016): *“Heavy metal diplomacy: Russia’s political use of its military in Europe since 2014”*, European council on foreign relations. p.1

¹⁷³ Galeotti, M. (2016): *“Hybrid War on Gibrinaya Voina: Getting Russia’s non-linear military challenge right”*, Mayak.

¹⁷⁴ Повеќе во Modestov, S. (2009): *“Strategicheskoe sderzhivanie na teatre infomratsionnogo protivoborstva”*, Vesnik Akademii Voennykh Nauk 26, 1.

¹⁷⁵ Galeotti, M. (2016): *“Heavy metal diplomacy: Russia’s political use of its military in Europe since 2014”*, European council on foreign relations. p.2

активностите кои ја засилуваат визибилноста на популистичкиот глас во земјите – членки.¹⁷⁶

На тоа се надоврзуваат и активностите чија цел е да се збунат „непријателот“ во преземањето на потезите – еклатантен пример за тоа е рускиот напад со крстосувачки ракети кон сириски цели во ноември 2015 година, додека истовремено драматично се зголеми интензитетот на борбите во регионот Домбас во Украина, каде беше вклучено и тешко вооружување.¹⁷⁷

Ваквите чекори кои претставуваат целосно изненадување за раководствата на западните земји, чекори кои со себе носат чувство дека војната е неизбежна, резултираат со размислувања дека ако главната цел е одржување на мирот, потребно да се дојде до каков било договор и разбирање со Русија и дека тоа може да е единствената опција за мир. Тоа е особено важно како инструмент за одвраќање од одредени чекори кои сè повеќе стануваат можна опција – на пример зачлнувањето на Шведска и на Финска во НАТО, или, пак, чекорите за зацврстување на европската одбрана под водство на Унијата.¹⁷⁸

Сето ова навестува дека рускиот концепт на сфери на влијание од 19-тиот и 20-тиот век сè уште е жив, иако нема потврсти докази дека Русија има територијални претензии и амбиции врз европскиот исток. Доминацијата, сепак, може да се види преку наметнувањето на некаков квази-авторитет врз она што тие го сметаат за нивниот „двор“: пост-комунистичките земји од Источна Европа и во тој контекст, Русија ќе ја зграби секоја можност која ЕУ или НАТО свесно или несвесно ќе ја даде за да се покаже некаква руска доминантна улога во овие земји.¹⁷⁹

Оваа кампања, секако е носена и од страна на јавните настапи и изјави на официјални лица, кои понатаму добиваат своја кредибилност како информација пренесена од страна на етаблирани информативни изданија. Пример за тоа е заклучокот на Џерард О’Двајер за Defencenews, кој вели дека „политичарите во Полска и во скандинавските земји треба да размислат многу внимателно за нивните одлуки во однос на проектот на

¹⁷⁶ Ibid. p.3

¹⁷⁷ Ibid. p.3

¹⁷⁸ Ibid. p.3

¹⁷⁹ Ibid. p.4

НАТО за против-ракетна одбрана, зашто неодговорните одлуки сигурно ќе предизвикаат руски одговор на 'воен начин'".¹⁸⁰

Токму тоа се потврдува и преку изјавата на рускиот амбасадор во Данска кој вели дека „Данска би била дел од заканата против Русија. Тоа ќе го наруши мирот и негативно ќе се одрази на односите со Русија. Тоа е ваша одлука, а јас сакам само да ве потсетам дека финансиите и безбедноста ќе трпат последици“.¹⁸¹

Ова однесување кое се базира на непредвидливост и на постоење на постојана закана од можност за војна го зазема централното место во руската дипломатска стратегија која ја реализира својата цел ако Европа и европските лидери се сè поубедени во можноста за војна, што, пак, ги прави поподложни на потребата од прифаќање на какво било друго решение.

Воените вежби организирани од страна на руските вооружени сили, се исто така, еден важен сегмент од овој тип на дипломатија на металот и тоа особено преку извлекување на потенцијалот и капацитетите на руските вооружени сили на вежбовни сценарија кои многу често опфаќаат имагинарни состојби поврзани со европските земји, и тоа особено земјите од Скандинавија. Понекогаш информацијата токму за овие вежби се пренесува и во медиумите на странски јазик, исто како што се пренесуваат и во медиумите на руски јазик, особено во случај овие медиуми да се следени од земјите од Источна Европа. Воената телевизија „Звезда“ е еден пластичен пример за тоа. Таа преку преку секојдневните програми постојано известува за големи воени вежби или посети на значајни нуклеарни капацитети низ целата земја. И, во периодот по анексијата на Крим, овие воени вежби повторно се навратија на користењето на сценарија кои ги инволвираат источните земји на Унијата и на НАТО – на пример серијата воени вежби „Запад“ се однесуваше на симулиран нуклеарен напад на Полска.¹⁸²

¹⁸⁰ O'Dwyer, G. (2015): *"Norway's NATO Missile Defense Aid Irks Russia"*, www.defensenews.com/story/defense/policy-budget/budget/2015/06/17/Norway-defense-budget-nato-russia-high-north-2-relations-cooperation/710201708

¹⁸¹ Ставови изнесени во интервјуто во Jyllands-Posten, на 20 март 2015 година, достапно на jyllands-posten.dk/indland/ECE7573125/Ruslands-ambassad%C3%B8r-Danske-skibe-kan-blive-m%C3%A5l-for-russisk-atomangreb

¹⁸² Galeotti, M. (2016): *"Heavy metal diplomacy: Russia's political use of its military in Europe since 2014"*, European council on foreign relations. p.5

Друг пример е вежбата на 33.000 руски трупи во март 2016 година, кога беше симулирана офанзива врз Данска, Финска, Норвешка и Шведска, вклучувајќи го и заземањето на Аланд, Готланд и островите Борнхолм. Во 2015 година, беше симулиран нукеларен напад на Борнхолм и тоа токму во периодот кога заради годишен фестивал, на островите имало околу 90.000 гости и поголемиот дел од данското политичко лидерство.¹⁸³

Ова практикување на дипломатијата на металот може да се види и во контекст на Балтичките земји, особено имајќи предвид дека Литванија граничи со руската енклава Калининград. На пример, во октомври 2016 година, 5.000 падобранци изведоа вежби во Псков, блиску до естонската граница, додека тоа симулирано го направија уште 2.500 падобранци. За споредба, естонската армија има персонал од околу 6.400 лица.¹⁸⁴

Споменатите активности имаат дуална природа: тие се одличен начин да се реализира тренинг, и уште поважно, тие се начин за создавање притисок и nelaгодност во европските земји.

Имајќи го сето ова на ум, се поставува прашањето како да се одбраниме, како да се утврди вистинската намера на руската дипломатија на металот и како да се постави вистинската реакција. Марк Галеоти, во анализата „Дипломатија на металот: Политичката употреба на војската од страна на Русија во Европа од 2014 година“, утврдува пет начини и тоа:

- Бидете паметни, направете разлика помеѓу политички и воен потег. Тој укажува на фактот дека нема реален доказ дека Русија навистина планира какви било воени дејствија кон НАТО или кон европските земји. Впрочем, посочува, Русија многу сериозно го сфаќа членот 5 од Договорот за создавање на Северноатлантската алијанса кој вели – нападот на една, ќе се смета како напад на сите земји – членки.

- Бидете опуштени. Понекогаш иницијативата може да биде предизвикана од неактивност и воздржаност. На секој потег од страна на Русија има контра-потег од страна на Алијансата, што првенствено покажува како НАТО размислува, а истовремено се трошат огромни средства.

¹⁸³ Galeotti, M. (2016): *“Heavy metal diplomacy: Russia’s political use of its military in Europe since 2014”*, European council on foreign relations. p.5

¹⁸⁴ Ibid.

- Бидете цврсти. Кога има потреба од одговор на потезите на Русија, тој треба да демонстрира капацитет и заедништво.

- Бидете флексибилни. Одговорот на кампањи преку повеќе начини и алатки, побарува одговор кон сите алатки – постоење на заканувачка реторика, преместување и позиционирање на воени сили, медиумски спинувања.

- Покажете заедништво. Дипломатијата на металот практикувана од страна на Русија, е политичка по својата природа и примарно ја напаѓа европската волја, морал и единство. Потребно е јавно да се знае и да се разговара за фактот дека ова не е нордиски или балтички проблем, туку проблем и предизвик за целиот континент, за Европската Унија, за НАТО – Алијансата.¹⁸⁵

Однесувањето на Русија не дава сигнали дека дипломатијата на металот може да заврши. Секако во иднина може да постојат одредени моделирања на начинот на кој истата се практикува, особено во контекст на употребата на симулирани воени вежби, поддржани од политичка реторика која раѓа сомнежи во Европа. Тоа може да се предвиди имајќи го на ум фактот дека Русија и нема јасно видливи алтернативи.¹⁸⁶

6. Македонската одбранбена дипломатија: моментална состојба

Северна Македонија, за прв пат во својата историја во декември 2012 година доби еден структуриран документ кој се однесува на системското функционирање на одбранбената дипломатија – Стратегијата за одбранбена дипломатија кој ги уредува сите прашања поврзани со овој сегмент на дипломатијата.¹⁸⁷

„Модерниот концепт на одбранбената дипломатија ги вклучува во себе сите аспекти на одбранбената и на воената соработка и е тесно поврзан со остварувањето на одбранбената политика и на националната надворешна политика“, се вели во извештај даден по изработката на Стратегијата.¹⁸⁸ Во недостиг на пристап до оваа Стратегија,

¹⁸⁵ Galeotti, M. (2016): “Heavy metal diplomacy: Russia’s political use of its military in Europe since 2014”, European council on foreign relations. pp. 9-10.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ <http://www.mod.gov.mk/?shtit=26858&lang=mk>, пристапено во март 2021 година

¹⁸⁸ Исто.

базирано на достапното соопштение по изработката на Стратегијата, се укажува на тоа дека „одбранбената дипломатија е збир на разновидни меѓународни активности базирани на дијалог и кооперација, водени билатерално од Министерството за одбрана со сојузниците, партнерите и другите пријателски земји, за промоција на достигнувањата на одбранбената политика во поддршка на надворешната политика на Република Македонија“.¹⁸⁹

Пристапот кон одбранбената дипломатија може да се види преку два други клучни, стратешки документи кои се јавно достапни, и тоа: Стратегијата за одбрана од 2020 година, во делот „Одбранбена политика“, точка 29, каде се вели: „Нашиот сеопфатен приод во меѓунаордната соработка ќе се рефлектира и преку активна одбранбена дипломатија, билатерална и мултилатерална одбранбена и воена соработка заснована на принципите на 'Pooling and Sharing' и 'Smart Defence'“¹⁹⁰, каде иако во помал обем, сепак, се укажува на фактот дека одбранбената дипломатија е дел од приоритетите на Министерството за одбрана, особено имајќи предвид дека Стратегија за одбрана на Република Северна Македонија е документ од областа на одбраната од највисок приоритет.

Сегмент од идните заложби во развојот на одбранбената дипломатија можат да се забележат во уште еден суштински документ за развој на одбраната, Стратешкиот одбранбен преглед, донесен во 2018 година, каде во третиот дел насловен „Имплементација и развој на одбраната“, точка 13.9 „Меѓународна одбранбена соработка и одбранбена дипломатија“ се укажува на тоа дека намерата е до крајот на 2018 година да се ревидира постојната Стратегија за одбранбена дипломатија и методологијата за селекција, избор и обука на персонал во одбраната и дипломатски персонал.¹⁹¹

„Ќе иницираме и ќе предложиме измени и дополнувања на релевантните закони и прописи (пред сè на Законот за надворешни работи и на подзаконските акти од оваа

¹⁸⁹ Исто.

¹⁹⁰ http://www.mod.gov.mk/wp-content/uploads/2020/06/SLU@BEN_VESNIK_NA_RSM_br_75_od_24.03.2020.pdf, пристапено во март 2021 година

¹⁹¹ <http://morm.gov.mk/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A1%D0%9E%D0%9F-%D0%BC%D0%BA%D0%B4-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0-05-07-2018.pdf>, пристапено во март 2021 година.

област), со цел да се дефинира статусот на персоналот од одбраната. Со тоа ќе го ревидираме постојниот процес и ќе го олесниме изборот, назначувањето и ротацијата на персонал од одбраната на дипломатски позиции. Откако ќе се постигне тоа, ќе селектираме и ќе испратиме високо квалификувани офицери и цивилни претставници за пополнување на приоритетните позиции, вклучително и воени аташеи и штабни офицери во седиштето и командите на НАТО до јуни 2019 година“, се вели во донесениот Стратешки одбранбен преглед од 2018-та година¹⁹².

Согласно овој документ, токму развојот на меѓународната соработка во оваа област ќе биде во фокусот на активностите на одбраната, укажувајќи на тоа дека со партнерите ќе се одржуваат годишни стратегиски одбранбени консултации и дека капацитетите на Министерството и на Армијата ќе бидат понудени на партнерските земји, на што се надоврзува и намерата придонесот на Армијата кон меѓународните мисии да продолжи да биде приоритет за Министерството¹⁹³.

Генезата за развој на македонската одбранбена дипломатија која датира од периодот пред осамостојувањето во 1991 година е предмет на детална анализа во глава пет од овој труд.

¹⁹² Исто.

¹⁹³ Исто.

ГЛАВА 4: ПРОТОКОЛОТ И БЕЗБЕДНОСТА – ОПШТИ СОЗНАНИЈА

1. Протокол: теориски елементи

1.1. Општи сознанија за протоколот и етикецијата

Дипломатијата и протоколот се нераскинливо поврзани. Едноставно кажано, практиката спроведувана во процесот на реализација на дипломатските активности е всушност есенцијата на протоколот.

Протоколот, е всушност, комбинација на доброто однесување и логичното расудување, чија основа цел е да постои ефективна комуникација помеѓу актерите во дипломатијата, на која и позиција се, каков и да е видот на дипломатијата. Протоколот не е ниту само наука, ниту само уметност. Протоколот е и првото и второто, конвергирано во една материја која не престанува да се развива. И, не само што оваа наука и уметност постојано се развива, туку истата е повеќе од суптилна. Најмалите поместувања во воспоставените правила на однесување, може и ќе се интерпретираат како „невербална порака“ која има силно влијание врз меѓународните односи. Едноставно, протоколот е еден вид на практична професија која има своја академска позадина – професија која е есенцијална во одржувањето на меѓународниот поредок и чие неразбирање може да доведе до колапс на деликатниот светски мозаик.

Етимолошки, терминот „протокол“ доаѓа од грчкиот термин кој се однесувал на означувањето на документи. Подетално, протоколот е именуван според „protókollon“ кованица од зборовите „protos“ и „kólla“, кои означуваат прв, односно лепило, што во буквален превод значи „прво залепено ливче“.¹⁹⁴

Во денешниот исклучително поврзан свет, протоколот е еден вид на т.н. „социјална дисциплина“ без која средбите на суверените (крунисаните глави на држави), претседателите на држави, влади, собранија, највисоките функционери во секоја од трите столба на власта, би имале мала важност. Комбинацијата на суштината на протоколот

¹⁹⁴Смиљанов, С. (2020): *Воспоставување на единствен државен протокол на ниво на Република Македонија*, 2. издание, С.Смиљанов, Скопје, стр.23 – 28.

(доброто однесување и логичното расудување) овозможува успешна и ефикасна комбинација.

Наједноставната дефиниција за протоколот гласи: Тоа е низа правила кои наложуваат добро однесување во службениот живот и на церемонии кои вклучуваат цели влади и нации, како и нивни претставници. Тоа е признат систем на меѓународна учтивост.¹⁹⁵

Протоколот во поширока смисла е всушност „збир на правила“ кои треба да се применуваат во протоколарните, државните и дипломатските свечености, официјалните односи и општествениот живот.¹⁹⁶

Етикецијата (потекнува од зборот „Etiquette“, што значи добро однесување) е всушност основата на манирите, кои произлегуваат од обичаите, праксата и авторитетите. Етикецијата е прифатена како правилното однесување во процесот на меѓучовечката интеракција. Етикецијата овозможува да се зачува резпектот кон правата на другиот.

1.2 Почетоците на протоколот

Протоколот добива своја форма уште во времето на старите Египќани, кои преку делото „Инструкциите на Птахотеџ“ (или „Максимите на Птахотеџ“) ги поставиле и основите за протоколот како наука и практика. Делото било напишано во 2.000 пред нашата ера, на писмото на свештениците, а денеска може да се најде во Националната библиотека во Париз, и тоа под името „Папирусот на Прус“ (согласно името на донаторот).¹⁹⁷ Француските термини „protocole diplomatique“ и „protocole della chancellerie“ до 19. век ги означувале церемонијалните правила кои било обврзно да се почитуваат при пишаните официјални контакти помеѓу државните министри. Денеска, од друга страна, протоколот претставува еден вид кодекс на меѓународна љубезност која ги впира етикецијата, церемонијалот и дипломатијата. И, моќта на протоколот не е позната

¹⁹⁵Превземено од Ерика Томпсон, академска дискусија, Семинар за протокол одржан во Скопје во 2001 година.

¹⁹⁶Смиљанов, С. (2020):*Исто*, стр. 23 – 28.

¹⁹⁷ Donaldson, F. (1990). *The Maxims of Ptah-hotep: Humankind's Earliest Wisdom Literature*. Vantage Press, Incorporated.

само во светот на дипломатијата, институциите, државата, туку и во рамки на приватната сфера, која на протоколот гледа како на „моќна алатка за развој на бизнисот“¹⁹⁸

Испитувањата на јавното мислење покажале дека 99 од 100 луѓе од деловниот свет се изјасниле дека поседувањето на знаење и вештини од областа на протоколот е еден од условите за успешност во деловната сфера. Тоа особено се однесува на доброто однесување, поседување на соодветни манири за однесување при официјални вечери, умеење за водење на т.н. „љубезна конверзација“, претставување на себеси и познавање на основните правила на куриозност. Всушност, преку дипломатијата и протоколарните правила, се стекнуваат вештини за претставување на најлошите работи на најдобар можен начин. Етикецијата и протоколот се вештини и знаења кои можат да му дадат светски имиџ на секој деловен човек, кој сака да стане и успешен лидер.¹⁹⁹

2. Специфики на протоколот

Протоколот како и секоја друга практично фокусирана наука пред себе поставува одредени предуслови кои се неопходни за нејзниот развој. Визијата е „де факто“ основа за напредок на сите полиња и претставува менаџерска функција, вештина која ја имаат само успешните лидери и водачи. За успешно да се премине во фаза на едно планирање, потребно е добро да се предвиди состојбата, да се постават и утврдат целите, да се извлечат соодветни приоритети, временски рамки и рокови, сето тоа да се операционализира, односно да се утврдат конкретните активности. Планирањето е особено важно за да може да се достигнат дефинираните цели, и тоа на најефикасен и најефективен начин. Успешноста на една организација, па и на секој процес одделно, се цени преку постигнатите, а не според поставените цели.²⁰⁰

Секоја активност се состои од неколку фази кои мораат да се реализираат за да може активноста да се спроведе на најефикасниот начин. По веќе споменатото планирање, следува фазата на извршување, односно, „времето за акција“. Тој сегмент побарува т.н.

¹⁹⁸Смиљанов, С. (2020): *Исто*, стр. 23 – 28.

¹⁹⁹Џонсон, Д. (2011): *Надминете ја својата конкуренција – деловна етикеција*, Академија за протокол на Македонија – Школа за протокол, Вашингтон, Скопје, стр.6.

²⁰⁰Петковски, К. (2000): *Водството и ефективната комуникација*, Киро Дандаро, Битола, стр. 236.

планска акција, целосна реализација до последниот детал, но побарува и креативно и брзо размислување во случај на непредвидена ситуација. Секако, третиот чекор е анализата на завршените активности, утврдувањето на научените лекции и процесот на генерирање т.н. „360 степени фидбек“, користејќи ги сите стейкхолдери.²⁰¹

Во процесот на операционализација, односно реализација на протоколарните планови еден значаен сегмент е иновацијата. Протоколот е специфична област од тој аспект затоа што иновациите драстично влијаат на ефикасноста на спроведувањето на активностите. Пластично кажано употребата на фиксниот телефон, наспроти денешната електронска комуникација, користењето на електронската пошта, мобилната телефонија и достапноста на интернет мрежата предизвикува целокупни промени во реализацијата на практичните протоколарни активности. Преку сите овие технолошки достигнувања, протоколарната услуга како краен продукт е поефикасна и се реализира на многу поедноставен и побрз начин. Она што се појавува како предизвик е секако почитувањето на воспоставениот бон – тон, односно професионалното однесување и преку овие форми на современа комуникација. Практично тоа би изгледало на овој начин:

- телефонски повик: на службен телефон никогаш не се одговара со „ало“ или „молам“, туку професионалниот пристап би бил „име и презиме, повелете“;
- мобилниот телефон е уште поголем предизвик имајќи предвид дека повикот може да дојде во секаква ситуација, мобилниот телефон се исклучува за време на состаноци, културни активности, верски објекти, посета на ресторани, концерти...
- говорната пошта треба да биде снимена со целосна професионалност;
- конференцискиот повик не е комуникација помеѓу две лица, доколку истата се одвива преку speaker-звучник, пред одредено лице да се вклучи во комуникацијата, истата треба да биде информирана за тоа кој сè е присутен во просторијата и во рамки на повикот;

²⁰¹ Повеќе во Смиљанов, С. (2020): *Воспоставување на единствен државен протокол на ниво на Република Македонија*, 2. издание, С.Смиљанов, Скопје, стр. 29 – 32.

- електронската пошта треба да биде перцепирана како деловна и професионална кореспонденција и треба да ги содржи сите елементи на едно деловно писмо. При официјална кореспонденција се користи исклучиво службена e-mail адреса, и секогаш се пополнуваат сите елементи на електронската пошта, почнувајќи од „предметот – subject“. Дополнително, при користењето на електронската пошта предвид треба да се има фактот дека таа може во секое време да биде искористена за други цели или да биде перцепирана погрупо отколку што испраќачот имал намера. На примена електронска пошта одговор треба да се врати во најмногу 24 часа.²⁰²

Но, иновациите не се секогаш и единствено предност при практикување на која било професија, а особено на протоколот. Од практичен аспект, за реализација на протоколот, ресурсите (технички, човечки и финансиски), традицијата и културолошките разлики на испраќачот и примачот отсекогаш биле еден вид на ограничувачи.

Зошто утврдувањето на спецификите на практичниот протокол се многу важни? Едноставно, протоколот е лицето на државата. Практичарите во оваа област се „де факто“ првите лица со кои се среќава еден претставник на странска држава.

Ова особено се однесува на практиките и спроведувањето на „правилата за добро однесување“ на дипломатскиот кор, кој може да се употреби и во потесна и во поширока смисла, правејќи разлика помеѓу амбасадорите и сите оние лица кои поседуваат дипломатски пасош.

3. Единствен државен протокол

Воспоставувањето на единствениот државен протокол е сериозен процес кој повторно мора да се води систематски, односно да произлегува од визијата и мисијата. Визијата ако ја дефинираме како „гледање во далечина, претстава за нешто што не постои, појава што треба да се случи“²⁰³, ни покажува слика која треба да насликаме, иднина која

²⁰² Смиљанов, С. (2020): *Воспоставување на единствен државен протокол на ниво на Република Македонија*, 2. издание, С.Смиљанов, Скопје, стр. 38.

²⁰³ Петковски, К. (2000): *Водството и ефективната комуникација*, Киро Дандаро, Битола, стр. 223

треба да ја креираме со превземање на соодветни активности во сегашноста. Мисијата, пак, е задачата или целта на секој поединец, тим или организација, а вредностите се верувања или судови за тоа што е вредно, важно или пожелно.²⁰⁴

Визијата на државниот протокол е беспрекорна реализација на сите активности поврзани со протоколот, со цел претставување на државата како едно модерно, современо, организирано општество кое ги живее западните вредности.

Од тоа произлегува и мисијата која истовремено е и едноставна, но и крајно комплексна: зголемување на ефикасноста и ефективноста на протоколарното работење во сите државни институции, со фокус на претседателот, Собранието, Владата и Министерствата.

Функцијата на државниот протокол е да овозможи позитивен „прв впечаток“ на гостите, односно да ја прикаже државата во позитивно светло, преку беспрекорна реализација на церемонии и приеми и да овозможи удобна атмосфера за постигнување на засебните цели на овие активности. Кога зборуваме за активностите, тие опфаќаат свечености (вклучувајќи и воени свечености), прослави, оддавање на високи воени почести, воени и цивилни церемонии, разни преговори и разговори, притоа давајќи упатства, препораки и насоки на однесување во овие пригоди со точно утврден начин на реализација, редослед и тек. Протоколот претставува своевидна директна поддршка на носителите на активноста кои се однесуваат на посетите, конференциите, средбите и социјалните настани и тоа преку следните задачи:

- подготовка, организација, следење и извршување на активности поврзани со службените посети на Претседателот на Републиката, Претседателот на Собранието, Претседателот на Владата, министерот за надворешни работи, министерот за одбрана, министерот за внатрешни работи, началникот на Генералштабот на Армијата и други високи претставници во органите на државната управа, нашите претставници во странство (дипломатскиот и воено — дипломатскиот кор). Државниот протокол е одговорен и за

²⁰⁴Смиљанов, С. (2020): *Воспоставување на единствен државен протокол на ниво на Република Македонија*, 2. издание, С.Смиљанов, Скопје, стр.69.

возвратните посети на соодветното ниво, и воедно ги менаџира програмите за сите протоколарни активности;

- подготовка и организација на активности при посети и друг вид на настани поврзани со интеракцијата помеѓу Претседателот на Републиката во својство на врховен командант на вооружените сили и командите и единиците на Армијата на Република Северна Македонија;
- координација и соработка со Министерството за надворешни работи и Министерството за одбрана по повод приеми и „проштални“ средби со претставниците на дополматскиот и воено – дипломатскиот кор во нашата држава, како и повикување на воени вежби, прослави и сл.
- организација на полагање на венци по различни поводи – празници и останати денови од значење за историјата на државата;
- организација на работни обреди, вечери, приеми, балови, културно – историски посети и слично;
- организација на посети, семинари, конференции, брифинзи, состаноци и други настани. Притоа одговорностите се движат од одредување и уредување на локацијата – просторијата каде е планирано да се одржи активност (со цветни аранжмани, декорација, знамиња, титулари, подароци, аудио-визуелна опрема и сл.), обезбедување на превод за време на активност, обезбедување и подготовка на биографии и други информации за гостите, советување на претпоставениот за обичаите и спецификите, за историјата и за знаците на внимание на гостите;
- подготовка на листа за проверка за секоја активност;
- одговорност за обезбедување на репрезентативен материјал и водење на евиденција за нивно врачување;
- одговорност за резервации на хотели, VIP салони при пристигнување на аеродроми, ресторани, избор на културно – забавни содржини (особено имајќи ги предвид естетските, политичките и културните карактеристики);
- грижа за координација на безбедносните аспекти на активност;

- извршување на други организациски, стручни и технички работи на барањена другите органи во рамките на државната управа²⁰⁵.

Единствениот државен протокол, всушност, треба да претставува еден вид на симбиоза помеѓу протоколарните капацитети на ова засебно и целосно самостојно тело, со капацитетите за реализација на протоколот во органите на државната управа. Тоа подразбира и разграничување на задачите и одговорностите помеѓу нив, но и целосна координираност и комплементарност во работењето. Од аспект на самостојноста на ова предложено тело, единствениот државен протокол треба, првенствено да има сопствени буџетски средства, а интерно истото треба да има одредена организациска структура, во која носечки елемент ќе бидат професионалците во областа на протоколот, поддржани од професионалци во доменот на финансиите, преводот, логистиката, угостителството, возниот парк.

Секако, потребно е да се дефинира и точно да се определи која државна функција има право на протоколарна поддршка од страна на ова тело. Главната замисла е тоа да бидат највисоките носители на државни функции, односно оние кои имаат исклучително голема потреба од беспрекорна организациска структура на секаков тип настани, што секако може да влијае и на местото, улогата и безбедноста на државата во меѓународната заедница.

Ова е уште поважен елемент денеска, кога нашата татковина е веќе дел од најмоќната воено – политичка алијанса во човештвото, НАТО – Алијансата, факт што ја постави Северна Македонија на мапата на триесетте нации во светот кои се опфатени од чадорот на колективната одбрана, солидарноста и заедничките напори за мирен, безбеден и просперитетен свет.

Но, промените во секаков контекст и секоја област нужно со себе носат и отпори, а централното прашање при воведувањето на промените во организациска смисла е антиципативното определување на отпорите кои се создаваат кај индивидуата или групата, односно кај организацијата.

Природно е организациите, во генерална смисла, да се перцепираат како еден вид спротивставувач на промените, имајќи предвид дека тие сакаат да ги заштитат

²⁰⁵Смиљанов, С. (2020): *Исто*, стр. 71-72.

сопствените системи, структури и процеси од неконтролираното и стихийно манифестирање на организациските промени. Ниту еден отпор не треба однапред да се елиминира, бидејќи тој претставува и силно мотивационо средство во рамките на самата организација.

Теоретски, отпорот кон промените во рамките на организацијата може да се манифестира како:

- одбивање на вклучувањето во тимското решавање на определениот проблем или предизвик;
- невклучување во утврдувањето на заедничкиот интерес во промената;
- замолчувањето на т.н. „адвокати на промени“;
- саботирање на промените;
- употреба на санкции кон поттикнувачите на промени;
- генерален недостиг на соработка потребна за ефектуирање на промените.²⁰⁶

Отпорите мораат да бидат разгледани имајќи ги на ум следните пристапи:

- отпорот кон промените е психолошки концепт кој потекнува од природната тенденција на индивидуите да ги предизвикуваат сите типови на промени;
- отпорот е системски концепт кој е рефлексивна на губењето на комфорот на организациските членови кој потекнува од процесните модификации кои веројатно негативно ќе се одразат на нив;
- отпорот кон промените од институционална гледна точка сугерира дека вработените се спротивставуваат на промените само кога не веруваат дека тие се неопходни.²⁰⁷

Изворите на отпорите кон организациските промени во теоријата за управување со промени се всушност и причини за појавување на одреден отпор. Тие се карактеризираат на следниот начин:

- преголема посветеност;
- тесен фокус за промена;

²⁰⁶ Наков, Л. (2010): *Управување со промени*, Економски факултет – Скопје, Скопје, стр.39

²⁰⁷ Исто.

- групна инерција;
- предизвикување повеќегодишна анализа;
- предизвикување на моќта во организацијата;
- алокација на ресурси²⁰⁸.

Изворите на отпорот можат да потекнуваат од една од двете големи групи за категоризација: формулирањето на промената и имплементирање на промената.²⁰⁹

Во процесот на воспоставување на единствениот државен протокол, неминовно ќе мора да се помине преку фазата на промена на организациската поставеност, при што најефикасниот начин за успешно митигирање на последиците од оваа фаза е всушност предвидувањето на можните отпори. Овие отпори можат да се очекуваат од повеќе фактори и чинители и тоа:

- прв отпор – економска природа: поставувањето на многу релевантното прашање за финансиското функционирање на Единствениот државен протокол;
- втор отпор – просторно решение: потреба од соодветни просторни услови за сместување на Единствениот државен протокол (доволен број на канцеларии и сали за состаноци), локациски сместен на начин што го прави процесот на работа побрз и поефикасен (централно градско подрачје);
- трет отпор – обезбедување на возен парк: поседување на високо – категоризирани возила, комбиња и мини – автобуси за потребите на странските делегации и нивно соодветно одржување;
- четврти отпор – опремување на простории: потреба од соодветна канцелариска опрема, бироа, маси, столици, соодветна информатичка опрема (компјутери, печатари, тонери, телефони и сл.), брза и стабилна интернет врска;
- петти отпор – нова систематизација на работни места: создавање на најсоодветен систем на работни места, водејќи сметка за потребата од одржување на баланс помеѓу искуството и младоста и мотивацијата,

²⁰⁸ Наков, Л. (2010): *Управување со промени*, Економски факултет – Скопје, Скопје, стр.39

²⁰⁹ Исто.

потребата од поголеми човечки ресурси и подобро платени човечки ресурси. Во таа насока, хибридниот модел за хоринзонтално превземање на постојните кадри и дополна со нови е концепциски прифатлив;

- шести отпор – екстензивност на јавните набавки: согласно законската регулатива, процесите за набавки се долги и макотрпни, потребно е поради природата на работата да се направи одредена залиха, која чини финансиски средства;
- седми отпор – реализација на разни обуки, семинари и работилници: протоколот е област која постојано се развива и затоа реализацијата на постојана надоградба на знаењата е есенцијална во одржувањето на вештините на кадарот. Сепак, тоа повлекува финансиски средства;
- осми отпор – недостаток на „експертска“ поддршка: одредени експерти во полето на протоколот сметаат дека со воспоставувањето на Единствен државен протокол, нема многу да се влијае на ефикасноста во извршувањето на протоколарните задачи;
- деветти отпор – законско и потзаконско заокружување на Единствениот државен протокол: донесување на законско решение за воспоставување на Единствениот државен протокол, како и носење на потзаконски акти за регулација во област и вклучување на сите досегашни потзаконски акти во областа на протоколот на една место;
- десетти отпор – донесување на нова „пресеанс листа на Република Северна Македонија“: пресеанс листата е исклучително важна, односно важна е до тој степен што за неа се воделе војни. Во денешнината, навистина е потребно пречистување и реорганизација на пресеанс листата, но и дополнително вклучување на градоначалниците и претставниците на дипломатскиот кор (амбасадори и одбранбени и полициски аташеи), Управниот суд и други институции во него.²¹⁰

Кога ги разгледаваме очекуваните отпори од организација и воспоставување на Единствениот државен протокол, потребно е да се елаборира и начинот на надминување

²¹⁰Смиљанов, С. (2020): *Исто*, стр. 77 – 79.

на отпорите поврзани со воспоставувањето на Единствениот државен протокол. Како што сè потекнува од разговорот, така и надминувањето на отпорите започнува со консултации со еминентни професори и експерти од практиката. Потребно е да се направи и компаративна анализа со организациските структури на протоколарните ентитети во Словенија, Хрватска, Бугарија и Романија. Во нашата држава потребно е да се креира интердисциплинарна работна група од вработени во единиците за протокол кај државните органи, а фокусот да се стави на човечките капацитети и на финансиските аспекти од креирање на Единствен државен протокол, елемент кој согласно финансиската логика треба да биде поповолен доколку постои централизација на функционирање и на набавување, отколку моделот да остане ист како и денеска, децентрализација на протоколарната функција на државно ниво.

4. Грешки во протоколот

Констатиравме дека безбедноста и стабилноста во и на една држава не зависи само од евидентната, т.н. „тврда сила“, туку и од онаа посуптилна форма на моќ која и тоа како влијае врз безбедноста и сигурноста— одбранбената дипломатија, која, пак, е нераскинливо поврзана со правилата и процедурите на протоколот, како составен дел на дипломатската практика. Затоа исклучително значајно е да се анализираат грешките кои се прават во контекст на протоколот, и да се направи вистинска класификација на секоја грешка дали таа е намерна или случајна. Грешките во протоколот, иако (можеби) предмет на недоволно познавање на практиките од страна на лицата задолжени за протоколарните активности, можат да предизвикаат политички скандали, па дури и нетрпеливост на државно ниво.

Линијата помеѓу испраќањето на политичка порака, наспроти вистинска грешка во протоколот е навистина тенка. Впрочем, секоја од потенцијалните грешки, лицата кои не се вешти во областа на одбранбените односи или протоколот, можат да ги перцепираат на овој, или оној начин, и тоа да доведе до несакани последици, на секое, па дури и на меѓудржавно ниво. Меѓусебната поврзаност помеѓу протоколот, одбранбената дипломатија и безбедноста ни укажува на тоа дека само еден детал од овие три компоненти да е погрешно извршен или погрешно перцепиран, тоа делува и на останатите

компоненти. Лошо организиран протокол, без оглед дали тоа е со намера или не, може да значи и неефикасна одбранбена дипломатија, па и намалување на безбедноста.

4.1.Протоколарни грешки во дипломатијата – причина за подлабока анализа или не?

Протоколарните грешки можат да се најдат на секој настан, па дури и на оние кои се сметаат за високо-профилни настани на кои работат голем број на професионалци. Република Северна Македонија и дипломатскиот протокол, кој за одредени настани од големо значење (како пречек на странски државник пред Владата), вклучува блиска соработка помеѓу владиниот протокол, протоколот на Министерството за надворешни работи и протоколот во Генералштабот на Армијата, во чии рамки е и Баталјонот за почести (односно армиската Гарда).

Изминатите неколку години беа исклучително бурни од протоколарен аспект: голем број на посети, значајни настани, големи и комплексни организации. Сè уште се вивидни сеќавањата од посетата на австрискиот Канцелар, Себастиан Курц, на 7 септември 2018 година кога на платото пред Владата, при пречекот и интонирањето на македонската и австриската химна се вееше погрешно австриско знаме. Секако, на прв поглед станува збор за минорна грешка која не треба да има големо влијание, но во реалноста, тоа беше најважната вест од посетата. Таа грешка многу лесно испраќа неколку пораки – австриската држава не е од голема важност за Република Северна Македонија, или, пак, Република Северна Македонија е земја без професионален кадар во една ваква важна област како што е протоколот.

За волја на вистината, поставувањето на нессодветно знаме, односно знаме на Латвија, држава која не е поврзана со државникот, не е грешка која може да се врзе само со протоколот на нашата Влада. Имено, на 14 април 2014 година, во посета на Украина пристигнал претседателот и министер за надворешни работи на Швајцарија, Дидиер Бурхалтер, кој за време на неговата прва средба со вршителот на должност, премиер на Украина, Арсени Јацењук, впрочем за време на нивното ракување, во позадина, наместо швајцарското знаме, стоело знамето на Норвешка.

Уште една грешка на македонскиот дипломатски протокол, повторно во спрега помеѓу протоколот на Министерството за надворешни работи и она на Министерството за одбрана е грешката при пристигнувањето на секретарот за одбрана на САД, на Меѓународниот аеродром Скопје, на 18 септември 2018 година. При подготовката на краткиот воен церемонијал кој е со цел да покаже почит кон високиот гостин од Соединетите Американски Држави, неколку професионални војници на Армијата на Република Северна Македонија го попречија патот на секретарот за одбрана, Матис, и тоа метејќи го црвениот килим. Сликите кои предизвикаа сензација од овој важен настан, имаа потенцијал да бидат протолкувани повторно како пример за нефункционалноста на државата, а соодветно на тоа и неефикасноста на Армијата.

Фактите од интерните процедури за утврдување на реалната слика говорат дека сепак не станува збор за намерно непочитување на протоколарните правила, кои се особено строги во вториот случај со високиот американски гостин (првенствено влегување на лидерот од тимот за протокол во авионот, по што следи излегување на високиот гостин), туку за класичен и пластичен пример за некоординација и недоволна соработка на лицата за протокол од различни институции. Односно, во првиот случај станува збор за несоодветна проверка при самата набавка на знамето (кое било заведено како знаме на Австрија и чувано како знаме на Австрија), а во вториот случај делумно е вина и на гостинот кој недоволно ги земал предвид соодветните протоколарни правила и процедури.

Вакви примери има и во најблиското соседство. За тоа колку една протоколарна грешка може да ги раздвижи духовите во светската политика, пример е гафот со местото за седење на косовскиот претседател Хашим Тачи, на свеченоста по повод 100-годишнината од Првата светска војна. Погрешното место за седење за косовскиот претседател толку силно влијаеше на меѓудржавните односи, што амбасадорот на Франција во Белград, Фредерик Мондолони, упати формално извинување до претседателот на Србија, Александар Вучиќ и до српскиот народ. Самото извинување во кое се вели: „...со Србија сме многу блиски. Србија во Првата светска војна изгуби речиси една третина од своето население, 62 проценти од машкото население и Франција тоа нема да го заборави“, укажува на тоа дека оваа пртоколарна грешка сепак оставила траг во

односот помеѓу Србија и Франција. Францускиот амбасадор оди дотаму што вели „...тажен сум бидејќи требаше да ја славиме нашата заедничка победа, и тоа во очи најавената посета на претседателот Макрон на Србија. Ова на некој начин го расипа сето тоа“, што е најсоодветен пример за дамката која еден навидум бениген настан може да ја предизвика.

По скандалот со распоредот за седење на свеченоста во Париз по повод Денот на примерјето во Првата светска војна, косовскиот претседател Хашим Тачи се најде во прв план и на Мировниот форум, каде се повтори истата протоколарна грешка. Имено, Тачи е седнат веднаш зад лидерите на земјите кои биле главни играчи во Првата светска војна – Франција, Германија и Русија.

За забележување е коментарот на српскиот претседател Александар Вучиќ, кој најпластично покажува колку еден ваков протоколарен гаф (или не!) може да ги раздвижи геополитичките духови: „Можете да замислите што мислел некој кога го ставил Тачи до Путин. Позади грб на Путин дојде Тачи и му пружи рака. Кога сфати Путин кој е тој, се сврти кон другите“, изјавил Вучиќ пред новинарите на настанот.

Протоколите на големите настани од областа на спортот, исто така можат да имаат влијание врз начинот на кој се перципира политиката. Владимир Путин, Емануел Макрон и Колинда Грабар - Китаровиќ, на едно место – финалето на Светското првенство во фудбал, организирано од Русија, одиграно од репрезентациите на Франција и на Хрватска.

Светското фудбалско првенство е планетарен настан на секои четири години и секогаш доживува големо внимание во целиот свет. Значењето на овој настан може да се види преку експлозијата на медиумското внимание за хрватската претседателка Грабар – Китаровиќ која како искусен поранешен дипломат сето тоа го искористи во презентација на својата земја. Она што навистина беше интересно да се види, не беше само натпреварот, туку и минутите после натпреварот кога при навистина обилен дожд, обезбедувањето и лицата од протоколот имаа само еден чадор, и тоа само за рускиот претседател, Путин. Од протоколарен аспект, ова покажува сериозен пропуст во организацијата, но од друга аспект овој настан е можеби најдобриот момент за да се покаже сила и моќ, да се понижи „непријателот“ и да се покаже мислењето за лидерот на „другата страна“. Ова е пример за тоа како еден, најверојатно, протоколарен гаф, една

лоша проценка и недостаток на реакција, може да остави отворени прашања за односот помеѓу двете европски сили Франција и Русија.

Листата на дипломатски гафови и грешки, за кои се претпоставува дека сепак не се однесуваат на намерно пренесување на одредена политичка порака, е навистина долга. Практичарите во областа на одбранбената дипломатија и протоколот разбираат дека секој елемент од протоколот, секој детал може да има репрекусии врз политичките случувања и затоа, едноставно кажано, грешки и недостатоци во реализацијата на протоколот не се дозволени. Како дел од овие, под претпоставка, ненамерни грешки можат да се набројат – честитката на црногорскиот премиер Игор Лукшиќ до Шведска, по повод Денот на шведската државност, во која се посакува успех и просперитет на Данска; прегратката на поранешната прва дама на САД, Мишел Обама за англиската кралица Елизабета Втора (со која инаку согласно протоколот се забранува секаков допир); несоодветното место за седење на претседателите на Албанија, Србија, Хрватска и Црна Гора во Пленарната сала на нашето Собрание при инаугурацијата на поранешниот претседател, Ѓорге Иванов; белото одело на македонски ВИП-претставник на комеморацијата за полскиот претседател Лех Качински...

4.2. Кога протоколарниот „гаф“ пренесува политичка порака

Факт од 2010 година. Израел го понижи турскиот амбасадор. 12 јануари е денот кога израелско официјално лице преку протоколарна грешка, даде до знаење на целиот свет, особено на арапскиот свет кое е неговото мислење за Турција. Имено, на состанок во израелското Министерство за надворешни работи меѓу заменик-министерот за надворешни работи, Даниел Ајалон, и турскиот амбасадор во Израел, Ахмет Огуз Челикол, соговорниците биле поставени на места на седење со евидентна висинска разлика. Причината е што турските телевизиски серии продолжат да ги прикажуваат израелските агенти како брутални. Впрочем и причината што заменик министерот Ајалон го повикал турскиот амбасадор да изрази протест поради ТВ-програмата во која израелските агенти киднапираат деца и пукаат врз возрасни луѓе. Само еден ден подоцна, на 13 јануари следувало експресно извинување од израелска страна, зашто амбасадорот бил поставен на пониско столче. Турскиот амбасадор и турските власти изразија отворен

бес за понижувањето на нивниот специјален пратеник. Имено, во краткиот ултиматум до Израел упатен еден ден по инцидентот, Анкара побара извинување за како што го опиша, „понижувачкото однесување на Ајалон кон нивниот амбасадор во понеделникот“. Насловите во турските весници го рефлектираа тој бес: „Безобразие“, пишува во весникот „Ватан“, додека „Џумхуриет“ објави: „Врските со Израел се нарушуваат“. „Сабах“ се огради со „Зол заговор“, додека, пак, происламскиот весник „Јени сафак“ бесно реагира: „Подло и неморално“. Канцеларијата за врски со медиумите на премиерот Бенјамин Нетанјаху подоцна издала соопштение во кое, во еден дел се вели „протестот што му беше предаден на турскиот амбасадор беше во суштина коректен, но требаше да биде пренесен на конвенционален дипломатски начин“. И самиот Ајалон издал соопштение, велејќи „не е мој стил да покажам непочитување кон амбасадорите и во иднина ќе ја образложувам мојата позиција на дипломатски прифатлив начин“.

ГЛАВА 5: ПРОТОКОЛОТ И ОДБРАНБЕНАТА ДИПЛОМАТИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

1. Македонската дипломатија од АСНОМ до првите години на независноста

Дипломатијата како средство и начин за остварување на надворешната политика на државите, претставува потреба од усогласеност со надворешнополитичките цели на другата држава, во корелација со меѓународните услови. Од тука, клучните термини на кои треба да се даде должно внимание се термините држава и надворешна политика. Токму затоа доколку навлеземе во историски осврт на македонската дипломатија, мора првенствено да се дефинира периодот на кој се осврнуваме кога ќе кажеме „македонска“. Македонскиот, како еден од балканските народи, историски, последен, дури по Втората светска војна, ја создаде својата национална држава. Според некои мислења, практикувањето на државноста на Македонија хронолошки може да се подели на две фази: југословенска и фаза на самостојност и независност.²¹¹

Првенствено, внимание треба да се посвети на одлуките на АСНОМ, првите акти од значење за државноста²¹² со кои била создадена современата македонска држава. Преку овие акти, конституирани биле највисоките органи на власта во тогашна Народна Република Македонија: Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ), президиумот на АСНОМ, Народното собрание и Владата. Согласно историските факти, македонскиот народ, дури и пред воспоставувањето на сопствена држава, имал „имал свои автентични надворешно-политички определби во однос на актуелните меѓународни услови во регионот па и пошироко, и врз таа основа настојувал да биде активен фактор на балканската политичка сцена“.²¹³

Една форма на дипломатска активност е всушност активноста на Македонците и македонските здруженија во периодот на Отоманската Империја, кога преку разни организации, здруженија, резолуции и прогласи, правеле напори да го афирмираат

²¹¹ Тунтев А., Јањатов Д. (2016): *Македонската дипломатија од АСНОМ до осамостојувањето на Република Македонија*, Дипломатски летопис, македонско дипломатско списание, Дипломатски клуб – Скопје, Скопје, стр. 17-27

²¹² Бојчев Д. (1998): *Дипломатски речник*, Скопје, стр. 84,
Габер В. (2013): *Дипломатија и политика*, Скопје, стр. 14

²¹³ Тунтев А., Јањатов Д. (2016): *Исто*, стр. 17 - 27

правото на засебниот македонски народ да се ослободи од окупаторот, но и од доминацијата на соседните држави и создавање на првенствено автономна држава ослободена од туѓите окови.

Сепак, кога зборуваме за македонска дипломатска активност, мислиме на периодот по правното воспоставување на македонската држава, во рамките на југословенската федерација, по четири години од заедничко војување во Народноослободителната војна. Писмото од Иницијативниот одбор на АСНОМ до народноослободителните одбори во Македонија, кое ги известува за одлуката на второто заседание на АВНОЈ дека Македонија е призната за рамноправна федерална единица е испратено на 14 март 1944 година.

Сè до формирањето на органите на власта, на републичко и локално ниво Президиумот на АСНОМ ги остварувал сите функции на власта на новата македонска држава, како федерална единка на југословенската федерација, и тоа преку т.н. „поверенства“, меѓу кои не постоело „поверенство“ за односи со странство.

Иако не постоело поверенство за странство, останатите тела се среќавале со прашања од надворешно – политички или економски карактер. Едно од таквите прашања било прашањето за македонското национално малцинство кај соседите, македонската емиграција во странство и сл.²¹⁴

Поедини квалификувани кадри од Македонија беа учесници во првите акции на воспоставување дипломатски односи со соседните и други пријателски држави (учество во првите југословенски мисии во Софија, Атина, Букурешт и др.). Меѓутоа, она што може да се нарече водење на надворешната политика и претставувањето на земјата во меѓународните односи, (на пр. според Уставот на ФНРЈ и Уставот на НР Македонија од 1948 година), било во исклучива надлежност на сојузните органи (Президиумот и Владата на ФНР Југославија).²¹⁵

Претставувањето на Македонија како федерална единица во рамки на ФНРЈ согласно Уставот од 1946 година е поставено на ниво на федерацијата. Сепак, во

²¹⁴Тунтев А., Јањатов Д. (2016): *Исто*, стр. 17-27

²¹⁵Тунтев А., Јањатов Д. (2016): *Исто*, стр. 17-27

активностите на федерално ниво, од самиот старт биле вклучени и истакнати лица од нашата држава – некои од нив подоцна се именувани за шефови на југословенските дипломатски претставништва (амбасадори, генерални конзули, конзули) во странство цитирано според оригиналниот текст на Уставот на ФНРЈ и Уставите на народните републики²¹⁶ или на одделни одговорни функции во сојузните органи за надворешни работи. Дипломати од Македонија во име на федерацијата биле именувани за амбасадори во клучните центри на меѓународната политика (ООН, Вашингтон, Москва, Париз и др.). Исто така, во целиот период на различни дипломатски функции се ангажирани и поголем број лица од Македонија (според некои извори, околу 10% од вкупно вработените во сојузната служба за надворешни работи²¹⁷) со задачи во земјата или странство.

„Социјалистичка Република Македонија учествува рамноправно со другите социјалистички републики и со социјалистичките автономни покраини во утврдувањето и спроведувањето на надворешната политика на Социјалистичка Федеративна Република Југославија и на нејзините односи со други држави и со меѓународни органи и организации. Социјалистичка Република Македонија остварува соработка со органи и организации на други држави и со меѓународни органи и организации, во рамките на утврдената надворешна политика и меѓународните договори на Југославија. Социјалистичка Република Македонија посебно се грижи за развивањето на политички, економски, културни и други односи со соседните како и со други држави и меѓународни органи и организации што се од значење за Републиката или за правата и интересите на нејзините работни луѓе и граѓани, македонскиот народ и народностите, организациите на здружениот труд и другите самоуправни организации и заедници“.²¹⁸

Во СР Македонија се развил посебен орган на Владата на СР Македонија кој произлегува од потребата од систематско следење и документација на одредени области од надворешнополитички карактер од посебен интерес за нас, како што се односите со соседните земји, положбата на македонското национално малцинство во нив, македонската емиграција. Повеќе општини и градови од Републиката „се збратимиле“ со повеќе градови и општини од разни земји, што е особено карактеристично за градот

²¹⁶ поопширно во Габер Виктор (2002), *За македонската дипломатија*, Магор, Скопје, 2002, стр 51-57.

²¹⁷ Тунтев А., Јањатов Д. (2016): *Исто*, стр. 17-27

²¹⁸ Тунтев А., Јањатов Д. (2016): *Исто*, стр. 17-27

Скопје кој се збратимил со голем број градови, особено по земјотресот од 1963 година СР Македонија на пр. воспостави непосредна соработка со Аризона - САД, Северна Рајна Вестфалија-СР Германија, Узбекистан-СССР и др. На 29 април 1969 година е воспоставен нов орган во состав на тогашниот Извршен совет на СРМ под назив Биро за односи со странство кој претставува прва републичка институција во чија надлежност се прашањата од надворешната политика и е претходник на Републичкиот секретаријат за односи со странство, формиран 1971 година.²¹⁹ Во 1978 година, со новиот Закон за органите на републичката управа формиран е Републички секретаријат за меѓународни односи, како нов орган на извршната власт. До 1988 година овој орган претрпи неколку преименувања. Кон овој републички орган се припои и дотогашниот самостоен орган - Републичкиот секретаријат за економски односи со странство. Со ова се проширени надлежностите на Републички секретаријат за меѓународни односи и во економската област. Овој републички секретаријат постоел сè до формирањето на Министерството за односи со странство, на независна и самостојна Република Македонија. СР Македонија како активен учесник во формулирањето на политиката за општествен напредок и соработка во регионот и пошироко, континуирано се залагаше за сестрана политичка, економска, научна и културна соработка со сите држави и народи од заемен интерес.²²⁰

Периодот по осамостојувањето, особено гледајќи ја големата слика на надворешно-политички план, е период на големи одлуки, но и период на голем број недоумици дали одлуките кои биле донесени биле навистина потребни, вистински или нужни за тиа внатрешни и надворешни околности.

Во моментите на одлука, факт е дека при преодот од 1990 кон 1991 година, во Македонија не се размислувало многу за нејзината идна надворешно-политичка ориентација, од аспект на една самостојна и суверена држава, туку основна преокупација биле избегнувањето меѓуреպублички судири на север, решавање на југо кризата и напорите за осамостојување.²²¹ Токму експертското размислување оди во насока дека начинот на водењето на внатрешно-надворешна политика во рамките на поранешната

²¹⁹Тунтев А., Јањатов Д. (2016): *Исто*, стр. 17-27

²²⁰Исто.

²²¹ Достинова Запрова Т.; Сотирски Љ. (2014): *Дипломатска организација, дејност и професија*, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

федерација, оставале малку простор за надворешно-политичко афирмирање на македонскиот идентитет и интерес.

Долго време подготовката, анализата и реализацијата на надворешно-политичките одлуки се одвивала во релативно тесни политички кругови, без да се земе предвид дека сето ова би требало да го води една стручна служба во рамките на државниот апарат, без оглед на ограничените материјално технички средства. Низ целиот тој период, тешко се прифаќал фактот дека вистинското место на дипломатијата ја одредува стабилноста и функционирањето на државниот механизам што пак, од друга страна доведе до маргинализација на дипломатската професија²²². Како што говорат записите за овој период во ново-утврдената македонска дипломатија, овој процес бил поткрепен и со активностите на дипломатите кои не беа од српска националност, лажно наречени „поткопувачи на Југославија“ и врбувани од страна на странските разузнавачки служби, според српската линија кои следејќи ги промените во земјата, први се впуштиле во афирмација на новата реалност. Особено остри биле напаѓањата на некои наши македонски дипломати како што се Срѓан Керим, Трајан Петровски и Виктор Габер, обвинети дека биле дел и придонеле за остварување на распадот на федерацијата.²²³

Сепак, историската вистина е дека она што македонските дипломати настојувала да го направат преку својата служба, беше сосема различно од она за што беа обвинувани. Нивните активности биле во состав на збогатување и надополнување на заедништвото, со едноставна афирмација на македонската посебност. Во времето на стекнување самостојност, многу реакции и одлуки биле задоцнети и непрецизни, што е и разбирливо во такви пресвртни историски ситуации.²²⁴ Според достапните податоци, во 1991 година, од 103 Македонци кои биле дел од југословенската дипломатска служба, половина се вратиле во новата, македонска дипломатија, а во тој процес до 1992 година во Македонија се вратиле само една третина.

Во услови на непризнаеност, десеткувана дипломатска служба, невизибилност, македонската дипломатија и држава навистина била во незавидна положба во периодот

²²² 44 Kennan G. (1997): *The Curious Evolution of Our Foreign Service*, Foreign Affairs, University of Chicago Press p.236

²²³ Достилова Запрова Т.; Сотирски Љ. (2014): *Дипломатска организација, дејност и професија*, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, стр.35

²²⁴ Достилова Запрова Т.; Сотирски Љ. (2014): *Исто*, Штип;

1992 – 1993 година, период во кој се случиле круцијални промени кои останала бремена на државата и нацијата следните тринаесет години.

Главниот компромис е направен во 1993 година, со цел прием во Обединетите Нации, каде услов за истиот е прифаќањето на привремената референца БЈРМ (eng. FYROM - Former Yugoslav Republic of Macedonia). Во меѓувреме, земјата јасно покажа како се води мирољубива, активна и кооперативна добрососедска политика со сите земји од регионот, а и пошироко. Меѓународната позиција значајно се подобри по приемот во ОН и по склучувањето на привремената спогодба со Грција во 1995, како и по пријавувањето за членство во НАТО и асоцијативно членство во Европската унија. Со изградбата на еден нов орган во младата држава, Министерство за надворешни работи, првичниот назив беше Секретаријат за односи со странство, а со тоа и мобилизација на нов персонал, се поставуваа и темелите на односот кон иднината на македонската дипломатија.²²⁵

2. Македонската одбранбена дипломатија

Со распадот на Социјалистичка Федеративна Република Југославија, Република Македонија, денес Република Северна Македонија, по постигнувањето на Конечниот договор со Република Грција се здоби со својата целосна независност и самостојност, но не и истовремено меѓународно признавање. „По донесувањето на виталните и основни акти за независност и осамостојување на Република Македонија, како и започнувањето на тешкиот и ‘трнливиот’ процес на нејзино признавање во меѓународната заедница, паралелно се креира и процесот на структурирањето на безбедносниот систем на Република Македонија како и одбранбено – заштитниот систем, како еден од основните предуслови за остварување на сувереноста, самостојноста и територијалниот интегритет на Република Македонија“.²²⁶

²²⁵Достинова Запрова Т.; Сотирски Љ.(2014): *Исто*, Штип;

²²⁶Јовановски, З. (2018): *Воена дипломатија*, Напредок, Тетово, стр. 60.

Одбранбената дипломатија станува исто толку важна како и генералната дипломатија, особено имајќи предвид дека една од главните, стратегиски државни цели од самиот почеток е и полноправното членство во НАТО – Алијансата.

Како што вели Јовановски во „Воена дипломатија“, воната дипломатија на нашата земја може да се подели на, условно речено, два периода:

- осамостојување, вклучувајќи и повлекување на ЈНА која во тој период веќе „де факто“ се смета за странска вооружена сила на македонска територија до членството во ООН; и
- од членството во ООН до денеска.²²⁷

Во контекст на денешната состојба, која условно речено може да повлече и трета фаза (по 27 март и полноправното членство во Алијансата, што доведе и до промена на одбранбениот концепт од самостојна во колективна одбрана), активностите на воено – политичката стратегија на земјата се однесуваат на:

- креирање на нормативно – правна сонова за воената дипломатија;
- нејзино институционализирање;
- оспособување и функционалност на воената дипломатија;
- утврдување на приоритетите;
- воспоставување на претставништва во детектирани странски земји;
- зголемување на интензитетот на соработката со останатите земји кои ги негуваат истите вредности и интереси;
- зголемување на соработката со НАТО –Алијансата;
- креирање на соработка со министерствата за одбрана на други земји;
- креирање на соработка на Армијата со армии на повеќе европски држави;
- креирање на соработка помеѓу воените академии.²²⁸

Според истиот автор, основната задача на „воената дипломатија“ е да ги претставува вооружените сили во другите земји и да ги штити нивните интереси,

²²⁷ Јовановски, З. (2018): *Воена дипломатија*, Напредок, Тетово, стр. 60

²²⁸ Јовановски, З. (2018): *Воена дипломатија*, Напредок, Тетово, стр. 61.

дополнето со задачата да гради соработка со другите армии со цел зајакнување на стабилноста и довербата меѓу земјите.²²⁹

Носител на одбранбената дипломатија на нашата земја е Министерството за одбрана, поточно највисокото раководство – министер, заменик – министер и во одредени случаи државниот секретар, највисокото раководство на Армијата: началник на Генералштаб, заменик-началник на Генералштаб и директор на Генералштаб, како и одбранбените аташеи кои се испратени во одредени земји, важни за посилен развој на меѓусебната соработка. Одбранбените аташеи се сметаат и за првите оперативни извршители на задачите. Аташеите се дел од веќе воспоставените дипломатски мисии во соодветната земја, со полн дипломатски статус вклучувајќи ги сите имунитети и привилегии кои ги ужива еден дипломат. Задачата на аташето е организациски покомплексна: тој/таа хиерархиски се под шефот на мисијата (МНР), но и согласно одбранбената линија, под Министерството за одбрана. Работат во доменот на одбранбената (Министерство – Министерство) и воената соработка (т.н. Military – to – Military соработка) и информираат за политичката, безбедносната, одбранбената состојба, додека истовремено служат и како советници на амбасадорот за безбедносни и одбранбени прашања.

Во недостиг на ревидирана верзија на Стратегијата за одбранбена дипломатија, процес најавен во Стратегискиот одбранбен преглед²³⁰ од 2018 година, каде се вели „до крајот на 2018 година ќе се ревидира постојната Стратегија за одбранбена дипломатија и методологијата за селекција, избор и обука на персонал во одбраната и дипломатски персонал...откако ќе се постигне тоа, ќе селектираме и ќе испратиме високо квалификувани офицери и цивилни претставници за пополнување на приоритетните позиции, вклучително и воени аташеи и штабни офицери во седиштето и командите на НАТО до јуни 2019 година“, основа за разгледување на одбранбената дипломатија на нашата земја останува да биде Стратегијата за одбранбена дипломатија од декември 2012 година.

²²⁹ Јовановски, З. (2018): *Исто*, стр. 62.

²³⁰ <http://morm.gov.mk/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A1%D0%9E%D0%9F-%D0%BC%D0%BA%D0%B4-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0-05-07-2018.pdf>, пристапено на 31.10.2020 година.

Согласно неа, „дипломатската служба во областа на одбраната, и за потребите на Армијата на Република Македонија, ја вршат воени претставници, одбранбени аташеи и одбранбени и воени советници. Според важечките законски решенија, воените претставници со чин генерал и одбранбените аташеи, на предлог на министерот за одбрана, ги поставува и ги разрешува претседателот на државата. Министерот за одбрана го упатува другиот воен и цивилен персонал на должности во воени претставништва и мисии во странство и во штабови во други меѓународни организации и меѓународни воени единици“.²³¹

Оваа стратегија во точка девет, „Визија - идни проекции, приоритети и насоки за развој“ предвидува(ше) зајакнување и проширување на одбранбената дипломатска мрежа и „интензивирање на дипломатските активности на Република Македонија во странство“.

Согласно Стратегијата, приоритет е што побрзо да се обезбеди одбранбено-дипломатска присутност на нашата земја со свои одбранбени аташеи во сите земји, постојани членки на Советот за безбедност на Обединетите Нации (Соединетите Американски Држави, Обединетото Кралство, Руската Федерација, Народна Република Кина и Франција), што значи проширување на одбранбено-дипломатската мрежа со НР Кина и со Руската Федерација.

Одбранбената стратегија предвидува дека „потребно е да се планираат модалитети за активно присуство во рамките на *Постојаната мисија на Република Македонија при ООН* во Њујорк, заради следење на активностите на Светската организација во делот на одбраната, особено во планирањето и изведувањето на мировните операции во кои учествува и Република Македонија“.

Во Стратегијата се нотира дека „воениот и цивилен персонал распореден во штабовите, командите, центрите и други институции на НАТО, не е дел од одбранбената-дипломатска служба“, но се потенцира дека „континуираното учество во нив е од интерес за Република Македонија, особено во *главните команди на НАТО*“. Тоа се однесува и на Европската Унија, за што стратегијата вели: „во иднина ќе се јави и потребата од наша

²³¹ <http://morm.gov.mk/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A1%D0%9E%D0%9F-%D0%BC%D0%BA%D0%B4-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0-05-07-2018.pdf>, пристапено на 31.10.2020 година.

соодветна претставеност во Мисијата на Република Македонија при Европската унија, со експертиза по прашањата на безбедноста и одбраната“.²³²

Во однос на билатералната соработка со земји од одредени региони, Стратегијата ги одвојува нордиските и медитеранските земји, како и земјите од централна Европа и други земји со кои имаме „развиени односи на соработка во одбраната“. Таа посебно потенцира потреба од интензивирање и продлабочување на соработката во областа на одбраната со сите соседни земји. Во таа насока, Стратегијата предвидува дипломатска застапеност на резидентна или нерезидентна основа со сите соседи. Нашата земја одлично искиство има со извршувањето на службата на одбранбеното аташе за Црна Гора (кое ги покрива и Босна и Херцеговина и Косово).

Од аспект на пополнетост, состојбата е флуктирачка. Во моментот (2020 година), пополнети се одбранбено-дипломатските позиции во САД, Турција, Франција²³³ и СР Германија, нерезидентното аташе за Косово, Црна Гора и Босна и Херцеговина.²³⁴

Меѓународната поставеност на нашата земја драстично се подобри по членството во НАТО (полноправното членство се формализира на 27 март 2020 година), и тоа од повеќе аспекти.

Најпрво во контекст на меѓународната позиција на нашата земја, таа станува една од 30. членки на Алијансата, една од земјите под т.н. „колективна одбрана“ на НАТО, гарантирана со Членот 5 од Вашингтонскиот договор кој во оригинал вели: „The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems

²³² <http://morm.gov.mk/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A1%D0%9E%D0%9F-%D0%BC%D0%BA%D0%B4-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0-05-07-2018.pdf>, пристапено на 31.10.2020 година.

²³³ согласно објавен Интернет оглас на веб – страницата на Министерството за одбрана, www.mod.gov.mk.

²³⁴ <https://makfax.com.mk/daily-news/%d1%88%d0%b5%d0%ba%d0%b5%d1%80%d0%b8%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%b1%d0%b0-%d1%81%d0%be-%d0%be%d0%b4%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%b1%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%82%d0%b5/>, пристапено на 31.10.2020 година

necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area“, односно „Страните се согласуваат дека вооружен напад над една или повеќе од нив во Европа или во Северна Америка ќе се смета за напад врз сите, и тие се согласуваат дека во случај на таков напад, секоја од нив, во остварување на правото на индивидуална или колективна одбрана, признати со членот 51 од Повелбата на Обединетите Нации, ќе помогне на страната или страните, веднаш превземајќи индивидуални или во соработка со другите страни, мерки кои се сметаат за потребни, вклучувајќи употреба на сила или одржување на безбедноста на северноатлантската област“.

Истовремено, се гради и позицијата на земјата во регионот: од оваа година, до 2026-та, седиштето на една од најуспешните регионални иницијативи, Бригадата на Југоисточна Европа, се наоѓа во кумановската касарна „Боро Менков“, додека седиштето на Постојаниот штаб на Балканските медицински наменски сили од 2016 година е во Скопје, односно во касарната „Илинден“.

Освен активната на земјата во меѓународните и регионалните иницијативи и организации, глобалниот углед и позиција во контекст на безбедноста и одбраната се гледа и преку учеството во Меѓународните мисии и операции. И на тоа поле, Армијата, односно државата имаат постигнато исклучително голем и влоризиран успех, со учество во мисијата ИСАФ во Авганистан од 2002 година, трансформирано низ годините (особено од почетокот на 2015 година кога и самата мисија ги смени форматот и целта, од борбена во мисија за обука, советување и помош наречена „Одлучна поддршка“. Земјата продолжува да го дава својот придонес и во мисијата УНИФИЛ на Обединетите Нации во Либан, операцијата ЕУФОР – АЛТЕА на Европската Унија во Босна и Херцеговина, а има намера и да биде дел од мисијата на ООН во Централноафриканската Република.

Важна новина за подигнување на регионалната вклученост на земјата во безбедноста и стабилноста на поблиското опкружување е прераснувањето на поддршката за силите КФОР на Косово во реална контрибуција со сопствени сили – на 01 ноември 2020 година, првиот македонски контингент со 44 припадници на Армијата, од касарната „Кузман Јосифовски – Питу“ во Тетово, заминаа кон Косово, каде шест месеци ќе работат

како штабни офицери во главната команда на КФОР во Приштина и ќе ја обезбедуваат регионалната команда на КФОР Запад.²³⁵

Учеството на припадниците на Армијата во мисијата КФОР на Косово ќе продолжи да расте во текот на 2021 година – веќе во следната ротација, планот е бројот на припадници во КФОР да се зголеми на над 60 припадници, а од идното лето заедно со долгогодишниот партнер на Армијата, Националната гарда на Вермонт од САД, надвор од воспоставените ротации придонесот во период од 9 месеци ќе се зголеми со над 100-тина припадници на Армијата. Вкупно од идното лето во мисијата КФОР ќе учествуваат околу 180 војници, подофицери, и офицери на Армијата на Северна Македонија.²³⁶

Зголемената безбедносна улога на земјата може да се забележи и преку реализацијата на неколку исклучително важни воени вежби на наша територија, „Dragoon Guardian“ во летото 2017 година со учество на над 400 припадници на нашата Армија и на вооружените сили на САД и 100-тина возила, како и реализацијата на вежбата „Одлучен удар“ во летото 2019 година со учество на шест држави (Северна Македонија, САД, Албанија, Бугарија, Литванија и Црна Гора), со околу 2.700 војници во две ротации и различни видови на вооружување и опрема за реализација – од воздухоплови Ф-16, Б-52, Ми-24 и Ми-8/17, транспортери „Stryker“ и „Хермелин“ и друга придружна опрема.²³⁷

3. Улогата на одбранбената дипломатија и протоколот во остварување на безбедноста на Република Северна Македонија

Нашата држава во својата досегашна скоро тридецениска независност мина низ повеќе периоди на неизвесност и загриженост, повеќе предизвици кои бараа иновативни решенија, многу откажувања, многу храброст од носителите на политичките процеси, но и уште поголемо трпение од страна на широките народни маси.

²³⁵ http://www.mod.gov.mk/?page_id=4586&lang=mk, пристапено во декември 2020 година

²³⁶ <http://www.mod.gov.mk/?mainnews=ceremonija-isprakanje-prv-kontingent-na-pripadnici-na-armijata-vo-misija-kfor&lang=mk>, пристапено во декември 2020 година.

²³⁷ <http://www.mod.gov.mk/?shtit=dragoon-guardian-17-%d0%b2%d0%b8%d1%81%d0%be%d0%ba%d0%be-%d0%bd%d0%b8%d0%b2%d0%be-%d0%bd%d0%b0-%d0%b8%d0%bd%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%be%d0%bf%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%b8%d0%bb%d0%bd&lang=mk>, пристапено во декември 2020 година.

Детектирани се неколку клучни моменти кои имаат свое круцијално значење за независноста и сувереноста на државата, но и за повторно воспоставување на мирот и безбедноста, како и за напредокот на државата кон своите две стратегиски цели, членството во НАТО и во Европската Унија.

3.1. Формирање на Република Македонија како самостојна држава во рамките на СФРЈ и протоколот

Како составен дел на СФР Југославија до почетокот на '90-тите години од минатиот век, Македонија и останатите 5 републики ги практикувале истите принципи и начела на дипломатскиот церемонијал кои се користеле во тогашната федерација. Секако, по осамостојувањето, тие принципи и начела биле превземени, но и модификувани согласно „новата реалност“ и новите потреби на самостојна Македонија. Треба да се има предвид дека дипломатскиот церемонијал и протоколот во бившата држава имал исти правни извори на меѓународното право, бидејќи правецот го црпел од сите конвенции на ООН и останатите меѓународни договори кои биле ратификувани од страна на СФРЈ.

3.2. Периодот по осамостојувањето на Република Македонија и протоколот до 2000 година

Иако со полувековно искуство во делот на протоколот и дипломатскиот церемонијал, по осамостојувањето, македонскиот протокол и дипломатски церемонијал се менувале и прифаќале одредени принципи и начела од протоколот и церемонијалот на Соединетите Американски Држави и државите од Европската Унија, чиј протокол и церемонијал имале длабоки историски корени и светско познато реноме.

Протоколот и дипломатскиот церемонијал се материја која има своја традиција, но истовремено тоа е и материја која е постојано менлива и прилагодлива на реалноста. Имајќи предвид дека сè уште сме земја во развој, протоколот и церемонијалот и денеска трпат измени и приспособувања во одредени области од општествениот живот. Тоа е особено видливо во рамките на протоколите на министерствата, кои сèуште работат на

ниво на приспособување на специфичностите на работните активности во самите министерства.

Практично кажано, не сите министерства имаат предвидено стручни лица за протокол во своите кабинети или одделенија за протоколарни работи и активности кои ги задоволуваат потребите на министерствата. Оние кои го имаат тоа направено, истото го направиле откако практиката покажала дека без соодветни капацитети за протоколарни активности, драстично се намалува организираноста и функционалноста на институцијата.

Основата на протоколарните капацитети во извршната власт, „де факто“ се наоѓа во Министерството за надворешни работи. Протоколот во МНР ги опфаќа и информациите во врска со протоколарните дејствија на дипломатските мисии, пристигнувањето и „инсталирањето“ на нивниот персонал во државата, нивните привилегии и имунитети. Овој сегмент се занимава и со објаснување на кој начин законодавната регулатива во државата ги инкорпорирала во себе одредбите на оваа материја, прецизно наведени во меѓународните конвенции, кон кои нашата држава прстапила и ги ратификувала.

Привилегиите и имунитетите што ги уживаат дипломатските мисии акредитирани во Република Северна Македонија и лицата вработени во нив, произлегуваат од одредбите на:

- Виенската конвенција за дипломатски односи од 18 април 1961 година (ВКДО);
- Виенската конвенција за конзуларни односи 24 април 1963 година (ВККО);
- Конвенцијата за привилегиите и имунитетите на ООН од 13 декември 1946 година;
- Конвенцијата за привилегиите и имунитетите на специјализираните агенции на ООН од 1947 година;
- Конвенцијата за специјалните мисии на ООН од 1969 година; и
- други мултилатерални или билатерални договори со трети држави или меѓународни владини организации, како постоечка и законодавна регулатива во државата.

Привилегиите и имунитетот на дипломатските мисии настанува со нивното официјално инсталирање во Република Северна Македонија.

Лицата кои ги уживаат, односно персоналот на дипломатските мисии ги користат привилегиите и имунитетите од моментот на нивното влегување во Република Северна Македонија, заради преземање на нивната функција, или доколку веќе се наоѓаат на нејзината територија, од моментот на нивната нотификација во Министерството за надворешни работи.²³⁸

3.3. Периодот после 2000 година и протоколот

Мора да се истакне дека во периодот од 2000 година забележан е еден исчекор во контекст на професионалноста, капацитетите и ефикасноста на пртоколот и дипломатскиот церемонијал. Што е поттикнато во одредена мера и од активностите и случувањата во државата во периодот по 2000-тата година. Ова е периодот во кој државата прави поинтензивини дипломатски активности кои се во насока на членството во НАТО и ЕУ, а овие дипломатски активности се насочени и кон надминување на спорот со името кое го имаше Република Грција во однос на Северна Македонија.

Исто така, вредно е да се напомене дека ова е периодот кога може да се каже дека полека и постепено се зајакнуваат протоколарните капацитети за да се одговори на целокупниот предизвик на зголемените дипломатски активности. Тоа е периодот кога условно кажано, зрее протоколот и кога истиот има поистакната улога, особено во контекст на соочувањето со големиот предизвик во 2001 година, кога Македонија за прв пат во својата модерна историја се соочи со реална криза.

За време на ескалацијата на случувањата, Македонија ја посетија многу дипломати, а зголемената активност бараше и дополнителен експоненцијално зголемен ангажман на протоколот. Всушност, постоеја денови кога требаше да се организираат и по десетина активности, што постави еден исклучително сериозен притисок врз специјалистите по

²³⁸ МНР, (2001): *Протокол*, Министерство за надворешни работи на Република Македонија, Скопје.

протокол, чии капацитети особено во материјално – техничка смисла и во смисла на бројност беа, едноставно кажано, оскудни споредено со побарувачката.

Овој притисок врз капацитетите за споведување на протоколот се провлекуваше не само за време на конфликтот од 2001 година, туку и во процесот на преговори кои резултираа со потпишување на Охридскиот рамковниот договор.

Охридскиот рамковен договор, потпишан на 13 август 2001 година (парафиран три дена претходно), е склучен во период на интензивирање на дејствијата помеѓу македонските вооружени сили и силите на ОНА. На овој договор претходеа интензивни преговори во претседателската вила во Охрид, во периодот јули – август 2001 година, на кои учествувале тогашниот претседател Борис Трајковски, претседателите на двете најголеми партии, СДСМ, Бранко Црвенковски и ВМРО – ДПМНЕ, Љубчо Георгиевски и претседателите на двете најголеми партии на Албанците во Македонија, ПДП, Имер Имери и ДПА, Арбен Џафери. Во преговорите учествувале и претставниците на Европската Унија, Франсоа Леотар и Хавиер Солана, како и претставниците на САД, Питер Фејт и Џејмс Пердју. Преговорите се воделе во исклучително тешки услови, особено имајќи предвид дека истовремено се воделе и вооружени дејствија. Овој договор, како носител на запирањето на воените дејствија од конфликтот во 2001 година, дал суштински придонес кон повторното воспоставување на безбедноста во државата и регионот.

Со цел да не дојде до повторна ескалација, интензивните дипломатски активности продолжија во континуитет и во наредниот паредод, а, секако, заедно со дипломатските напори и протоколот придонесуваше во општата перцепција на меѓународната заедница и дипломатиите за тоа во која насока треба да се развива македонската држава.

Интензивните комуникации и дипломатски напори, заедно со протоколот и дипломатскиот церемонијал продолжија и во 2004 и 2005 година, а особено имаше зголемена и интензивна активност на протоколот пред Самитот во Букурешт, кога реалните очекувања беа дека овој Самит ќе вроди со плод, односно дека државата ќе биде поканета за членство во НАТО-Алијансата и, согласно тоа, протоколот беше во ситуација да сервисира многу институции, на многу места.

Во овој период иако постоеја повеќе напори протоколарните организациски единици во клучните Министерство (поврзани со НАТО: МНР, МО) да се доекипираат со кадар, и, како финална фаза во овој развој, да се оформи засебна служба, сепак, тоа не се случи.

По периодот на Самитот од Букурешт, напорите за развој на протоколот се зголемија и понатаму, што е видливо и во периодот по 2010-тата година, кога во државата беа организирани неколку јубилејни настани, како централната свеченост по повод 20-годишнината од независноста на државата во 2011 година и дваесет-годишнината од формирањето на Армијата во 2012 година.

Протоколот продолжи да се развива и во подоцнежниот период, особено видливо во периодот пред потпишување на Договорот за пријателство, добрососедство и соработка помеѓу Македонија и Бугарија во Скопје, на 1 август 2017 година. Протоколот на извршната власт (Владата, МНР) одигра клучна, централна улога во реализацијата на овој голем настан. Особено имајќи ја предвид неговата важност, но и медиумското внимание и вниманието на јавноста во двете земји, па и во Европа за склучувањето на овој Договор.

Протоколот на ниво на задачата ги реализираше активностите поврзани со потпишувањето на овој Договор, особено затоа што практичарите и специјалистите во протоколот во своето дотогашно работење стекнаа исклучително големо искуство, а низ годините учеа и од сопствените грешки и пропусти. Секако, во процесот на развој, предвид беа земени протоколи на развиени држави како основа врз која во понатамошниот период ќе се гради протоколарниот капацитет во државава, секако имајќи ги предвид сопствените специфики и поединечности како држава и нација.

Еден голем тест за нивото на развој на македонскиот протокол беше и потпишувањето на „Преспанскиот договор“, но и периодот пред него и по него, кога на испит беше ставен целокупниот протоколарен капацитет: имаше исклучително голем број на посети на странски државници на земјава, посети на највисоките лица од светската политика (на пример двете посети на генералниот секретар на Алијансата, Јенс Столтенберг на Македонија на 17-18 јануари 2018 година и 05 септември 2018 година;

како и неговото присуство во Македонија заедно со Северноатлантскиот совет на НАТО, на ниво на амбасадори на земјите – членки, на 03 јуни 2019 година).

„Преспанскиот договор“ е еден од суштинските договори кои беа постигнати во периодот на македонската независност. Овој договор стави точка на тридесенискиот (нереционален) спор помеѓу двете соседни земи – Македонија (сега Северна Македонија, претходно меѓународно позната под референцата Бивша Југословенска Република Македонија, а официјално Република Македонија) и Република Грција. Соработката помеѓу лидерите на две држави, особено доколку се оптоварени од еден тридесениски исцрпувачки спор, има единствена шанса да, првенствено, се развие, а потоа и прерасне во меѓусебна недвосмислена доверба, само преку мали и дозирани чекори, целосно разработени и предвидени до детал во контекст на дипломатските, но и протоколарните правила и протоколарната практика.

Ако може да се каже така, почетоците на т.н. „Преспански договор“, односно Конечниот договор за решавање на деценискиот спор помеѓу Македонија и Грција се случија летото 2017 година, веднаш по формирањето на новата Влада во Скопје.

Од гледна точка на протоколот, на средбата на маргините на Светскиот економски форум на 24. јануари 2018 година, во Давос, Швајцарија, премиерите Заев и Ципрас се појавија без вратоврски, во полу-формална варијанта, што истовремено значи дека атмосферата на средбата не е целосно формална, дека разговорите се одвиваат помеѓу лица кои се пријателски настроени, но и дека подлабоко се навлегува во деталите на темата на која се разговара, односно разликите околу спорот за името. Желбата и подготвеноста заеднички да се одржи прес-конференција покажа дека целосниот „сетинг“ одговара на крајниот резултат: подготвеност да се придвижи процесот напред, искреност во намерата и постоењето на доверба помеѓу двајцата лидери.

Како што може да се примети од протоколот во начинот на облекување и во однос на „говорот на телото“, може слободно да се заклучи дека и покрај тоа што двајцата лидери се сретнуваат за прв пат во својот живот, нивната средба е искрено срдечна и топла.

Мора да се напомене дека грчкиот премиер Ципрас важи за човек кој што е единствениот премиер во регионот, а можеби и пошироко кој што сака да излезе од границите на протоколот, и „бон-тон“ – правилата во облекувањето. Впрочем, тој никогаш не носи вратоврска на официјалните средби и настани, како во земјата, така и за време на неговите официјални посети во странство. Ципрас секогаш носи темно одело со бела кошула со разлабавена јака, за него тоа значи слобода, и излегување од рамките на протоколарните правила. Според него, поради грчкиот долг вратоврската претставува јазол околу вратот на грчкиот народ. Едноставно, грчкиот премиер, како и многу други членови на тогашната левичарска влада на Грција, од принцип не носи вратоврски. Пред вонредните парламентарни избори, Ципрас им вети на новинарите дека ќе почне да носи кравати кога ќе се најде решение за грчкиот проблем и кога Грција ќе ги исплати долговите. Како одговор на тоа тврдење, европските политичари почнаа да му подаруваат вратоврски.

Единствен случај кога Премиерот Ципрас се појави со вратоврска пред грчките пратеници, беше на 22 јуни, кога го претставуваше извештајот за договорот со еврогрупата за државниот долг на Грција. Премиерот Алексис Ципрас го прослави склопувањето договор со министрите на Еврозоната обраќајќи им се на функционерите од својот кабинет со вратоврска. Ова е првпат тој да носи вратоврска во јавноста. „Малку ми е тешко, но ќе се навикнам“, рече грчкиот премиер.

Ципрас стана првиот западен лидер што без вратоврска се појавил на официјален состанок со американскиот претседател во Белата кука.

Како бивш лидер на комунистичката младина, Ципрас никогаш не носел вратоврска во својата политичка кариера. Вратоврската за него е поврзана со естаблишментот што тој толку многу го презирал. „Тој беше млад левичарски лидер. Вратоврските не се вклопуваат во тој профил. И во одредена временска точка, таа стана политички став“, коментирал извор од владата. Според гласините, Ципрас последен пат носел вратоврска додека служел во војската, во 2004 година. Во 2015 година, непосредно пред да стане премиер, новинарите го прашаа Ципрас дали одговорностите на неговото ново работно место ќе го натераат да прифати поформална етика за облекување. Ципрас, кој дотогаш носел само секојдневни кошули и ролки, одговорил дека ќе стави вратоврска

„само кога ќе се намали грчкиот долг“. Во февруари 2015 година, само неколку дена откако левичарот дојде на власт со ветување дека ќе ги урне плановите за штедење на земјата, тогашниот премиер на Италија, Матео Ренци, му подари вратоврска.

Сепак, според фотографиите, вратоврската што му ја подари Ренци е со темна боја. Ципрас носел црвена вратоврска, идентична на онаа што му ја подари македонскиот премиер Зоран Заев на потпишувањето на договорот меѓу Македонија и Грција викендот пред потпишувањето на македонско – грчкиот договор во Мала Преспа.

3.4. Датум за паметење – Официјална апостолска посета на Папата Франциск на Северна Македонија

Апостолската официјална посета на најзначајниот светски верски лидер, лидерот на Римокатоличката црква, Папата Франциск, на Република Северна Македонија, има исклучително големо значење и во политичка, но и во организациска смисла. Во тој контекст, на протоколот може да се гледа и како на практична „алатка за мир“, зашто таа професија во голема мера влијае врз перцепцијата за тоа колку една земја може да се смета за организирана, демократска, безбедна. Всушност, освен во однос на протоколот, една посета на висока личност како Папата треба да се гледа и во контекст на дипломатијата, зашто од особена важност е да се напомене дека беспрекорната организација на еден ваков настан има импликации и врз билатералните односи помеѓу Северна Македонија и Ватикан.

3.4.1. Како започна официјалната посета?

Седми мај 2019 година (вторник), точно во 08.15 часот и официјално на „Меѓународниот аеродром Скопје“, започна долгоочекуваната посета на еден од најзначајните светски и верски лидери, светиот Папата Франциск, на Република Северна Македонија. Онака како што и правилата, но и праксата налагаат, на свечениот пречек во чест на Папата Франциск беше присутен целиот државен врв – за прв пат во протоколарната практика, еден така висок верски државник беше пречекан и од

тогашниот Претседател на државата, Ѓорге Иванов и од тогашниот и сегашен Претседател на Владата, Зоран Заев, додека во одборот за пречек беа и бискупот на Римокатоличката црква во Македонија, Киро Стојанов, вицепремиерот Бујар Османи, министерот за надворешни работи, Никола Димитров, Директорот на комисијата за односи со верските заедници и религиозните групи, Даријан Сотировски и градоначалникот на главниот град, Скопје, Петре Шилегов.

Протоколот налага, претставник од страната на домаќинот да го оствари првиот контакт со протоколот од страната на гостинот, што беше практика и во овој случај. Папата Франциск, со шефот на ватиканскиот протокол, Маурицио Руеда беа пречекани од државниот врв. Гостинот со возило беше пренесен до ВИП-Салонот на Аеродромот, краток пат на кој беше обезбедуван од своето лично обезбедување, во формација дијамант. Следната фаза секако се пасошките формалности, додека истовремено, високите гости се во придружба на домаќинот или домаќините.

Активирано беше највисокото ниво на безбедност, активна беше и хеликоптерската единица на Полицијата, додека целиот настан во живо беше пренесуван на првиот канал на Македонската телевизија. За обезбедување на папата беа ангажирани 3.800 полициски службеници.

Симболиката на Папата, и сето она што тој го претставува како духовен водач на Католицизмот, но и како религиозен лидер со исклучителна хуманост и прикажана храброст, можеше да се забележи преку заинтересираноста на жителите на Скопје, без оглед на вера и религија, кои ја следеа поворката на Папата од Аеродромот кон претседателската палата на Водно.

Претседателската Вила на Водно беше првата работна точка во рамки на посетата: ангажиран беше Баталјонот за почести, а потоа и Армискиот оркестар кој ја интонираше химната на Ватикан. Онака како што протоколот налага, командирот на Почесниот гардски вод, предаде рапорт на Папата Франциск, по што следеше минувањето пред армиската Гарда, отпоздравувањето на знамето и ракувањето со делегациите на двете земји.

Официјалната церемонија за добредојде завршува со тој елемент, по што се продолжува со официјалниот, но и работен дел: најпрво официјална средба со тогашниот претседател Иванов, по што следеше и средбата со тогашниот Премиер Заев.

Таканаречените tet-a-tet разговори продолжија со обраќања од Папата Франциск и од Претседателот Иванов, и тоа во салата „Мозаик“ во претседателската палата.

3.4.2. Посета на националната установа „Спомен – куќа на Мајка Тереза“

Папата Франциск пред спомен куќата на Светата Мајка Тереза, согласно договорените протоколарни активности беше пречекан од неколку чесни сестри и едно девојче, со кои и се ракуваше. Делегацијата потоа се упати кон споменикот на Светата Мајка Тереза, каде Папата Франциск положи букет свежо цвеќе со неколку чесни сестри, го допре со рака споменикот, и се поклони пред него, во чест на делото и значењето кое Мајка Тереза го има за Католичката црква и Ватикан. Во спомен собата беа присутни единствено поглаварите на верските заедници во нашата земја и роднините на Светата Мајка Тереза. По чинот на молитва во спомен собата, Папата Франциск се поздрави со Поглаварот на Македонската Православна Црква – Охридска Архиепископија, господин господин Стефан, а потоа и со поглаварот на Исламската верска заедница, Реисот Улема, со Претседателката на Еврејската заедница, г-ѓа Берта-Романо Николиќ, и со внуката на Мајка Тереза.

3.4.3. Света миса на плоштадот „Македонија“ и престојот во Катедралата „Пресвето Срце Исусово“

Еден од најкомплесните моменти во рамките на посетата, од организациски, но и од безбедносен аспект беше секако Светата миса на плоштадот „Македонија“, што побаруваше детално планирање и совршена реализација. По посетата на Спомен – куќата на Светата Мајка Тереза, со т.н. „Папамобил“, Папата Франциск, придружуван од македонското обезбедување и шефот на обезбедувањето на Папата, се упати кон Плоштадот „Македонија“ во централното градско подрачје. Патем, Папата беше

поздравуван од граѓаните кои навремено се пријавија да бидат дел од т.н. „затворен безбедносен круг“. Ракувањето со присутните продолжи и на патеката од Спомен куќата на Светата мајка Тереза, па сè до плоштадот „Македонија“, а во текот на движењето можеа да се слушнат црковни песни. На овој потег освен граѓаните на нашата земја, можеа да се забележат и граѓани на Хрватска и на Босна и Херцеговина.

Мисата беше организирана на тој начин што највисокиот гостин од Ватикан пристигна последен, односно местата пред бината наменета за миса беа исполнети, и тоа во еден дел согласно дефинираната „пресеанс листа“. Еден од поголемите предизвици беше и составувањето на бината и нејзиното техничко опремување и озвучување. Протоколарните предизвици се уште поголеми, кога предвид ќе се земе дека на мисата на Плоштадот „Македонија“ присуствуваа околу 15.000 граѓани – освен оние повикани според протоколарната, „пресеанс листа“, присуствуваа и многубројни граѓани кои успеаја електронски да се пријават за присуство на овој голем настан.

Посетата на католичката катедрала во Скопје, се заокружи со обраќање од страна на Бискупот д-р Киро Стојанов, сведоштво на католички свештеник, како и сведоштво од страна на Давор Топиќ, свештеник на Сараевската надбискупија, во моментов парок во Скопје. Треба да се спомене дека сведоштво даде и чесната сестра Ефхаристинки, од единствената македонска монашка заедница од византиски обред.

Престојот во Катедралата „Пресвето Срце Исусово“ беше и последната станица на посетата на Папата Франциск на нашата држава, пред заминувањето кон Ватикан.

3.4.4. Значајноста на апостолската посета на Папата Франциск на нашата земја

Апостолската посета на Папата Франциск, на Република Северна Македонија, прва од нашето осамостојување, навистина претставува исклучителен дипломатски гест и сериозен напредок во односите со Светата Столица. Северна Македонија, сите вклучени институции можеа и беа особено задоволни од начинот на кој оваа посета беше планирана, организирана и реализирана. Имајќи го предвид бројот на лица кои беа присутни на сите точки од посетата на Папата, тримесечната макотрпна работа на координативното тело, ангажирањето на околу четири илјади полициски службеници,

слободно може да се каже дека оваа организација ги надминува сите досегашни официјални настани, конференции и посети, и во нивниот габарит и во нивната комплексност. Уште поважен е, секако, бенефитот кој македонската држава го имаше и го има од оваа посета. Поставувањето на Северна Македонија на мапата на Католицизмот, како земја која има даде свој незаменлив придонес во ширењето на вредностите на Христијанството, пренесена преку несебичната мисија на Светата Мајка Тереза, но и историското значење на ова парче земја за продорот на Христијанството во Европа, а особено описменувањето на словенските народи како начин за ширење на христијанската вера во Источна и Централна Европа. Значење кое иако фактичко, никогаш не било доволно видливо низ Католицизмот. Значење кое нам како држава нè извлекува од „периферијата“, значење со кое како земја го добиваме вниманието кое ни следува.

Етаблирани светски портали посветени на религијата, посетата на Папата Франциск на Северна Македонија и Бугарија ја нарекоа „големи нешта во мали пакувања“²³⁹ особено зашто и двете земји со релативно мали популации, особено мал број на припадници на Католичката црква, се сметаат за периферни земји и земји кои не се од значаен интерес за Ватикан. Сепак, оваа посета покажа дека присуството на лидерот на Католичката црква во двете главно православни земји може да има исклучително значење за развој на католичката младина и зацврстувањето на нивната вера во социолошко – политички контекст, особено имајќи предвид дека и Северна Македонија и Бугарија се пост – социјалистички земји (иако многу различни), со сè уште недоволно етаблиран концепт на религиозни слободи.

Секако, посетата има и политички контекст во развојот на односите помеѓу Ватикан и двете балкански земји, но и социјален контекст, особено имајќи предвид дека дел од темите на разговорите со раководствата на двете земји се и миграцијата и сиромаштијата, актуелни имајќи предвид дека Балканот е дел од т.н. мигрантски рути, а и Бугарија и Северна македонија се едни од најсиромашните на европскиот континент. За Северна Македонија политичкото значење на посетата на Папата е уште поголемо – таа,

²³⁹ Harris, E. (2019): *Pope in Bulgaria, Macedonia may deliver big things in small packages*, превземено од <https://cruxnow.com/pope-in-bulgaria-and-macedonia/2019/05/pope-in-bulgaria-macedonia-may-deliver-big-things-in-small-packages/>, на 03.04.2020.

во очите на граѓаните се гледа како на знак за признавање од Западот²⁴⁰, особено имајќи предвид дека во тој период земјата се подготвуваше за конечното полноправно членство во НАТО – Алијансата и почетокот на пристапните разговори за влез во Унијата. Дека апостолската посета на Папата Франциск има исклучително значење за потврдувањето и зацврстувањето на македонската нација, во време кога перцепцијата на голем број граѓани е дека особеностите на македонската култура се постојано предизвикувани од соседите, се гледа и во помалку познатиот факт дека само еден месец пред посетата на Папата на Северна Македонија, официјалниот портал Vatican News, креираше посебна страница на Македонски јазик, со што овој јазик е еден од 34-те јазици достапни на порталот, овозможувајќи Македонците од Северна Македонија, но и дијаспората да можат да пристапат до вести поврзани со Светата столица и Папата Франциск на својот мајчин јазик.²⁴¹

Религиозното значење на посетата на Папата на Северна Македонија, пак, е уште поголемо имајќи предвид дека Светата Мајка Тереза е родена токму во главниот град, Скопје, факт на кои се горди и скопјани, но и сите граѓани на државата. Оваа посета за Македонците, Албанците, Турците, Ромите, Србите, Бошњациите, Хрватите кои живеат во земјата претставува своевидна потврда за значењето на Северна Македонија за католичкиот свет, потврда за придонесот кој малата македонска католичка заедница кон Католицизмот во светски рамки, но и кон саможртвата, кон борбата со сиромаштијата, кон борбата со болестите, со гладта.

Религиозното значење на посетата е уште поголемо доколку предвид се земе и фактот дека македонските Христијани се горди на своето минато, на историјата во која Св. Апостол Павле допатувал во Македонија за да ја прошири христијанската вера, и дека луѓето во Македонија се всушност и меѓу првите кои ја примиле христијанската вера во Европа. Впрочем, токму заради тоа Македонија [оф. Северна Македонија], многу често е

²⁴⁰ Stojanovski, F. (2019): *Pope Francis will visit North Macedonia in May, shortly after presidential elections*, превземено од <https://globalvoices.org/2019/04/19/pope-francis-will-visit-north-macedonia-in-may-shortly-after-presidential-elections/>, на 02.04.2020.

²⁴¹ Watkins, D. (2019): *Vatican News adds Macedonian language to repertoire*, превземено од <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2019-04/vatican-news-macedonian-language-website.html>, на 02.04.2020.

опишана и како портата на Христијанството во Европа.²⁴² Кон историските факти поврзани со религиозното значење на посетата, треба да се има предвид дека во Македонија, како дел од Византија (Источно-римското царство), се направени значајни чекори за развој на словенската писменост, која, пак, е нераскинливо врзана со ширењето на христијанската култура во Централна и Источна Европа – тука особено се однесува на делото на светите браќа Кирил и Методиј кои го кодифицирале словенскиот јазик и го вовеле во службите во цркви на територијата од Балканот до Моравија (денешна Чехија).

Сиве овие елементи преку посетата на Папата Франциск стануваат видливи во развојот на христијанскиот идентитет на Северна Македонија во очите на целиот католички свет, што е особено значајно и за Македонската православна црква – Охридска Архиепископија, најголемата црква во Северна Македонија, која сè уште се бори за својата формална автокефалност, иако „де факто“, таа е независна и самостојна од далечната 1967 година.

Пораката на Папата беше и останува порака за мир, порака за еднаквост, порака за соживот, нешто што македонските граѓани го негуваат децении, ако не векови.

Дека значењето на посетата на Папата Франциск на земјава има свој одек и денеска, укажува фактот што неодамна беше одбележана и годишнината од посетата, значење кое досега го нема добиено ниту еден државник, ниту пак лидер на религијска заедница. Неговиот домаќин, скопскиот бискуп и струмичко – скопски епарх, Киро Стојанов во писмото упатено до папата за оваа пригода наведува дека „посетата и пораките упатени за време на посетата ќе останат длабоко врежани во сеќавањето на народот и ќе ни помогнат на патот кон иднината“.

²⁴² Vangeli, A (2019): *North Macedonia social briefing: Pope Francis in Skopje, China* –CEE Institute Weekly Briefing Vol.18, No.3 (MK), 3.

ГЛАВА 6: ОДБРАНБЕНАТА ДИПЛОМАТИЈА И ПРОТОКОЛОТ ВО ОСТВАРУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА – РЕЗУЛТАТИ ОД СПРОВЕДЕНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Концептуална рамка и опфат на истражувањето

Поврзувањето на протоколот и одбранбената дипломатија како еден од носителите во остварувањето на безбедноста, иако може да изгледа како тешко остварлива мисија, во основа нуди еден нов концепт на мултидисциплинарност во поимањето на дипломатијата, одбранбената дипломатија како нејзина специфична гранка и протоколот кој многумина го сметаат само за церемонијал без практично влијание врз безбедноста.

При дедукцијата и разложувањето на основната идеја, може да се види дека сепак постојат едноставно нераскинливи врски помеѓу протоколарните правила и дипломатската практика која не секогаш го покажува своето вистинско лице.

И, токму затоа разложеноста на темите во нивни детали нуди можност да се увиди сржта на секој од елементите на овие три конгломерати кои самите опфаќаат широк дијапазон на активности, а и истовремено се преклопуваат еден со друг.

Тоа е и причината за побарувањето на искусно гледиште за дипломатијата, одбранбената дипломатија и протоколот, но од перспектива на задачите и одговорностите на работното место. Поврзувањето, вмрежувањето на овие три сегменти во една целина дава јасен, разбирлив и едноставен поглед на меѓузависноста на протоколот и дипломатските активности и нивното влијание врз безбедноста, и тоа, повторно кажано, во контекст на долгогодишното искуство на лица кои работат во институции директно поврзани со надворешните, одбранбените и безбедносните односи.

Истражувањето за поврзаноста на дипломатијата, одбранбената дипломатија и протоколот во контекст на нивното влијание врз безбедноста на нашата држава се темели на квантитативната анализа и на научно емпириското образложување на добиените резултати. Истражувањето е направено во еден исклучително важен период кога државата излегуваше од еден подолг период на политичка нестабилност, додека истовремено се

правеа и клучни напори за решавање на едно клучно безбедносно прашање за целиот балкански регион: решавањето на скоро тридеценискиот спор за името кое практично беше блокатор на процесот за интегрирање на нашата земја во најмоќниот воено – политички сојуз во историјата на човештвото, НАТО-Алијансата.

Основната цел на истражувањето беше да се добијат податоци од практичарите на дипломатските активности, особено во рамките на институциите задолжени за безбедноста и одбраната, на стратегиско и тактичко ниво. Податоците, имајќи го предвид профилот на учесници се навистина релевантни зашто се однесуваат на практично искуство кое лежи врз теоретско знаење, стекнато низ годините служба.

Учесниците во истражувањето дадоа своја специфика на прашањата поврзани со тоа што значи дипломатијата; го дадоа нивното гледиште на спецификите кои ја поврзуваат институцијата во која работи испитаникот со дипломатијата и нејзините подвидови; елаборираа дали постои поврзност помеѓу одбранбената дипломатија и институцијата во која работат и каква е таа. Во вториот сегмент беа давани подетални одговори за тоа во која мера испитаниците се запознаени со спецификите на одбранбената дипломатија, истовремено детектирајќи ги оние специфики кои ја прават одбранбената дипломатија есенцијална во зацврстувањето и унапредувањето на безбедноста и стабилноста; беше укажана можност да се даде сопствено мислење за тоа која е разликата помеѓу воената и одбранбената дипломатија и во кој степен овие два вида на дипломатија се преклопуваат или разграничуваат; аналитички ги согледуваа случувањата во земјата од нејзината самостојност кои биле предмет на активностите на одбранбената дипломатија; како дополнување на тоа, одговараа и на прашањето кои денешни случувања вклучуваат активности од доменот на одбранбената дипломатија и колкав капацитет на еден одбранбено-дипломатски елемент е доволен за спроведување на соодветна ефикасна одбранбена дипломатија во служба на државата и државните интереси; даваа свое искуствено размислување за тоа дали постои и каква е поврзаноста на одбранбената дипломатија со останатите релевантни и поврзани специфични области, како протоколот и протоколарните правила. Во последниот сегмент фокусот беше ставен токму на протоколот во контекст на безбедноста: учесниците во истражувањето ги презентираа своите познавања од протоколот и неговата поврзност со други области; даваа сопствен

инпут во контекст на спецификите на протоколот кои се есенцијални за ефикасна и ефективна одбранбена дипломатија; укажуваа на фактичката состојба со развиеноста на протоколарните активности во институциите во кои работат и укажуваа на можностите за нивно дополнително развивање преку креирање на еден т.н. Единствен државен протокол; даваа сопствен суд за тоа дали всушност протоколот е директно поврзан со безбедноста и дали влијае врз истата и која е спецификата на протоколот во нашата земја.

Секако, фокусот беше да се добијат сеопфатни, разбирливи, објективни искуства базирани на долгогодишна служба во институции поврзани со дипломатијата и безбедноста. Собирањето на податоците беше направено со насочени прашања со цел добивање на најсоодветни одговори, но на еден стандардизиран начин кој овозможува концизна и објективна анализа.

Истражувањето беше направено преку процес на интервјуа, користејќи стандарден прашалник во отворена форма на собирање на податоци.

Користен беше примерок на проценка со цел изработка на издржано квалитативно истражување на кое му претходеше квантитативно истражување кое ја даде основната патека.

Во контекст на изборот на типот на испитаници, фокусот беше ставен на соодветноста на знењата и искуството со потребата од добивање на соодветен резултат. Имено, со причина беа избрани носители на највисоки државни функции од институции со свои ингеренции и одговорности во доменот на надворешните и безбедносните работи, како и лица од т.н. „среден менаџмент“ во овие институции, кои имајќи го предвид екстезивното искуство без сомнеж, размислуваат стратегиски, а делуваат на таткичко ниво.

Направено беше 91 интервју, во текот на 2019 година, период на најголемите промени во контекст на процесот за конечно евроатлантско интегрирање. Прашањата беа стандардизирани, но отворени, со цел развивање на квалитетна дискусија.

Во самата анализа на продуцираната содржина беше користена семантичка и фреквентна анализа на истата, која во целост ја задржа својата автентична форма.

Претходните подготовки беа основа за постоење на соодветна рамка за предметот на дискусија, што оневозможи излегување од темата на интерес.

Една од цврстите и загарантирани карактеристики на спроведеното интервју беше анонимноста, што овозможи одговорите да бидат конкретни, јасни, суштински.

На интервјуто му претходеше јасна и концизна информација и презентација на целите на истражувањето, начинот на работа и рамките на изведувањето на интервјуто, што во голема мера помогна да се извлече вистинската информација, без задскривања и флоскули.

Добиените податоци беа анализирани на два начина: квантитативен и квалитативен, со разграничување во пристапот. Од квантитативна гледна точка, прашањата беа разгледувани во три засебни сета: прашања поврзани со дипломатијата, со одбранбената дипломатија и со протоколот. Беше направена статистичка обработка со соодветна експликација и категоризација согласно карактеристиките кои се нивно врзно ткиво. На некој начин тоа упатува на концептуализација и групирање на обработените одговори и екстраполација на квантитативен резултат.

Одговорите беа систематизирани според областите и беа изричито јасно и концизно квантифицирани, со укажувањето на сличностите и разликите во размислувањата, поврзани со сличностите и разликите на искусствената позадина од која доаѓаат.

Имено, опфатени беа испитаници од повеќе државни и јавни органи, но и од странски институции и, во помал број, приватниот сектор.

Истражувањето беше споредено на следните типови на испитаници, согласно нивното работно место:

- испитаници од институцијата Претседател;
- испитаници од највисоката законодавна власт, Собранието;
- испитаници од централната извршна власт и тоа:

- испитаници од Владата;
- испитаници од Министерствата (одбрана, надворешни работи, внатрешни работи;
- испитаници од Армијата на Република Северна Македонија;
- испитаници од органите на државна и јавна управа;
- испитаници од единиците на локалната самоуправа;
- испитаници од странски институции;
- испитаници од приватниот сектор;
- испитаници од академската заедница (поставени во рамките на претходните категории на испитаници).

Интервјуа беа реализирани со лица на највисоки државни и воени функции: поранешен претседател на државата, собраниски спикер, поранешни министри, советници за национална безбедност, воени лица со чин генерал, поранешни вршители на функцијата Заменик началник на Генералштабот, Команданти на бригади, воени лица – полковници со претходно (и моментално) работно искуство како одбранбени аташеи, помошници директори на управи од областа на безбедноста, раководители на Сектори во одбраната и безбедноста, советници за протоколарна поддршка, портпароли во одбраната и во безбедноста. Кон примерокот беа вклучени и извршители од средниот менаџмент во локалната самоуправа и Градот Скопје, воени претставници од Република Србија, дипломати од кариера, претставници од академската фела: професори од земјата и од Република Бугарија. Широкиот дијапазон на учесници гарантира постоење на репрезентативен примерок.

Главните недостатоци се однесуваа на недостатокот од познавање на некоја од областите поврзани со прашањата, но релативно малиот број на такви одговори не ја намали севкупната слика за квалитетот на избраните учесници во истражувањето. Иако,

согласно одредени одговори може да се каже дека постоеше, не беше јасно посочено дека постои резервираност во поглед на изразените размислувања.

2. Интерпретација на резултатите од спроведеното истражување

Генерализираната слика на спроведеното истражување е направена на прашањата поврзани со професионалната позадина на 91-мината испитаници, односно институцијата од која доаѓаат, како и нивното искуство, односно периодот на години во кои ја практикуваат својата професија. Исклучително позитивно од аспект на годините е фактот дека според резултатите, огромното мнозинство на испитаници, односно лица кои беа интервјуирани се професионалци со над 15-годишно искуство.

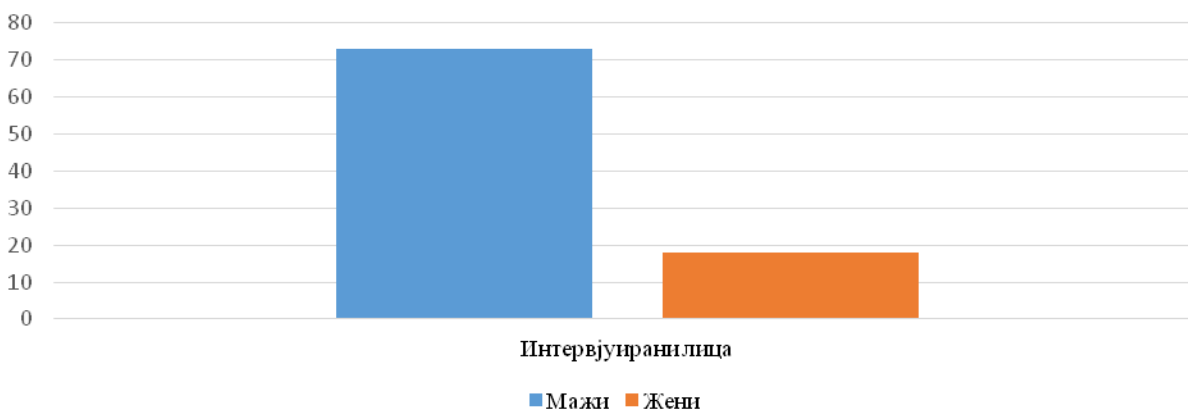
Во контекст на статистиката за лицата кои беа интервјуирани, предвид можеме да ја земеме и родовата структура, односно испитани за 73 мажи и 18 жени на позиции низ целата државна администрација, (во најголем дел и со фокус на највклучените институции – Претседател на Република Северна Македонија, Собрание на Република Северна Македонија, Влада на Република Северна Македонија, Министерство за одбрана, Министерство за надворешни работи, Министерство за внатрешни работи), други државни органи, локалната самоуправа, приватниот сектор, дипломатско – конзуларните претставништва, странски институции и меѓународни организации. Имено, бројно гледано, испитаниците можеме да ги категоризираме на следниот начин: испитаници кои се вработени во институциите на централната власт – министерства, бројно најголеми – 43, потоа припадници на Армијата – 31, по што доаѓаат вработени во Владата, Собранието, други органи на државната управа, и претседателот на државата, како и по еден испитаник директно вработен во дипломатско – конзуларно претставништво (засебно сметано од МНР), по еден од локалната самоуправа, приватниот сектор и меѓународните организации. Дел од испитаниците се од институции во странски држави. (слика 1).

Слика 1: Институции од каде што доаѓаат испитаниците

Како што наведовме погоре, родовата структура на испитаниците е во размер скоро 4:1 мажи наспрема жени (слика 2), што укажува на потенцијален предизвик во оваа, како и во многу други области во кои е потребно ангажирање на поголем број жени, но и не само ангажирање, туку и нивно реално вклучување во процесот на работа и на одлучување. Само преку инклузивност можете да го искористиме полниот потенцијал на општеството, во секоја сфера. Сепак, како бројка во ова истражување преку интервјуа, потребно е да се утврди дека истата не мора да значи дека во целост ја рефлектира моменталната состојба во засегнатиот сектор, односно засегнатите институции.

Слика 2: Родова структура на интервјуираните лица

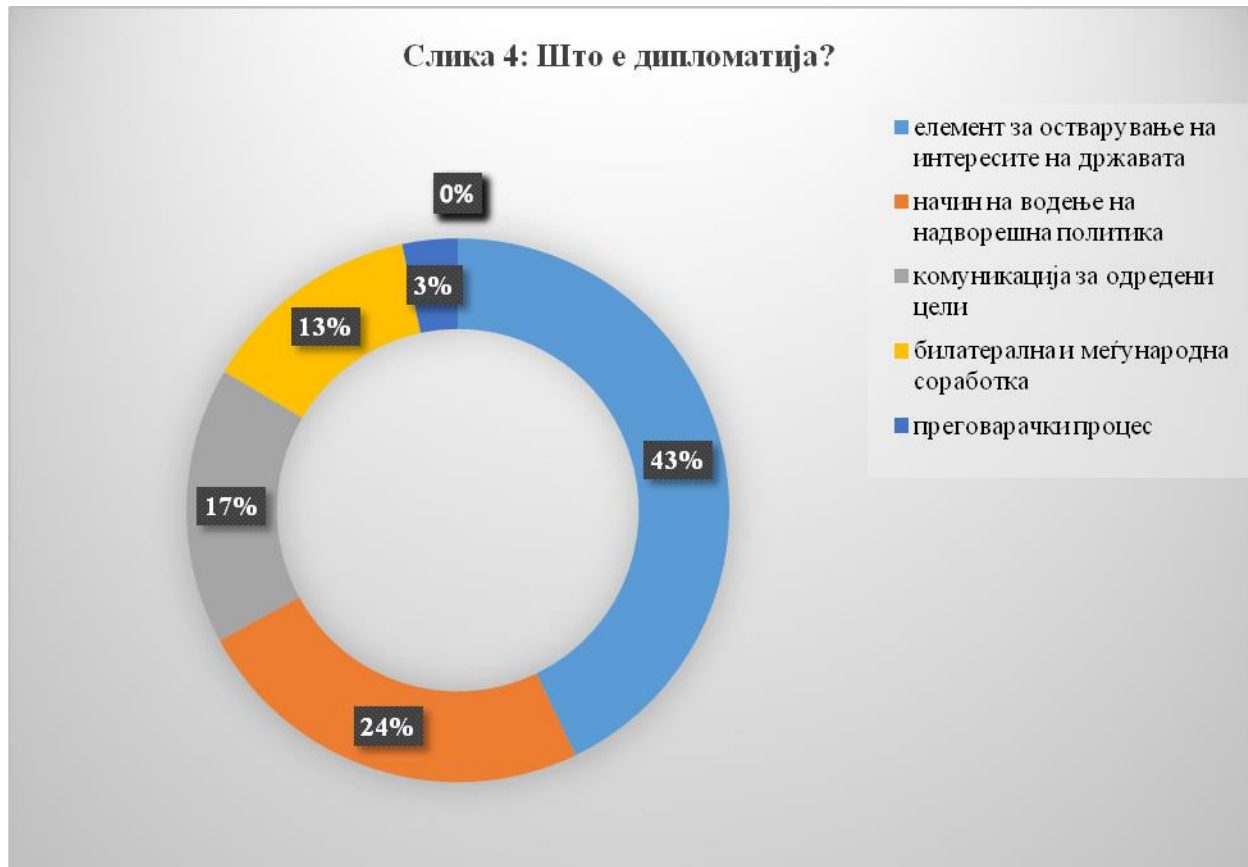
Третиот и клучен елемент кој дава исклучително голема тежина на дадените одговори на прашањата во интервјуто е, „де факто“ работното искуство на испитаниците, кое согласно првите три прашања со дефиниран избор, може да биде помалку од 1 година, од 1 до 5, од 5 до 10, од 10 до 15 и над 15 години. Согласно дадените резултати, големото мнозинство на испитаници поседуваат искуство од над 15 години – 57 испитаници, осум се со искуство од 10 до 15 години, 15 со работно искуство од 5 до 10 години, а 11 од една до пет години. Ниту еден од испитаниците нема помалку од една година работно искуство (слика 3).

Во продолжение на квантитативната анализа направен е сублимат од одговорите на испитаниците на прашањата од трите области опфатени во интервјуто и дефинирани се главните рамки на нивните одговори кои ќе дадат соодветна квантитативна слика за размислувањата на испитаниците во таа подобласт.

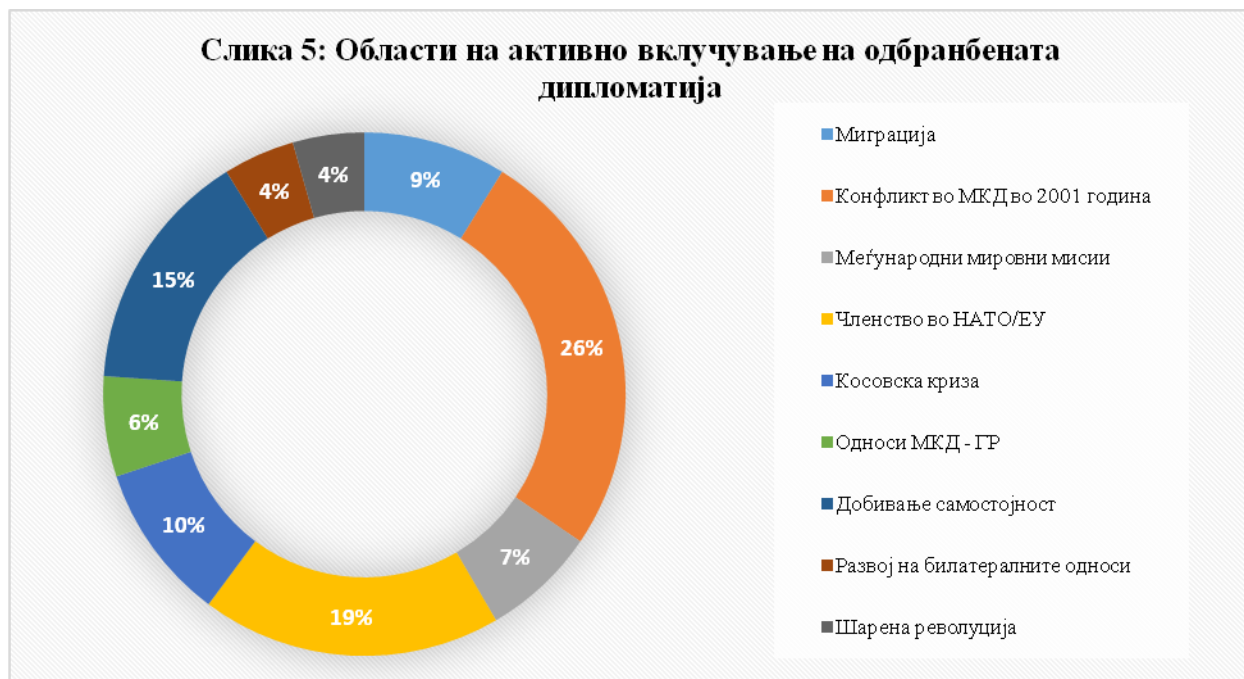
Имено, првенствено, во првиот сет на прашања кои се однесуваат на дипломатијата, општо, но и со спецификите на дипломатијата, како и едно прашање како увертира во вториот сет на прашања посветени на одбранбената дипломатија, скоро половина од испитаниците дипломатијата ја поврзуваат со, односно дефинираат како, „елемент, односно намера за остварување на интересите на државата“, по што следи „начин на водење на надворешната политика“, „комуникацијата за одредени цели“,

„развој на билатералната и меѓународната соработка“ и „процес на преговарање“ (слика 4). Потребно е да се напомене дека прашањата во трите сегменти на прашалникот се отворени и се предмет на интерпретација на лицето кое се интервјуира и затоа во одговорите, за потребите на квантитативната анализа, направена е екстраполација од содржината на одговорите на секој од испитаниците.

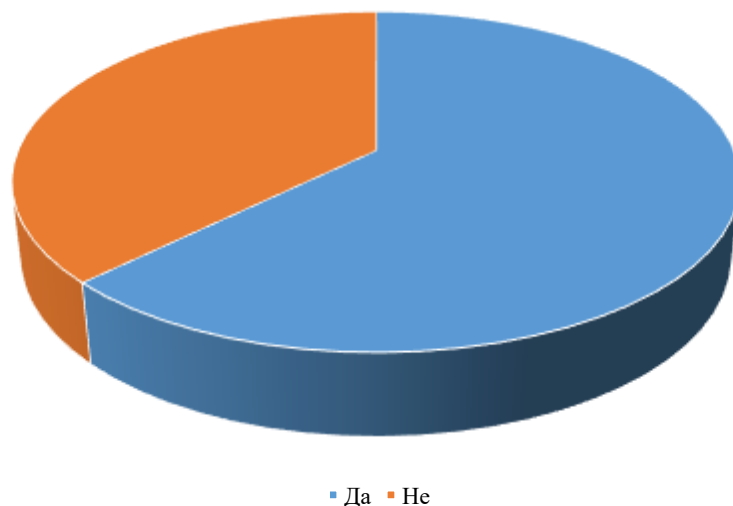
Од вториот сет на прашања, најинтересен елементот за поврзаноста на одбранбената дипломатија и случувањата во досегашната историја на нашата земја кои побарувале вклучување на одбранбената дипломатија во и надвор од земјата, од страна на домашните институции или меѓународниот фактор. Од добиените одговори, кои повторно, поради отвореноста на прашањата се екстраполирани од нарацијата, главниот фокус во досегашната историја од аспект на вклучувањето на одбранбената дипломатија, согласно големото мнозинство испитаници е периодот на конфликтот во земјата во 2001

година, напорите за полноправно членство во НАТО и во Европската Унија (како надворешен напор на домашните капацитети), периодот на осамостојувањето и периодот на Косовската криза, како надворешно – политички и воен елемент кој има импакт врз македонската безбедност и стабилност (слика 5).

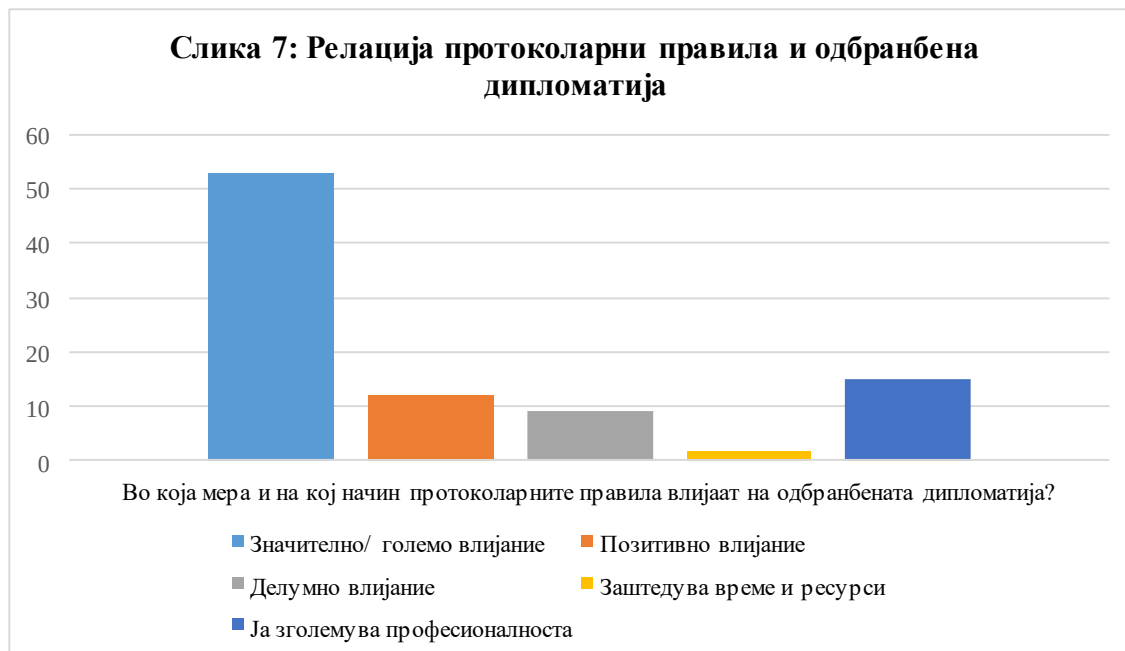

Третиот сет на прашања кои ја поврзуваат безбедноста со протоколот се фокусира на оваа интерконекција, а во однос на квантитативната анализа фокусот ќе биде ставен на две прашања и тоа – дали испитаниците, меѓу кои и добри познавачи и практичари на протоколот, сметаат дека е потребно да се направи еден чекор напред во поглед на организацијата на протоколарните служби и да се создаде нов „Единствен државен протокол“, и дали и како „де факто“ протоколот влијае, односно игра улога во ефикасноста на реализацијата на активностите на одбранбената дипломатија. Одговорите, на првото прашање, беа интересни затоа што очекувањето беше дека голем дел од нив ќе ја прифатат можноста да се креира нов и поефикасен систем на организација на протоколот на државно ниво, и иако мислењето дека е потребна нова организација во форма на Единствен државен протокол натежнува, голем е бројот и на професионалците кои сметаат дека е потребно докипирање, но не и нова организација (слика 6).

Слика 6: Дали е потребно воведување на нов Единствен државен протокол?

Второто прашање од третиот сет посветен на безбедноста и протоколот, се однесува на тоа во која мера протоколот и неговите правила играат улога во ефикасноста на реализацијата на одбранбената дипломатија и зошто. Одговорите, квантитативно класифицирани се јасни: повеќе од половина од испитаниците сметаат дека влијанието на протоколот е големо или значајно, еден дел дескриптивно се изјаснуваат дека со имплементација на правилата на протоколот се зголемува професионалноста, а дел од нив сметаат дека на тој начин се зголемува заштедата на време и ресурси (слика 7).

За целосна прегледност на одговорите на прашањата во продолжени ќе следи теоретска експликација на прашањата одредени по тематски целини.

Имајќи предвид дека 57 од 91 испитаници имаат работно искуство поголемо од 15 години, сосема соодветно е да се каже дека нивните одговори навистина ќе дадат една издржана слика за значењето и поимањето на дипломатијата, со фокус на одбранбената дипломатија, како и на поврзаноста помеѓу протоколот и безбедноста. Ова значајно работно искуство на некој начин прави нераскинлива врска помеѓу теоријата и практиката, извлекувајќи го најдоброто од тие „два света“ и креирајќи го вистинскиот пат кон утврдувањето на реалната поврзаност помеѓу овие три конгломерати: дипломатијата, одбранбената дипломатија и протоколот и безбедноста.

2.1. Дипломатијата низ призмата на работното искуство

Работното искуство е додадената вредност во секоја работна околина која овозможува кредибилност во донесувањето на соодветни одлуки поврзани со суштината на работата. Впрочем, работното искуство нè учи на т.н. „меки вештини“ кои се исклучително важни при практичната имплементација на теоретските знаења стекнати во

процесот на формална едукација. Тоа е особено во доменот на дипломатијата, која како професија во голема мера ја вклучува таа „мека вештина“ на практичарите: нивната перцептивност, умешност на однесување, умешност на говорење и паравербални елементи на комуникацијата (тон, варијација, (не)рамномерност).

Токму затоа, иницијалното прашање при изведување на интервјуата е токму поврзано со работното искуство. Прашањето гласи: „Што според Вас претставува дипломатијата, гледано од аспект на искуството поминато во институцијата во која работите?“. При првичната анализа на податоците добиени од 91 испитаници, и увидувањето дека огромен процент од нив се со искуство над 15 години, може да се забележи дека поимањето на дипломатијата како елемент на нацијата/ државата за остварување на нејзините интереси е доминантниот одговор на прашањето што за испитаникот претставува дипломатијата. Испитаниците од средниот менаџмент во државната администрација (реководители на одделенија/ сектори/ државни советници) на дипломатијата гледаат потеоретски, односно од аспект на веќе утврдените дефиниции за тоа што претставува дипломатијата, додека, интересно е што лицата од понискиот ешалон (административно – стручни службеници, односно соодветниот еквивалент во полицијата) на дипломатијата гледаат преку своето практично искуство. Разликата е евидентна и во дадените одговори на испитаниците од средниот менаџмент (на пример еден од нив дипломатијата ја дефинира на следниот начин: „дипломатијата е збир на способности, знаења, вештини и методи на комуникација, одржување на меѓународни односи, преговарање, решавање на конфликтни ситуации. Дипломатијата како поим пред сè е облик на државни активности насочени кон водење на надворешна политика со други држави. Професијата со која се бават дипломатите е наречена дипломатија.“), наспроти дефинициите на лицата од понискиот ешалон, кој првенствено предвид го земаат своето практично искуство (дипломатијата на еден испитаник од басенот на административно-стручни службеници гласи: „...гранка на политиката која се бави со односите меѓу државите, која преку збир на разновидни меѓународни активности влијае на остварување на националните цели и приоритети“).

Испитаниците, сегашни и минати носители на највисоките државни функции дипломатијата ја дефинираат како „инструмент на државна моќ, односно уметност преку која се остварува влијание во сферата на меѓународните односи“, потоа како гранка која

има свои потгранки, во зависност од спецификата на институцијата (пр. парламентарна дипломатија), „уметност на воспоставување на контакт... со цел остварување на целите на институцијата и државата“.

Она што може да се забележи е дека перспективата на гледање на дипломатијата од страна на оваа категорија испитаници е поширока, погенерална, поглобална во однос на останатите испитаници.

Дипломатските практичари сопствената професија ја дефинираат како професија која „на највисок можен начин овозможува застапување на интересите на својата држава и својот народ“, односно како „првата врата за комуникација со другата страна, за нејзин развој и унапредување, како и за наоѓање на решенија за евентуалните проблеми и отворени прашања“. Оттука, може да се извлече заклучок дека пристапот на дипломатите кон дипломатијата е секогаш како кон област која развива меѓународни односи и воедно имплицира можни меѓународни проблеми и предизвици.

На слична линија се и 12-те испитаници од воено-одбранбениот врв (моментален и минат), како и 6-те моментални и мина одбранбени дипломати, меѓу кои еден испитаник го споменува и многу важниот елемент на „градење на доверба“ помеѓу партнерите, односно друг, „воспоставување на искрени и пријателски односи“. Интересно е што меѓусебното градење на доверба, што е и една од основите за добра комуникација е споменато исклучително ретко. Безбедноста, пак, на дипломатијата гледа како на „мирнодопска политичка активности“ која има за цел „да креира позитивен безбедносен амбиент во национални, регионални и пошироки рамки“.

Шеснаесетмината испитаници од академската фела (вклучени во рамките на институцијата: работодавач, на пример Воената академија како дел од Министерството за одбрана) на дипломатијата гледа како на „добро подготвен и обмислен сет на надворешнополитичките активности, контакти и учества, насочени кон исполнување на зацртаната надворешно – политичка агенда на државата“ (од технички аспект), како и на „вештина на водење на надворешната политика заради унапредување на националните интереси“ (гледано суштински).

Впрочем, дипломатијата е сè она што е кажано погоре, со тоа што фокусот навистина е на фактот дека од практична гледна точка, дипломатијата е вештина на

суптилното и капацитет за препознавање на моментот со цел подобро позиционирање и достигнување на државните цели (или барем најважниот дел од нив).

Од аспект на видот на институцијата во која работат испитаниците, интересно е дека најголем дел од оние кои се вработени во цивилниот сегмент на одбранбено – безбедносниот сектор, дипломатијата ја гледаат од аспект на „мирољубивите решенија на кризни- конфликтни состојби“ и тоа преку „дијалог, преговори и посредување со цел постигнување на заедничко прифатливо решение“. Во иста насока е и одговорот на вработена во истиот сектор, во рамките на средниот менаџмент која ја карактеризира дипломатијата (од аспект на своето работно искуство) како алатка за „преговарање и решавање на недоразбирања и конфликти по мирен пат“. Оваа констатација се пресликува и кај вработен во безбедносно – разузнавачкиот сектор кој оваа област ја дефинира како „мирнодопска политичка активност на надлежни авторитети во надворешно – политичка смисла за постигнување на решение или договор за соработка при ангажман кој има за цел креирање на **позитивен безбедносен амбиент** во национални, регионални или пошироки рамки“.

За истакнување е фактот дека четиринаесетмина од вкупно 31 испитаник кои кариерата ја граделе во рамките на Армијата, дипломатијата ја поврзуваат директно со безбедноста. Така, за еден член на подофицерскиот кор на Армијата, „дипломатијата претставува најсилно оружје на секоја држава за водење на надворешната политика“, додека за еден висок офицер во Армијата, оваа област е дел од „таканаречената мека моќ на една држава, умешност која преку дијалог...ги постигнува сопствените цели од национален интерес“. За него, дипломатијата е и „умешност на користење на мирновременски средства, активности и постапки со кои се **промовира пријателство, соработка, се превенира војна и се одвраќаат државите од евентуални насилни и непријателски активности**“. На тоа се надоврзува и мислењето кое преовладува во голем број на интервјуа со активен воен персонал дека „преку дипломатијата се остваруваат цели без употреба на сила“.

Дека искуството во голема мера влијае на поимањето на дипломатијата можеме да забележиме преку одговорите на ова прашање од вработени во институции кои не се директно поврзани со одбраната и безбедноста. Имено, испитаник од средниот менаџмент

вработен во Владата на Република Северна Македонија, во доменот на економиските прашања, за дипломатијата вели: „Дипломатијата асоцира на меѓународна соработка помеѓу официјални лица, претставници на институции, организации или држави. Главна цел на оваа дејност или гранка е воспоставување на политички односи како и соработка во насока на унапредување на односите помеѓу субјектите во смисла на економијата; преку зголемување на трговската размена; унапредување на туризмот; патното, железничкото или енергетското поврзување; како и унапредување на соработката во други сфери од општественото живеење, културата или **дури и одбраната**“.

2.2. Специфики на дипломатијата

Дефинирањето на дипломатијата врз основа на анализата нè насочува да размислуваме и кон тоа дали дипломатијата има свои специфики во различна област, кои не се поврзуваат со нејзината суштина на практикување: нејзините алатки, методи, норми, процедури, вештини. Не фокусирајќи се само и единствено на видот на дипломатијата, туку и на поимањето на овие специфики од аспект на институцијата во која работат испитаниците, ним им беше поставено прашањето „кои специфики на дипломатијата се поврзуваат со Вашата институција и кој вид дипломатија е најсоодветен да се воспостави и да се развива во Вашата институција“.

Одговорите, очекувано, варираат и директно се поврзуваат со институцијата во која испитаниците работат повеќе години. На пример, испитаник од локалната самоуправа вели дека во активностите кои се спроведуваат во институцијата на локално ниво во која е вработена, нема строг дипломатски кодекс, но дека „се внимава на спецификите: културни, обичајни, општествени, економски“, на земјата во која се наоѓа другата локална самоуправа со која се соработува. Испитаникот додава дека оваа локална самоуправа соработува и со дипломатско- конзуларните претставништва на нејзина територија и дека во тие контакти и соработка предвид се имаат националните позиции и националната политика на државата кон претставниците на странската држава. Ова е интересно гледиште затоа што покажува дека дипломатијата во практиката има повеќе нивоа на делување, но едно унифицирано, т.н. национално гледиште, кое е во насока на принципот на „еден глас“.

Испитаниците од Армијата на Република Северна Македонија, ја споменуваат воената или одбранбената дипломатија како форма на дипломатијата во областа на безбедноста, но не прават разлика помеѓу овие два вида на дипломатија. Висок офицер во Армијата вели „одбранбената дипломатија со своите специфики...треба да ја спроведуваат воените аташеи“, а припадник на подофицерскиот кор не прави разлика помеѓу Министерството за одбрана и Армијата, односно ги става под една капа и вели: „во МО/АРМ е воспоставена воената дипломатија“. Од делот на испитаниците од Армијата, интересно е да се напомене дека со развојот на кариерата и стекнувањето на повисок чин, започнува и да се прави разлика помеѓу овие два типа на дипломатија – одбранбена и воена. Така, испитаник од највисоките офицерски чинови вели „во институцијата во која сум вработен е присутна воената дипломатија која се реализира со назначување и упатување на персонал како воено-одбранбени аташеи во дипломатско – конзуларните претставништва на државата, во странство, кои ја претставуваат Армијата преку Министерството за одбрана“. Испитаник од истиот ранг уште подиректно вели „дипломатијата е во целост применета и во Министерството за одбрана и во Армијата и ги опфаќа сите сегменти согласно карактерот на отвореноста на тие институции. Во Министерството е воспоставена одбранбената дипломатија, додека во Армијата, воената дипломатија“. Еден офицер оди дотаму што вели дека „министерството за одбрана се става во корелација со одбранбената дипломатија чија главна цел би била практикувањето на превентивната дипломатија“.

Дипломатските специфики, особено во доменот на одбраната и безбедноста, се навистина јасни за вработените во овие институции. Така 26 испитаници вработени во Министерството за одбрана (изземајќи го воениот персонал), зборува за специфики на одбранбената дипломатија. Ова е случај и за седумтемина испитаници вработени во Министерството за внатрешни работи. Интересно е што 20 проценти од испитаниците цивили во Министерството за одбрана и испитаниците од Министерството за внатрешни работи упатуваат на специфичноста на дипломатското делување *vis-a-vis* сензитивноста на информациите во овој сектор. Така еден испитаник во однос на спецификите на дипломатијата го наведува „користењето на безбедносно-политички сензитивни информации за аргументација на позициите“, додека испитаник од разузнавачко безбедносниот сектор вели дека во „субсистемот на дипломатски односи неопходен е збир

на умешности – висок професионализам, интелигенција, искуство, интегритет, експертиза и целосно и високо изградена безбедносна култура заради спецификата на безбедносно-одбранбениот сектор, особено од аспект на заштитата на несакано одлевање на доверливи информации“. Од одговорите, може да се извлече дека сите испитаници од разузнавачко-безбедносниот сектор во овој дел од интервјуто ја споменуваат „довербата“ како значаен сегмент кој мора да се изгради за успешност во делувањето на одбранбената дипломатија, особено поради споменатата можна размена на сензитивни информации, без оглед дали тие се изрично наведени како класифицирани.

Петмината испитаници од Владата, на пример, спецификите на дипломатската активност ги поврзуваат со своите сектори: економија, евро-интеграции и слично. Така, „економската дипломатија е најсоодветниот дел кој може и треба да се развива во рамките на Владата, како капа на извршната власт во земјата. Економската дипломатија е комплексен континуиран процес кој треба да се спроведува од сите ‘актери’ на ова ниво независно од нивната директна или индиректна поврзаност со економита“ и тоа тврдење испитаникот го поврзува со „суштината на потребите на обичните граѓани, кои се од економска природа“. Испитаник, поранешен вработен во Секретаријатот за европски прашања, пак, укажува на специфичноста во водењето на дипломатијата поврзана со евро-интегративниот процес, како сегмент кој е поделен помеѓу Секретаријатот, Министерството за надворешни работи и Владата (генерално гледано), каде упатува на еден вид на ривалство помеѓу овие институции. „СЕП, како авангардна ќелија во Македонија со водечка роља во процесот на евроинтеграција, не само што предничи во контактите (не толку дипломатски, туку повеќе бирократски) со Европската Унија, туку од самиот почеток е во еден латентен компетитивен однос со МНР (кое по Закон игра примарна улога во надворешната политика на државата, вклучително и во однос на ЕУ), за тоа кој орган ќе го има приматот во евроинтегративниот процес, особено во однос на заслугите за одредени национални успеси. Во тој контекст, тој одделува „два релативно адекватни типови на дипломатија во СЕП: бирократска дипломатија одвивајќи се претежно во орбитата на една еволутивна супранационална структура каква што е ЕУ...и јавна дипломатија како посоефициран концепт на јавни комуникации и односи со јавноста во доменот на евроинтеграциите“.

2.3. Корелација, институционализација и одбранбена дипломатија

Систематското обработување на одбранбената дипломатија може да се види и преку начинот на конципирање на интервјуата со испитаниците во истражувањето. Имено, по дефинирање на спецификите на дипломатијата во контекст на институцијата каде работат испитаниците, сосема природно е да се направи и следниот чекор, односно да се утврди односот, корелацијата помеѓу одбранбената дипломатија и соодветната институција. Синтагмата „без безбедност нема економски развој“ укажува на тоа дека секоја институција, која не е директно поврзана со одбранбената дипломатија, сепак, треба да има минимално познавање од истата, со цел правилно артикулирање на клучни пораки од одбраната кои одат во прилог на дипломатските напори за реализација на државните цели во која било област на делување. Со цел утврдување на постојната состојба поврзана со институциите од каде што доаѓаат испитаниците, ним им беше поставено прашањето: „Дали постои корелација помеѓу институцијата во која работите и т.н. ‘одбранбена дипломатија’? Доколку да, која е таа, доколку не, зошто истата не постои и дали доколку постои тоа ќе придонесе кон унапредување, зацврстување на безбедноста и сигурноста на државата и нејзините граѓани?“.

Испитаниците од Собранието на Република Северна Македонија велат дека силна е врската помеѓу одбранбената дипломатија и законодавната власт во државата. „Секако дека постои соодветан корелација помеѓу парламентарната и одбранбената дипломатија. Поврзаноста е во рамки на законодавната, претставничката и надзорната функција на Собранието“, вели еден од испитаниците од високиот менаџмент на ова, највисоко законодавно тело.

Институцијата Претседател на Република Северна Македонија, има директно влијание врз воената дипломатија, нешто што е потенцирано и во одоговорите на испитаниците од таму. „Претседателот на држават согласно Законот за одбрана ги поставува највисоките воени претставници на државата во странство. Оттука, директно и непосредно влијае на воената дипломатија на земјата. На тој начин, непосредно се влијае на унапредување на безбедноста и сигурноста на граѓаните и на целиот систем“, вели еден испитаник вработен во институцијата.

Од аспект на групно детерминирање, може да се каже дека во рамките на министерствата, одговорите на испитаниците укажуваат на тоа дека одбранбената дипломатија е позната активност. Секако, најголем дел од овие испитаници доаѓаат од министерства од одбранбено – безбедносниот сектор или надворешните работи и сосема природно е вработените да бидат запознаени со концептот и целите на одбранбената дипломатија.

Интересно е што сите испитаници, вработени во Министерството за одбрана, укажуваат на тоа дека ова Министерство е носител на овој тип дипломатија. „Министерството за одбрана на Република Северна Македонија е носечка институција во одбранбената дипломатија и во координација со Претседателот на државата, Владата и Министерството за надворешни работи, а по пат на одбранбено – дипломатски методи и техники, придонесува кон постигнувањето на националните интереси“, вели еден испитаник од средниот менаџмент во Министерството. За сметка на тоа, групата на испитаници од извршната власт, но овој пат од Министерството за внатрешни работи, сметаат дека нивната институција е поврзана со одбранбената дипломатија, но не го споменуваат Министерството за одбрана како носител. Дополнително, дел од овие испитаници ги споменуваат „полициските аташеи“, како пандан на нивните колеги од воениот сегмент, кои би биле од голема помош за развој на полициската соработка. Така, испитаник од МВР вели: „Со цел подобрување на соработката и комуникацијата на меѓудржавно ниво од сферата на безбедноста, најсоодветно би било да се воспостави мрежа на одбранбена дипломатија преку полициски аташеа во соседните змеји, но и во земјите со кои имаме најинтензивна соработка“. Со неа се согласува и нејзин колега, испитаник од истото министерство кој укажува на тоа дека „во нашата дипломатска практика се уште не постои институтот полициско аташе кој што би бил во функција на остварување одредени важни насоки во делот на меѓународната соработка и ангажман“ и додава „министерството има свои офицери за врска во разните меѓународни или регионални иницијативи, институции, организации (Интерпол, Сепка, Марри и др.)“. Овој испитаник го отвора и прашањето дали во Министерството за внатрешни работи воопшто се размислува на темата за зголемување на интензитетот на меѓународната соработка во доменот на безбедноста, притоа велејќи дека „објективно, на ниво на министерството се уште не се отворила тема од аспект на начините и модалитетите за корситењето на

дипломатијата и како тоа оперативно или пред се стратешки би се конципирало. На тоа може да се каже дека се надоврзува и испитаник од истото министерство која вели дека „за жал раководствата во Министерството не доволно ја препознаваат, ниту, пак, и придаваат високо место на одбранбената дипломатија“.

Интересно е да се истакне мислењето на еден испитаник од странскиот дипломатскиот кор ја потврдува насоката која е спомената и од страна на македонските полициски испитаници: „дипломатијата во областа на полицијата е нова и напредна верзија на одбранбената дипломатија во која фокусот е ставен на полициските сили, наместо на војската и воените елементи“, вели тој.

За споредба со цивилниот елемент од одбраната и испитаниците од МВР, униформираните армиски припадници, скоро во целост ова прашање го поврзуваат со воените аташеи, како сегмент на одбранбената дипломатија. За истакнување се две мислења од армиски офицери со високи чинови кои имаат две сосема спротивставени гледишта: едниот изричито укажувајќи дека „не постои одбранбена дипломатија“, туку воени аташеи кои се во состав на Министерството за одбрана, и другиот кој има посепфатно гледиште, кое освен тоа што Министерството за одбрана го става во центарот, како носител на одбранбената дипломатија, истовремено опфаќа и еден вид на „неформална дипломатија“, која се однесува на секој еден поединец кој има шанса како дел од меѓународна активност – курс, обука, вежба, школување или слично, во форма на еден вид амбасадор, да ја претставува нашата земја и да придонесе кон развојот на нејзиниот углед, секако во согласност со генералната и општо прифатена надворешна политика на земјата.

2.4. Карактеристики на одбранбена дипломатија

Како што веќе беше дефинирано, одбранбената дипломатија е многу поширок концепт од она што се нарекува воена дипломатија, затоа што ги вклучува нејзините цели и задачи, но се шири во граници кои е однесуваат на градењето на меѓусебна доверба, превенирањето на кризи и решавањето на конфликтни состојби, како и дијалог во одбранбен контекст, и развој на билатералната и мултилатерална одбранбена соработка.

Во контекст на истражувањето, поимањето на одбранбената дипломатија го започнуваме со најзасегнатите, одбранбените дипломати, односно одбранбените аташеи кои служат или служеле на нашата земја во земји од регионот, но и кај нашите главни стратегиски партнери и во седиштето на НАТО-Алијансата. Прашањето кое беше поставено на испитаниците беше: „Во која мера сте запознаени со спецификите на одбранбената дипломатија? Доколку се сметате за експерт, колку нејзините специфики ја прават есенцијална во зацврстување, унапредување на безбедноста и стабилноста? Доколу имате релативно мали познавања, кое е вашето генерално размислување како личност со големо искуство и работен стаж, во однос на одбранбената дипломатија и потребата од нејзино постоење и развој?“

„Добро воспоставена одбранбена соработка, поддржана од добри билатерални односи на државно ниво во голема мерка придонесуваат на зацврстувањето и унапредувањето на безбедноста и стабилноста“, е одговорот на наше моментално активно одбранбено аташе на ова прашање. Во тој контекст, објаснувањето оди во насока на тоа дека одбранбеното аташе е оноа кое ја координира соработката во доменот на одбраната и вооружените сили: заедничките вежби, обуки и школувања, но и заедничкото учество во меѓународните мировни мисии. Како што наведува нашето аташе, круцијален елемент во успешноста на работата на едно одбранбено аташе е личниот ангажман, воспоставените контакти и стекнатата меѓусебна доверба.

Наше поранешно аташе во една од најважните сојузнички земји вели „одбранбената дипломатија е од највисоко значење во креирањето на сојузи и партнерства. Тоа е прилагодување на концептот на употребата на ‘мека’ сила со која може да се влијае на стратегиското размислување на другите земји“. Дека реалноста опфаќа предизвици од најразличен карактер говори и мислењето на еден наш поранешен претставник во меѓународна организација кој вели: „во изминатиот период одбранбената дипломатија беше изразена во пренесување на ставовите на одбранбените авторитети, кои во поедини случаи и не беа доволно компетентни за функциите кои ги вршеа“, со дополна дека впечатокот е дека во определени сегменти, биле спроведувани само партиски интереси од владејачката гарнитура, а не државните или одбранбените интереси.

Важноста на одбранбената дипломатија како составен дел на надворешната политика на една земја, многу пластично е пренесена преку одговорот на истото прашање преку пример: „основата на надворешната политика на САД се трите столба: дипломатија, развој и одбраната (3D – Diplomacy, Development, Defense) и претставниците на тие три столба се никулецот на секоја од претставништвата на оваа земја: Амбасадорот и неговиот правен советник, шефот на USAID и одбранбеното аташе“.

Одбранбената дипломатија, вели истиот испитаник од редот на владините претставници, можеби е и алатка за зачувување на светската цивилизација и природните ресурси, ако имаме предвид дека денешниот свет е мултиполарен, а земјите имаат огромни воени капацитети, односно оружје и од конвенционаланта, но и неконвенционална природа.

Интересна е перцепцијата на еден од испитаниците со исклучително големо искуство работејќи во команди на Алијансата кој прави дистинкција помеѓу поимањето на дипломатот, наспроти воениот претставник (или одбранбеното аташе). Во првиот случај станува збор за т.н. „general practitioner“, додека за вториот „subject matter expert“.

Академската заедница на прашањето за спецификите на одбранбената дипломатија гледа на еден посистематски начин: „смислата и успешноста на одбранбената дипломатија во голема мера зависи од воено-економскиот капацитет, стратегиските цели и систематскиот пристап на оној кој ја врши оваа активност“. Помалите земји, според испитаникот, можат да се надеваат на некаква позначајна корист само ако сериозно и систематски пристапат кон градење на поблиски односи со клучни партнери и сојузници, разменуваат релевантни безбедносно-разузнавачки податоци и ја промовираат сопствената земја и ги унапредуваат националните интереси преку мисии за градење на капацитетите, реформа на безбедносниот сектор и воената обука.

2.5. Одбранбена наспроти воена дипломатија: различности и сличности, (размислување на испитаниците)

Ако зборуваме за разликите помеѓу воената и одбранбената дипломатија, практиката вели дека општо прифатеното мислење кај практичарите е дека одбранбената

дипломатија ја спроведува меѓународната соработка во доменот на одбраната, односно дека таа има поширок спектар и ги вклучува сите ресурси. Воената дипломатија, пак, е нејзин составен дел, но е фокусиран на т.н. „military-to-military“ соработка и е зависна од одбранбената соработка. Секако, термилошката поделба се прави и според лицата кои ја спроведуваат едната, односно другата дипломатија, воената дипломатија ја спроведуваат воени лица, а одбранбената највисокото и пониското раководство во Министерството за одбрана, опфаќајќи различни аспекти од областа на одбраната, воениот елемент, односно поширокиот одбранбен конгломерат кој вклучува и економија, демократија, човекови права и сл.

Во таа насока е и прашањето: „Одбранбена наспроти воена дипломатија – разлики и сличности? Ваше размислување“, на кое од страна на вработените испитаници во министерствата беше даден скоро унифициран одговор: одбранбената дипломатија претставува поширок поим од воената дипломатија. „Одбранбената дипломатија претставува широк дијапазон на области, мерки и активности кои вклучуваат разни области, разни државни институции кои се важни за одбраната како функција. Воената дипломатија е поусмерена, поконкретна и понаменска. Таа е продолжена рака на одбранбената дипломатија и ги уредува деталите, спецификите и поединостите од свој специфичен домен со цел остварување на повисоката цел, која повторно, ја регулира и поставува одбранбената дипломатија“, вели еден испитаник од разузнавачко – безбедносниот сектор. На тоа се надоврзува уште едно мислење кое вели дека одбранбената дипломатија е поширока во својот опфат од воената и дека тоа не се врзува со позадината на практичарите, дали се цивили или воени лица. Интересно е што во рамките на оваа група испитаници, оние кои доаѓаат од Министерството за одбрана сметаат дека тоа е функција на одбраната, не вклучувајќи го останатите институции од безбедносниот сектор. За разлика од нив во повеќе од половина од интервјуираните припадници на Министерството за внатрешни работи изричито го споменуваат ова министерство како дел од системот на одбранбената дипломатија.

Дополнително, она што може да се забележи е што во големо мнозинство на интервјуираните лица, каква и да е позврзаноста во контекст на супрамацијата, секогаш постои мислењето дека овие два вида на дипломатија се надополнуваат во исполнувањето

на државните цели. „Едно е јасно, тие функционираат со највисок степен на синергија“, вели еден испитаник од одбраната.

Испитаниците Собранието сметаат дека постои причинско – последична врска помеѓу одбранбената и воената дипломатија. Интересно заради специфичниот одговор е да се истакне дека еден испитаник од Собранието на Република Северна Македонија, со долгогодишно искуство особено поврзано со одбраната укажува на тоа дека одбранбената и воената дипломатија по суштина се различни, но по функционалноста се комплементарни. „Во демократски општества се прави јасна дистинкција меѓу одбранбена и воена дипломатија и тоа по носители и по надлежности. Одбранбената дипломатија е водена од цивилната власт, а воената од воените експерти, под надзор на цивилната власт“, вели тој.

Досегашното објаснување е потврдено и од страна на странски експерти, испитаници во процесот на истражување и тоа од неколку континенти. На пример, еден од нив, со над 40-годишно искуство во одбранбениот систем на една европска земја, вели дека „во државите со развиен демократски повеќепартиски парламентарен систем, постои цивилна контрола на вооружените сили и согласно тоа војската ја реализира својата надлежност преку Министерството за одбрана, како дел од Владата“. Согласно тоа, посочува тој, поимот одбранбена дипломатија во однос на поимот воена дипломатија е поширок. Дел од политиките на одбранбената дипломатија, истакнува, се реализираат преку меѓународните активности кои ги спроведува војската. А, овие активности се плански, организирани, координирани и со единствена цел: достигнување на поволна положба на државата во меѓународните односи.

За да се заокружи гледиштето на испитаниците поврзано со ова прашање, потребно е да се увиди и мислењето на испитаниците од редовите на униформираниот состав на Армијата на Република Северна Македонија, како директно вклучени во одбранбениот систем.

Сите 31 испитаници „во униформа“ сметаат дека воената дипломатија е многу важен елемент за државата, во стварувањето на надворешно – политичките цели. Интересно е што лицата кои се интервјуирани, имаат високи офицерски чинови, а се

возрасно помлади, без исклучок укажуваат на тоа дека одбранбената дипломатија е поширока отколку воената, односно ја вклучува воената дипломатија.

Тоа, пак, не е случај со испитаниците кои имаат највисоки офицерски чинови, а се и со поголема возраст. Еден пластичен пример за тоа е следното мислење: „Дали има разлики помеѓу одбранбената и воената дипломатија? Сигурно дека да! Има голема разлика. Воената дипломатија е поширок поим кој опфаќа собирање разузнавачки информации во упатените држави за потребите на одбраната на нашата држава, и воедно остварување на меѓународна соработка со вооружените сили на државата каде е упатено военото аташе.“

Еден дел од оваа група на испитаници смета и дека воената дипломатија, во денешнината има „де факто“ прерасната во одбранбена дипломатија.

2.6. Одбранбената дипломатија во контекст на современите предизвици за државата

Имајќи предвид дека најголем дел од испитаниците се од нашата држава (86 од 91), исклучително важно во процесот на истражување беше да се утврди на кој начин досега, согласно искуството кое испитаниците го имаат, одбранбената дипломатија била вклучена во рамките на поважните државни настани низ годините на македонската независност. Прашањето кое беше поставено е: „Кои случувања во Македонија од осамостојувањето до денеска би ги издвоиле како случувања кои побарувале и биле предмет на одбранбена дипломатија? Како одбранбената дипломатија влијаела на окончување на овие предизвици, со што влијаела и на воспоставување и развој на безбедноста и стабилноста на државата?“

Согласно квантитативната анализа, мнозинство од испитаниците активностите на одбранбената дипломатија ги поврзуваат со негативни случувања во земјата, како на пример, конфликтот во 2001-та година, Косовската криза, и нелегалната миграција. Од друга страна, 19 проценти од одговорите се однесуваат на евроатлантските интеграции на земјата, односно напорите за членство во НАТО и во Европската Унија.

Елаборацијата за тоа како влијаела одбранбената дипломатија во одредена конфликтна ситуација, јасно и пластично може да се види во одговорот од испитаник, вработен во Министерството за внатрешни работи кој вели: „Во изминатиот период како случувања кои побарувале и биле предмет на одбрана дипломатија можам да ги издвојам Кризата од 2001 година и мигрантската криза од 2015/16 година, на начин што **преку преговарање, комуникација и соработка со надворешните фактори** е дојдено до воспоставување и развој на безбедноста и стабилноста на државата.“. Во однос на истата криза (Конфликтот од 2001 година), еден испитаник, пак, поинаку ја поставува тезата. Вели: „одговорот е кризата во 2001 година, но тогаш бевме **конзументи** на одбрана – дипломатски активности на други земји“. Интересно е што испитаник, вработена во Министерството за надворешни работи, ја споменува и кризата во периодот на осамостојувањето, и тоа како успешен процес на водење на одбрана дипломатија (Договорот Глигоров – Аѓиќ, 1991 година за повлекувањето на Југословенската народна армија од Македонија) која овозможила без ниту еден човечки живот да се исполни вековната цел на македонскиот народ – самостојна македонска држава.

Едноставно, како што вели еден испитаник од средниот менаџмент во Министерството за одбрана, „нема случување кое не допира до одбранбената дипломатија, а примери се косовската криза, сместувањето на сојузничките сили и на бегалците, решавањето на внатрешниот конфликт во 2001 година...

Преовладува мислењето дека во контекст на членството на државата во НАТО, како политичка стратегиска цел и напор на севкупниот дипломатски апарат, вклучувајќи го и делот на одбраната (водејќи одбрана дипломатија), одбрана дипломатските претставници биле успешни во својата задача. Еден испитаник од разузнавачко – безбедносниот сектор вели дека спроведувањето на одбранбената и воената дипломатија во Републиката во контекст на политичката стратегија за исполнување на критериумите за полноправно членство во НАТО било перманентно, конзистентно и долгорочно.

2.7. Одбранбената дипломатија во функција на развој на безбедноста и одбраната денеска

„Дипломатијата и одбраната не се супститути еден на друг. Секоја од нив посебно, ќе доживее неуспех“, рекол американскиот претседател Џон Кенеди во 1961 година. Секоја една нова ера носи нови безбедносни предизвици, и денешната реалност, 21-от век не е исклучок. Она што можеби го одвојува 21-от век, од 20-тиот е повеќеслојната, комплексна и динамичка природа на безбедносните предизвици со кои се соочуваат државите. Една од главните области која ја променила својата традиционална улога е токму одбранбената дипломатија, која и согласно искуството на испитанците во истражувањето нуди еден суптилен, ниско-ризичен начин на решавање на безбедносните предизвици. Одбранбената дипломатија преку „меката моќ“ може да гради партнерства, но и да создава и одржува стратегиско влијание во полза на сопствената надворешна политика, додека истовремено таа помага во „разбивањето“ на тензијата и избегнувањето на конфликтните состојби. Како еден од клучните играчи во достигнувањето на надворешно – политичките цели, одбранбената политика мора да биде синхронизирана со другите нивоа на државна моќ: политичките односи, културата, општествената динамика, трговијата, економијата. Со „еден збор“ пристапот на еден глас, односно т.н. „whole government approach“ може единствено да ја зацврсти пораката која се пренесува преку одбранбената политика.

Од денешна перспектива, членството во Алијансата, конечно завршениот три-децениски процес на полноправно членство е процесот кој бара(ше) активна одбранбено дипломатска контрибуција.

Токму овој процес е и еден од најчесто споменуваните при интервјуирањето на испитаниците вработени во министерствата. По формализирањето на полноправното членство, започнува процесот на екипирање, позиционирање и функционирање согласно воспоставените правила и процедури во самата Алијанса. „Освен членството во НАТО и активната партиципација во Европската одбранбена и безбедносна политика, одбранбената дипломатија треба активно да се вклучи и во креирање на НАТО одбранбено планирање, глобалната безбедност и изградбата на соодветни способности во

контекст на трите основни функции на Алијансата: колективната одбрана, кризниот менаџмент и кооперативната безбедност“, вели еден испитаник.

Интервјуираните припадници на вооружените сили ги споменуваат и регионалните предизвици кои побаруваат внимание и делување од страна на одбранбената дипломатија. „Особен ангажман на одбранбената дипломатија во овој период треба да има во регионот на Западен Балкан, особено во преговорите на Косово и Србија, со цел превенирање на загрозување на безбедноста и стабилноста на регионот. Особено внимание треба да се посвети на дефинирање на договор кој ќе биде прифатлив за двете страни и кој нема да предизвика промени на границите и загрозување на стабилноста на регионот. Како членка на НАТО, сега Македонија ќе биде изложена на поголем степен на одбранбена дипломатија од страна на Грција, која ќе се обиде да стане стратегиски партнер на Македонија на Балканот, со цел истиснување на влијанието на Турција. Заради тоа нашата одбранбена дипломатија треба да се професионализира и зајакне. Одбранбената дипломатија не ја чинат само истурените канцеларии и одбранбени аташеи, туку и домашниот базен на стручни и професионални експерти“, вели испитаник со долгогодишно искуство во одбраната и искуство поврзано со одбранбената дипломатија.

Испитаниците од разузнавачко-безбедносниот сектор се согласни, пак, дека денеска одбранбената дипломатија мора предвид да ги земе новите ризици по безбедноста: тероризмот, хибридните закани, сајбер-заканите, екстремизмот и илегалната миграција. „Хибридните и сајбер-заканите, насилниот екстремизам и тероризам од сите видови, организираниот криминал од сите видови, бегалската криза, странските (непријателски) разузнавачки служби, лажните вести, растечкиот тренд на вооружување, елементарните непогоди, техничките катастрофи, епидемиите, глобалното климатско загрозување, деградирањето на животната средина економско – политчката нестабилност: на сето тоа мора да се влијае преку алатките на одбранбената дипломатија“, вели испитаник вработен во овој сектор.

2.8. Човечките ресурси и одбранбената дипломатија

Со динамизирањето на меѓународните односи по крајот на Студената војна, се динамизираа и дипломатските активности, средби, контакти, координации. Дипломатите

не можејќи да се консултираат со својата база секогаш и секаде каде што е потребно делување, мораа брзо и ефикасно да се адаптираат на состојбата и да ја најдат најсоодветната солуција, да ја донесат најадекватната одлука која ќе има најдобар можен ефект за својата земја и нејзините надворешно – политички цели, на секое рамниште на делување: најблиско соседство, регионално и глобално.

Токму затоа, од најголемо значење е пристапот на државата кон својата дипломатија, која мора да биде целосно подготвена за извршување на својата функција во поддршка на сопствената држава. А, за постигнување на оваа интерна (од аспект на дипломатијата) цел, менаџирањето на знаењата, нивната реална употреба, вистинската поставеност на лицата vs. задачите и работните места е од најголемо значење.

„Знаењето е еден флуиден микс, мешавина од искуство, вредности, контекстуални информации и експертски увид кој дава една рамка за евалуација и инкорпорирање на нови искуства и информации“, велат Девенпорт и Прузак²⁴³. Дополнуваат дека во дипломатијата, веројатно и повеќе отколку во бизнис – секторот, знаењето е и основа, но и производ на процесот на размислување.

Јован Курбалија, пак, вели дека знаењето како комбинација од информации, искуство и интуиција е она што овозможува еден дипломат да се однесува соодветно во непредвидливи ситуации²⁴⁴. Токму во таа насока, треба да се наведе дека знаењата кај дипломатите се јавуваат во многу форми, од генералното знаење стекнато низ формалното образование во текот на животот, надградено од специфични познавања во доменот на меѓународните односи и меѓународното право, потоа специјален дипломатски тренинг кој драстично би помогнал при справување со непредвидливото во рамките на службата, познавањата стекнати со искуството, познавањето на процедурите.

Еволуцијата на дипломатската служба, неминовно побарува и еволуција на дипломатијата, особено во контекст на дипломатскиот тренинг.

Значењето на погоре кажаното за дипломатијата, во генерална смисла, може да се преслика и во контекст на одбранбената дипломатија. Практичарите на македонската

²⁴³ Davenport, T.H. and Prusak, L. (1998): *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Harvard Business School Press, Boston, p.5.

²⁴⁴ Kurbalija, J. (1999): *Diplomacy in the age of information technology*, Palgrave Macmillan, London.

одбранбена дипломатија, во основа не се дипломати „од кариера“. Напротив, ако како пример ги земеме одбранбените аташеи, како дел од системот на одбранбената дипломатија, ќе видиме дека станува збор за униформирани лица, офицери со повисок чин (потполковник, полковник), кои во својата кариера имаат завршено и високо воено, но и дополнително воено и цивилно образование (Школа за национална одбрана, Командно-штабна академија), одосно школи кои ги припремаат за штабни должности. Секако, во рамки на едукативната дејност, Министерството за одбрана, во соработка со сојузниците, овозможува доедукација и на полето на дипломатијата, што е особено важно во контекст на испраќањето на „вистински луѓе на вистински позиции“.

Токму имајќи предвид дека државата, општеството, институциите во Северна Македонија сè уште се соочуваат со „инфантилни проблеми“ и недостатоци кои се врзуваат со суштината на оваа максима – „вистински луѓе на вистински позиции“, нивното водење низ кариера (кариерен развој) и нивното поставување согласно она за што се обучувани, ни помалку, ни повеќе на сметка на граѓаните и државата која треба да ја претставуваат, но и политиката на (не)пополнување на особено важните позиции кои се дел од мрежата на одбранбената дипломатија, испитаниците кои се дел од истражувањето имаат можност да одговорат на следното прашање: „Колкав треба да биде капацитетот (човечки, материјален, индивидуален) на претставништвото на Северна Македонија во НАТО, како т.н. „hub“ на одбранбената дипломатија на Македонија?“.

Како најзасегнати, испитаниците од Министерството за одбрана и од Армијата на Република Северна Македонија, како и оние од Министерството за надворешни работи имаат посеопфатно размислување за капацитетот на нашата одбранбена дипломатија, особено во рамките на Алијансата. Испитаниците, со екстензивно искуство работејќи во Собранието велат дека потребно е кадарот кој ќе се испрати да е професионален, вешт и соодветно образован, но не даваат поголем број на детали, исто како што посочуваат и лицата вработени кај Претседателот на државата. Интервјуираните лица од другите државни органи, други органи на државна управа, институциите на локалната самоуправа, приватниот сектор и испитаниците од странските држави даваат одговор дека не се доволно запознаени со материјата за да можат да дадат соодветно мислење.

„За нашето претставништво во НАТО, капацитетот треба да биде онолку колку е потребно да рационално и ефективно се одработат обврските. Ценам дека сите капацитети треба да бидат пред сè високо професионални, стручни, со познавање на процесите во НАТО, јазично флуентни, протоколарно образувани и лица со интегритет“, вели еден испитаник од Министерството за одбрана со искуство во одбранбената дипломатија. Додава дека „во Брисел и во Вашингтон рангот на првите лица мора да биде највисок, заради односот на домаќинот и заради односот на другите претставници. Доколку рангот е понизок, од условно кажано, предвидениот тогаш влијанието и значењето на тој ентитет ќе биде помал и помалку видлив. Лица со недоволно искуство, без јазична флуентност, потребен ранг и зрелост е рецепт за неуспех, а со тоа и негативна реклама за државата“.

Тој и поголемиот дел од испитаниците од Министерството за одбрана укажуваат на тоа дека мора да се воспостави еден басен на стручни кадри, професионалци и експерти од каде ќе се селектираат и оние кои ќе бидат дел од одбранбено-дипломатскиот систем на државата. Токму во контекст на „басенот на експерти“ еден испитаник, заклучува дека „за жал, во изминатиот период не успеавме преку обуки, семинари, курсеви да создадеме група на луѓе кои потенцијално ќе можат да бидат наши идни воено – дипломатски претставници“.

Дека одбранбено – дипломатската мрежа не може да биде поголема отколку капацитетот на државата укажуваат повеќе испитаници, вработени во министерствата. „Капацитетот во секој од наведените аспекти треба да е пропорционален со превземените обврски и во склад со објективните можности на државата. Ова особено е важно кога станува збор за димензионирањето на одбранбените и воените претставници во рамките на расположливите човечки, финансиски и материјални капацитети на државата“, вели испитаник од Министерството за одбрана.

Над педесет проценти од испитаниците вработени во Министерството за одбрана, Министерството за внатрешни работи и Министерството за надворешни работи сметаат дека одбранбено – дипломатскиот кадар **мора** да биде кадар со претходно искуство во меѓународна средина (на пример, испитаниците од Министерството за одбрана споменуваат дека во контекст на искуството кое би требало да биде потребно е учеството во мировните мисии чиј дел е и нашата земја – дали мисијата во Авганистан, претходно

ИСАФ, денеска „Одлучна поддршка“, дали мисијата во Либан, УНИФИЛ, мисијата во Босна и Херцеговина, Алтеа, или новите мисии чиј дел се припадниците на Армијата на Република Северна Македонија, силите КФОР на Косово и мисијата во Централноафриканската Република.

Овие испитаници, кои од познати причини се и најупатени да одговорат на прашањето, велат дека не е потребно само лицата кои се упатени на одбранбено – дипломатска должност да покажат професионализам и знаење, туку дека тоа е потребно и кај колегите со кои тие секојдневно работат, во матичната институција, во земјата. „Лицата упатени на извршување на задачи во мисијата во НАТО е неопходно да бидат експерти од областа на своето работење со висок степен на професионализам и интегритет и соодветна подготовка. Тие на располагање треба да ги имаат сите потребни ресурси, **како и постојан контакт со квалитетни и посветени професионалци од матичната држава** со кои заеднички ќе делуваат при реализација на активностите од државен интерес“, вели испитаник од Министерството за внатрешни работи.

Можеби најекспликативен одговор даде испитаник кој и директно беше вклучен во процесот на планирање на претставништвото на Северна Македонија во НАТО, кој вели: „Капацитетот треба да биде соодветен со цел да се извршат сите задачи и обврски кои произлегуваат од нашето членство во Алијансата. Во седиштето на НАТО делокругот на работа на самите Комитети го диктира профилирањето на Мисијата (или Делегацијата како можно име во иднина). Се планира МО и Армијата да упатат 15 лица во нашата Мисија во НАТО, и тоа 11 лица воен персонал во Военото претставништво и 4 лица во Одбранбената секција. Покрај персоналот од МНР, свој персонал во Мисијата има упатено или ќе упати и АНБ, ДБКИ и ЦУК. Во Сојузничката команда за операции (АСО), поточно во нејзиниот Штаб (SHAPE) во Монс-Белгија, се предвидува Армијата да упати 6 лица воен персонал и во Сојузничката команда за трансформации (АСТ) во Норфолк, САД, да упати 1 лице“.

2.9. Поврзаност на одбранбената дипломатија и протоколот

Можеби нема подобра илустрација на поврзаноста помеѓу дипломатијата (вклучувајќи ја и одбранбената дипломатија) и протоколот од дипломатскиот протокол,

кој како единка постои во секоја од земјите и е природно поставен во рамките на Министерството за надворешни работи.

За да се добијат мислењата и размислувањата на испитаниците, кои „да факто“ во најголем број се со огромно искуство во својата област на работа, поставено им беше следното прашање: „Која е поврзаноста на одбранбената дипломатија со останатите релевантни специфични области како што е протоколот и протоколарните правила, прописи и процедури?“.

Испитаникот од приватниот сектор (со исклучително знаење во областа на протоколот), и воедно едукатор во таа област вели: „Еден крак од она што се нарекува дипломатија, е дипломатскиот протокол и тука не можеме да ја изолираме и одбранбената дипломатија. Секоја меѓународна интеракција вклучува и правила на протокол и етикеција, затоа што дипломатскиот протокол не е сведен само на церемонијалниот дел, како што тоа било во минатото, туку и многу други воспоставени норми на однесување кои треба да се почитуваат“.

Впрочем, дека протоколарните правила и процедури се нераскинливо врзани со одбранбената дипломатија и дипломатијата, воопшто, можеме да видиме и преку примери директно поврзани со нашата земја, како Охридскиот рамковен договор, Преспанскиот договор, голем број на посети на исклучително важни лица од светската политика, неодамнешната посета на лидерот на Католичката црква и сл. (опишани во петтата глава, Протоколот и одбранбената дипломатија на Република Северна Македонија, точка три – Улогата на одбранбената дипломатија и протоколот во остварување на безбедноста на Република Северна Македонија).

Одбранбената дипломатија не е издвоена единка која не е поврзана со останатите релевантни специфични области, како на пример протоколот и протоколарните правила. Впрочем, еден од испитаниците од академската фела посочува дека „ангажманот на дипломатските претставници е поддршка на мисијата според правилото 30/30/30, односно 30 проценти работа на дипломатските задачи, 30 проценти протокол и 30 проценти разузнавачки и безбедносни прашања“.

„Протоколот е составен и неизоставен дел од одбранбената дипломатија“, „протоколарните правила, процеси и процедури се дел од дипломатската комуникација,

вклучувајќи ја и комуникацијата во одбранбената дипломатија“. За практичарите во областа на протоколот, поврзаноста е директна – „дипломатијата се базира на норми на однесување, преговарање, процедури кои се испреплетени со протоколот. Протоколарните постапки на дипломатите се многу важни за да се убеди странскиот партнер во нашата сериозност, посветеност и перспектива за соработка“. Тоа е надополнето и со мислењето на друг практичар во оваа област дека „воспоставувањето на меѓународните норми за оддавање на воени почести при официјални посети на највисоко државно ниво е начин како да се регулираат меѓународните односи и меѓусебното почитување, а секоја недоследност може да биде протолкувана како непочитување и навреда за другиот“. „Грешките во протоколот може негативно да влијаат на односите помеѓу државите и со тоа да се придонесе кон јакнење на можноста за меѓудржавен судир“, вели еден испитаник.

Генерално толкувано, суштината на овој процес е дипломатијата, пораката, меѓутоа пакетот го прави протоколот и токму затоа постои целосна преплетеност помеѓу дипломатијата и протоколарните правила. Или, „протоколот и дипломатијата претставуваат една функционална целина. Познавањето на протоколот и протоколарните правила, прописи и процедури од страна на персоналот во дипломатијата, вклучително и воено – дипломатскиот персонал во одбранбената дипломатија е рефлексивна на професионализмот и институционалната изграденост на системот“. На тоа се надоврзува и мислењето на еден испитаник, долгогодишен практичар во областа на одбранбената дипломатија кој укажува дека во периодот на предупатна подготовка, една од задолжителните теми на обработка не самоза персоналот кој ќе ја извршува задачата, туку и семејството кое ги придружува е токму протоколот, протоколарните активности и бон – тон однесувањето.

2.10. Протоколот – засебна област или инкорпорирана единица во дипломатијата

Едно од круцијалните сет-прашања на кои испитаниците даваа одговори беше влијанието, односно поврзаноста на протоколот со безбедноста. Најпрво, прашањето е

дали таа поврзаност постои, а потоа и дали поврзаноста е цврста и директна или не, и на кој начин се спроведува.

На испитаниците беше поставено прашањето: „Кои се вашите познавања од протоколот? Дали протоколот е индивидуална област или тој е поврзан и можеби инкорпориран со други сродни области како дипломатијата или одбранбената дипломатија и зошто?“, со што првично би се утврдило познавањето на областа на протоколот од страна на испитаниците, а потоа и би се добиле релевантни одговори за тоа дали протоколот можеме да го сметаме за индивидуална област или област која функционира инкорпорирана во рамките на дипломатијата.

Иако големо мнозинство на испитаници, имаат одредени познавања за тоа што значи протоколот, кое е неговото место и неговата поврзаност со другите области, практично неколкумина имаат работено како специјалисти за протокол.

Повторно, започнувајќи од одговорот на испитаникот од приватниот сектор, кој е директно вклучена во областа на протоколот, можеме да увидиме дека вистинските познавачи на протоколот укажуваат на апсолутната неможност оваа област да се гледа како „изолиран систем“. Имено, испитаникот вели: „Протоколот добро го познавам и го работам. Апсолутно не може да се гледа како изолиран сегмент од дипломатијата, но опфаќа и многу други практични сегменти како организациската и лидерската способност, вештини за забележување на детали, тимска работа, почитување на правилата на куртоазија, тактичност, снаодливост и смиреност.“

Испитаник од редот на вработени во министерствата, моментално дел од средниот менаџерски кадар, директно поврзан со одбранбената дипломатија, протоколот го става на пиедесталот, како област со која сите останати сродни елементи се поврзани.

„Протоколот игра значајна улога во презентирањето на една институција, посебно кога се зборува за дипломатските работи. Првиот впечаток е од клучно значење. Подредувањето, навременото превземање и предвидување на сите наредни чекори се клучни за навремено и правилно спроведување на една активност. Сите останати области мора да се поврзани и инкорпорирани со протоколот за да активностите поминат онака како што е испланирано“, вели испитаникот.

„Протоколот е интердисциплинарна област. Тој овозможува функционална целовитост со други области како дипломатијата, односно одбранбената дипломатија. Протоколот е едноставно врска помеѓу правилата на игра и целите кои треба да се постигнат“, вели испитаник од редовите на вработените во министерствата. Таа област не само што е поврзана, поентираат исклучително голем број од испитаниците, туку и ја надополнува дипломатијата, ја обликува, ја поставува во рамки. За тие рамки зборува и испитаник од академската фела, кој вели дека протоколот и дипломатијата се неразделни и тоа заради **организирање, договорање на термини, на персонал, на локација, на правци и постапувања, безбедносни процедури, нивоа на дипломатско претставување...** „Протоколот е систем кој на дипломатијата и дава насоки на дејствување, правила на однесување, етика, морал и тежина. Протоколот е механизам за избегнување на хаосот, протоколот е диригент на оркестарот“, вели испитаник од редовите на службениците вработени во министерствата.

За еден испитаник, протоколот е „индивидуална област“, а гледиштето прозлегува од мислењето дека дипломатијата е во основа активност која е невидлива, за сметка на активностите од протоколот кои се видливи и јавни. За разлика од ова мислење, испитаник со 25-годишно искуство во полето на дипломатијата вели: „Протоколот е област која не може да функционира индивидуално, туку станува збор за еден сегмент во кој се обединуваат сите информации за дипломатското претставување дома и во странство“.

Таа додава дека е исклучително важно да се имаат широки познавања од многу области, особено дотогашната меѓудржавна соработка, обичаите и традицијата на земјата домаќин.

2.11. Специфики на протоколот од значење за одбранбената дипломатија

Протоколот како област е нераскинливо поврзана со дипломатијата, а со тоа и со одбранбената дипломатија. Тоа е став и на мнозинството испитаници во истражувањето, испитаници кои во голем број имаат над 15-годишно работно искуство во органите на државната управа: од Владата, Собранието и Министерствата, сè до локалната самоуправа.

Таа нишка на поврзување на протоколот и дипломатијата vs. протоколот и одбранбената дипломатија не е различна или паралелна, туку се преклопува и затоа може да се каже дека спецификите на протоколот во контекст на дипломатијата или одбранбената дипломатија не се разликуваат едни од други.

„Дипломатскиот протокол бара своја прецизност и почитување на меѓународните стандарди. Со оглед на фактот што одбранбената дипломатија има за цел да постигне билатерална и мултилатерална соработка преку одбранбените ресурси, протоколот и овде ја исполнува својата функција. Основно е познавањето и на воените церемонијали, посебноста на преписката, рангирањето и преносот во одбранбените структури“, вели испитаник од приавниот сектор. Таа ја начнува можеби единствената дистинкција во спецификите на протоколот во контекст на одбранбената сфера, а тоа е познавањето на воените, односно одбранбените специфики, како воениот протокол и воените церемонијали кои се разликуваат во одредена мера од карактеристиките на основниот дипломатски церемонијал.

Мнозинство од испитаниците, во однос на спецификите ги споменуваат главно познавањето на историјата, културата, обичаите, општествените правила и норми на државата – домаќин, што е наизглед прилично лесно и добро познато, но кога станува збор за култури и општества за нас поблиски, како европските. Но, светот е полн со традиции различни на оние кои се дел од традициите на „западната цивилизација“. На пример на Блискиот Исток, чевлите се собуваат пред да се влезе во куќата, никогаш не се употребува левата рака за поздравување или за подавање, секогаш се јаде само со десна рака, не се седнува со скрстени нозе, не се крева палецот како знак дека нешто е во ред. За илустрација, во Индија, поимот „времето е пари“ е непознат, никогаш не велат категорично „не“, туку „ќе видиме“, итн.²⁴⁵ Секоја од овие култури има свои засебности кои мораат да бидат земени предвид од дипломатите, вклучително и во областа на одбраната.

Во тој контекст, група испитаници ги од вработените во министерствата ги споменуваат токму овие елементи, а еден од нив вели: „познавањето на јазикот на земјата

²⁴⁵Повеќе во: Смиљанов, С. (2020): *Воспоставување на единствен државен протокол на ниво на Република Македонија*, 2. издание, С.Смиљанов, Скопје, стр. 41-47.

во која се престојува, познавањето и почитувањето на историјата, културата и соецификите на земјата, капацитетот за снаоѓање во мултикултурна, мултиетничка, мултиконфесионална средина заедно со добрата интерперсонална комуникација се императив за секој добар дипломат. Тоа се всушност и спецификите на протоколот!“.

Во истата група на испитаници преовладува мислењето и дека освен познавањето на општествените, културните и моралните норми, потребно е да се познаваат (до одреден степен) и правните норми, зашто тие се „важен фактор“ во правилно воспоставување на дипломатски релации.

Испитаниците од редовите на Армијата, во големо мнозинство укажуваат и на потребата од познавање на начините за задржување на тајноста во еден домен од работењето, што, секако е специфика на протоколот и дипломатијата.

Она што е интересно за оваа категорија на испитаници е што скоро без исклучок сите ги наведуваат следните елементи како специфики на протоколот – точност, прецизност, принципиелност, еднаквост, дисциплинираност, реципроцитет.

2.12. Протоколот во институциите

Имајќи предвид дека работните организации од каде што доаѓаат испитаниците се прилично диверзифицирани, преку сетот прашања во рамките на интервјуата – „Во институцијата во која работите, според Вас, колку се развиени протоколарните активности (постоење на засебна организациска единица, соодветна пополнетост, постоење на процедури за работа, соодветна организациска поставеност во однос на севкупната организација на институцијата)? Дали е потребно здружување на капацитетите во протокол, од сите сродни институции во ликот на Единствениот државен протокол?“, може да се добие прилично адекватна слика за тоа во кој степен на развој се протоколарните капацитети во секоја од институциите – Претседател, Собрание, Влада, Министерство (Министерство за одбрана, Министерство за внатрешни работи, Министерството за надворешни работи) и Армија. Дополнително, мислењето беше заокрижено и со можноста да се одговори на неколку дополнителни прашања, од кои од особена важност е прашањето за потребата на креирање на Единствен државен протокол.

Севкупно, мислењето на експертите во областа на протоколот кои доаѓаат од приватниот сектор, а во однос на прашањето на креирање на Единствен државен протокол е унифицирано и исклучително позитивно кон оваа можност. „Капацитетите за протокол би требало да се спојат во единствен државен протокол, заради спојувањето на знаењето, ресурсите, обезбедувањето на поефикасна координација и комуникација, како и континуитет во работењето“, вели една испитаник од оваа група.

Во контекст на моменталните капацитети на институциите, започнувајќи од највисокиот законодавен дом, Собранието на Република Северна Македонија, се увидува дека кај овие испитаници преовладува мислењето дека иако постои засебна единица за протокол во форма на одделение, таа не секогаш е доволно пополнета и целосно функционална, со што се влијае на ефикасноста на протоколарната поддршка која е од исклучителна важност во оваа институција.

Испитаниците од институцијата Претседател, повеќе се фокусираат на потребата од организациска промена на начинот на кој функционираат протоколарните единици низ државната управа, отколку на информацијата за моменталниот капацитет на организациската единица за протокол во оваа институција. Нивна заедничка констатација е дека „протоколот треба да биде униформен“, „единствен“, „усогласен“, односно да ја заземе формата на „единствен државен протокол“.

Испитаниците од групата на вработени во Владата на Република Северна Македонија, укажуваат на тоа дека секогаш постои потреба од дополнителен кадар во рамки на протоколот, зашто тоа е организациска единица која се соочува со континуирано голем број на активности кои бараат целосно залагање и постојана будност. Тие во голема мера се согласуваат со потребата од создавање на единствен државен протокол, под капа на Владата, кој би ги координирал и организирал поголемите настани од значење за државата.

„Единствен државен протокол треба да има и тој треба да биде под капата на Владата како највисок извршен орган, но и да биде организиран како капа на сите останати протоколарни единици во другите институции. Тој би требало да биде органот кој би ги издавал насоките и принципите на работа, додека извршувањето би било до некој степен делегирано на самите протоколарни единици“, вели испитаник вработен во

Владата. Негов колега, додава дека создавањето на Единствен државен протокол ќе реши поголем број на проблеми. „Мислам дека едно такво интегративно решение би решило доста конкретни проблеми и предизвици – недостаток на финансии, расплинетост на ресурси, на кадар по министерствата, некоординација, непотребни гафови кои го рушат кредибилитетот, и речиси сигурно тоа би придонело за зголемување на угледот на државата. Ова произлегува од некои основни принципи на организациската теорија, како и на потребите на една мала држава како Македонија. Централизација и интеграција на капацитетите во форма на „streamlining“, во една сфера на активност на организацијата ја зголемува ефикасноста во таа сфера, со тоа што мора да се внимава на потенцијални нус-појави како што се непожелната концентрација на моќ и на влијание кои што следат на секоја централизација“, вели тој.

Испитаниците од можеби најзасегнатото министерство ако зборуваме за генералната дипломатија, Министерството за надворешни работи, се вокални кога станува збор за потребата од воспоставување на единствен државен протокол, по под капацата на Министерството за надворешни работи, кое според нив, е природната средина за еден ваков капацитет. Тие во голема мера и на веќе постојната организациска единица во МНР посветена на протоколот, Директоратот за дипломатски протокол, гледаат како на една форма на државен протокол.

„Во Министерството за надворешни работи постои Директорат за дипломатски протокол, раководен од Директор, искусен дипломат, двајца помошници – директори, искусни „протоколции“ и релативно солидна пополнетост од аспект на извршители. Протоколот на Министерството за надворешни работи досега истакнато функционира и успешно одговара на сите предвидени и непредвидени ситуации кои често знаат да се појават“, цели испитаник од Министерството. Гледиштето на негов колега од истата институција соодветствува целосно – МНР како институција претставува носител и главен координатор на протоколарните активности на државата, заради што во многу држави во ова министерство е воспоставен т.н. државен протокол, кој во исто време води сметка и за политичките аспекти во своите активности“. „Отсекогаш сум се залагал за формирање на единствен Државен протокол под капата на Министерството за надворешни работи, со мали логистички испостави во соодветни државни институции“, вели еден испитаник, а негова колешка додава дека „во рамките на еден државен протокол, воден од искусно лице

во областа на протоколот, треба да има три засебни организациски единици – протокол на Претседателот, Протокол на претседателот на Владата и Протокол на Министерството за надворешни работи. Целта е да се зајакне капацитетот, и поефикасно да се одговори на задачите и потребите“.

Испитаниците од Министерството за внатрешни работи се запознаени со фактот дека во нивната институција постои организациска единица за протокол, еден дел од нив комплетно ја познаваат нејзината организациска поставеност, структура и пополнетост, а еден дел можат да посведочат дека протокларните активности се реализираат, но немаат информација дали ова одделение се соочува со потешкотии или не.

„Во Министерството за внатрешни работи, протокларните активности се поставени на високо ниво и навистина заземаат особено значење во хиерархијата на Министерството и се почитуваат од страна на оние за кои се наменети. Во Одделеот за односи со јавност и стратешки прашања, во рамки на Секторот за односи со јавност и протокол, функционира Одделение за протоколарни настани и активности со кое раководи началник и четворица извршители што извршуваат работи што се однесуваат на организирање на министерски средби, меѓународни форуми и состаноци, преку обезбедување на стручна и логистичка поддршка за успешна реализација на истите, подготвување и реализирање на работни средби и посети на претставници на странски држави, меѓународни организации и здруженија и сл.“, вели една испитаник од ова Министерство.

Оваа група испитаници смета дека протоколарните активности се реализираат на повеќе од задоволителен начин и поголем број од нив се релативно скептични од она што би можело да прозилезе како подобрување доколку дојде до создавање на единствен државен протокол. „Единствениот државен протокол има свои предности – се води од една точка – но, според мене, овој тип на организација има и свој сериозен недостаток – централизирање на активностите. Сепак, согласен сум дека неопходно е како минимум да се воспостави една точка која ќе врши **единствена и сообразна обука на сите службеници за протокол во рамки на институциите.**

Сто проценти од испитаниците од Министерството за одбрана се запознаени дека во нивната институција постои организациска единица за протокол, а голем дел од нив знаат и точно во кој сегмент оваа единица постои – како Одделение за протокол и

преведување во Секторот за комуникации, аналитика и оперативна поддршка во Министерството.

Тие во глобала се согласуваат дека постои потреба за доекипирање и дообучување на персоналот во оваа единица, која впрочем ќе претрпи и промена во својата поставеност согласно новата структурна поставеност на Министерството, која во моментот е во фаза на анализа. И покрај позитивните коментари во контекст на оваа промена, еден испитаник изричито не се согласува со тоа и вели: „стара е таа формулација за издвојување на протоколот како нешто исконско. Тој треба во современост да се гледа како дел од стратегиските комуникации, како што и во моментот е поставен. Сепак, за организациската поставеност има место за дискусија и истата може да се унапредува. Важно е персоналот да ги прати модерните трендови“.

Има и испитаници кои сметаат дека постои потреба од подетално дефинирање на процедурите и правилата. „Потребно е протоколот како организациска единица да има повеќе независност и повеќе легитимитет, односно кредибилитет во институцијата“, вели еден испитаник, а друг додава дека „за жал, организациски процедури и постапки нема“ и дека „поголем дел од тековните активности се реализираат благодарение на поискусните вработени кои извршувале вакви одговорни задачи во минатото“. Тоа, според него, се ad-hoc решенија, импровизации обременети со субјективизам, лични ставови или наредби од претпоставените кои не соодветствуваат со реалните и неопходни постапки, мерки и активности“.

Во однос на можноста за здружување на сите протоколарни единици во форма на Единствен државен протокол, мислењето е поделено – еден дел се согласуваат дека тоа е вистинскиот пат напред, а друг дел укажуваат на некои специфики кои беа споменати и претходно. „Во Министерството за одбрана на Република Северна Македонија, службата за протокол треба да претрпи реорганизација и соодветна дополна со обучен персонал, но **не е потребно обединување поради спецификата на воениот протокол. Секако потребно е да има подобра координација со државниот протокол**, вели еден испитаник од Министерството за одбрана.

Можеби најзапознаени со протоколарните активности и начинот на кој е организиран протоколот во својата институција се испитаниците вработени во Армијата

на Република Северна Македонија, кои освен то што се запознаени со фактот дека постои засебна организациска структура на воениот протокол, огромен дел од нив се запознаени дека посоти и Правило за воен протокол, согласно кое и се работи. Интересно е што иако испитаниците од Армијата сметаат дека задачите се реализираат ефикасно, тие го поставуваат прашањето дали можеби ќе се зголеми ефикасноста доколку најпрво се направи фузија помеѓу двете различни организациски единици за протокол помеѓу Министерството за одбрана и Армијата, пред да се оди чекор понатаму кон можноста за воспоставување на еден државен протокол. Дилемите се од познат карактер – централизираноста на една таква институција, нејзината гломазност, огромниот број на активности, па дури и спецификата на воениот протокол.

„Во МО и ГШ на Армијата постојат засебни протоколарни организациски единици кои немаат голем број на персонал. Во Армијата постои правилник/правило за протоколарни активности при прослави и церемонии на единици. Потребна е поголема соработка меѓу протоколот и безбедносните институции за координиран ангажман. Кога станува збор за Единствениот државен протокол како институција во која би се стопиле капацитетите на протоколот од другите институции, сметам дека **би била премногу централизирана институција** која нема да може да функционира успешно ако не се разработат процесите, односно истите да бидат децентрализирани. Многу поголем ефект би имало ако таа институција претставува чадор – институција која ќе се грижи за дефинирање на процедурите, унапредување на процесите, униформирање на постапките и организација која ќе има едукативно/надзорен карактер“, смета испитаник од Армијата.

2.13. Улогата на протоколот во ефикасноста на одбранбената дипломатија

Од досегашната анализа утврдивме неколку важни елементи поврзани со нераскинливата врска помеѓу протоколот и дипломатијата. Увидовме дека размислувањето на испитаниците оди во насока на тоа дека постои конекција помеѓу протоколот и одбранбената дипломатија и дека во рамките на институциите ваков тип на капацитети во областа на протоколот постојат и до некој степен се развиваат.

Но, дали протоколот влијае на ефикасноста на одбранбената дипломатија? Односно, токму како што е оставено прашањето во рамките на интервјуата – „Во која мера

протоколарните правила играат улога во ефикасноста на реализацијата на активностите на одбранбената дипломатија и зошто?“.

„Протоколот е основна нишка во дипломатијата, па така и во воената, затоа што е збир на правила и процедури кои се меѓународно прифатени како израз на меѓусебната дипломатска куртоазија. Со нив се изразува почитта, уважувањето и значењето на меѓународните односи. Ниту еден дел од дипломатијата, па така и одбранбената, не може да опстои без протоколот како посебна форма на дипломатска интеракција“, вели испитаник од приватниот сектор. Со ова мислење се согласуваат и поголем дел од испитаниците од Министерството за одбрана кои сметаат дека протоколарните активности се важна компонента при реализација на одредени активности, особено „случувања од висок или церемонијален карактер“. Ако протоколот не функционира онака како што е замислено, и „државата може да биде перципирана како неефикасна, нестабилна, а со тоа и небезбедна“. Интересно е дека од аспект на безбедноста постои и друга конотација – „Протоколот игра директна улога во однос на безбедноста, зашто лицата од оваа област се во директна, постојана и непосредна врска со раководствата, што од безбедносен аспект значи дека ако тие се компромитирани, компромитирана е цела институција“.

Секако има и испитаници кои сметаат дека не постои директна корелација помеѓу ефикасната реализација на одбранбената дипломатија и протоколот. Еден таков испитаник од одбраната на прашањето одговара: „[улогата која ја играат протоколарните правила во однос на ефикасноста на реализацијата на активностите на одбранбената дипломатија] е делумна, до значителна. Не треба да се заборави дека тоа се менува со оглед на неформалните средби и комуникацијата преку социјалните мрежи која сè повеќе овозможува ad-hoc комуникација и размена на мислења.“

Испитаниците од Министерството за внатрешни работи, на пример, се понаклонети кон констатацијата дека протоколот влијае на ефикасноста на дипломатијата, вклучувајќи ја и одбранбената дипломатија. „Со почитувањето на протоколарните правила се гради индивидуалниот имиџ на институцијата и на државата, се одбргнуваат можни непријатени ситуации, се постигнуваат подобри комуникации, поголема професионалност“, вели еден испитаник од МВР. На тоа може да се надоврзе и мислењето од негов колега кој вели дека

непознавањето или непочитувањето на протоколарните правила може да доведе до дипломатски скандал кој може да наруши и одлично воспоставени меѓудржавни релации“.

2.14. Протоколот и безбедноста

Испитаниците кои во најголем број имаат навистина огромно искуство на своето работно место беа директно прашани за нивното мислење во однос на поврзаноста на протоколот и безбедноста. Прашањето беше: „Може ли да се каже дека протоколот, како интердисциплинарна област која има свој удел и во дипломатијата / одбранбената дипломатија, директно влијае и на безбедноста на државата? Ако да, во која мера? Ако не, зошто?“.

Анализата на сите интервјуа дава јасна дистинкција во размислувањето на испитаниците кои во голема мера имаат слични позиции, но има и индивидуални интересни заклучоци од поинаква перспектива.

Имено, огромен број на испитаници сметаат дека постои нераскинлива врска помеѓу протоколот и безбедноста. Во овој „табор“ најголемото разединување е дали таа „нераскинлива врска“ е директна или индиректна, иако елементите на кои се базира едното, односно другото размислување се практично многу слични, со таа разлика што индивидуално секој испитаник гледа различно на значењето на овие елементи.

Мал дел од испитаниците сметаат дека не постои никаква поврзаност помеѓу протоколот и безбедноста, додека трети и најмалубројни, на протоколот гледаат како на алатка за прибирање на соодветни информации за потребите на безбедносните служби.

Од квантитативна перспектива две третини од испитаниците велат дека поврзаноста на протоколот со безбедноста е директна или индиректна. Од испитаниците кои велат дека поврзаноста помеѓу протоколот и безбедноста е директна, најголем дел се вработени во Армијата на Република Северна Македонија, Министерството за одбрана и Министерството за внатрешни работи и своето мислење го формулирале преку стекнатото искуство во текот на работењето.

Приврзаниците на мислењето дека протоколот директно и суштински влијае на безбедноста тоа го поткрепуваат преку фактот дека „протоколот ги зајакнува

меѓународните односи, се избегнуваат конфликтите, скандалите и сето тоа што може да наштети на односот со меѓународниот партнер“. Како дополна на тоа, може да се каже дека директната врска се однесува и на фактот дека секој настап на дипломат не се гледа како настап на индивидуата, туку на државата која тој или таа ја претставуваат. „Протоколот директно влијае на безбедноста на државата од аспект што доколку не се запазат одредени протоколарни стандарди, одредени држави можат тоа да го разберат ако нивно деградирање, непочитување и да придонесе до комплетна промена на однесувањето, дипломатските односи и безбедноста на државата во целина“, вели еден испитаник од областа на одбраната. Интересен факт е поврзан и со мислењето дека доколку во целост беше следен протоколот, атентатот на првиот претседател на Македонија, Киро Глигоров немаше да биде ниту половично успешен, односно, доколку поранешниот претседател Глигоров, согласно протоколарните правила седел на задното седиште, нему нема да му биле нанесени сериозни повреди, како што беше случај, како патник на совозачкото седиште. Аспектот на безбедноста и можноста за посегнување по животот на странски претставници, исто така, се зема како предизвик кој ги обременува меѓудржавните односи, а се припишува на поврзаноста помеѓу протоколот и безбедноста. Хипотетската состојба во која на одреден државник, поради непочитувањето на строгите протоколарни правила му/и биде извршен атентат при посета на друга земја, може многу лесно да предизвика сериозни инциденти, па и конфликт помеѓу овие две држави.

Приврзаниците на мислењето дека овие две области се индиректно поврзани своето стојалиште го базираат на неколку перспективи. Претставници на академската фела велат „иако во некоја подиректна смисла се чини дека протоколот нема некое позначајно влијание врз безбедноста, ако се погледне подлабоко и се земат предвид специфичните политички околности, и најмалиот политички гаф, независно дали е намерен или не, би можел да значи нарушени дипломатски односи, па дури и војна“. Така српската јавност ги протолкува гафовите за време на одбележувањето на 100-годишнината од Првата светска војна, но и скорешното потпишување на договорот на Србија со САД и Косово со САД, кога претседателот Александар Вучиќ беше несоодветно сместен пред американскиот претседател Трамп, кој воочливо имаше доминантна позиција. Истото се однесува и при протоколарни грешки при поставување на знамиња (други држави, несоодветни амблеми и слично), што може да предизвика интра – државни безбедносни предизвици, но и интер-

државни несогласувања, искрења, па и отворен конфликт. Протоколот може да биде толку суптилен, но и толку брутален. Практично гледано, грешките во протоколот можат да доведат до загрозување на животот на странскиот претставник (или на придружниот персонал) и тоа преку ризици во сообраќајот, навреда од граѓани во државата домаќин, несоодветната исхрана и слично. Непочитувањето на протоколарните правила може да доведе до „нарушување во безбедносните релации на две држави – протерување на меѓусебно упатените аташеи, нератификација на нивните агремани, непочитување на мировните или постконфликтните договори и слично“. И, иако 100 проценти од групата на испитаници кои велат дека влијанието е индиректно, јасно назначуваат дека не постои директна поврзаност, не забораваат да споменат дека непочитувањето на процедурите, можат да предизвикаат нарушување на односите и, каскадно, да предизвикаат повлекување на соработката, што ќе доведе до влошување на безбедносната состојба, особено за држави како нашата, чиј апотполна безбедност зависи од колективната безбедност. Секако, не треба да се заборава ниту на имиџот на една земја – доколку таа има нефункционален протокол, истата може да биде перцепирана како неефикасна, нестабилна, а со тоа и небезбедна.

Помалубројните приврзаници на мислењето дека не постои никаква корелација помеѓу протоколот и безбедноста, не даваат некое поопсежно размислување зошто така го дефинирале своето стојалиште, иако според еден од нив „безбедноста на државата не зависи од ефикасноста на протоколот. Тој е првото лице што странците го гледаат кога ќе дојдат во нашата земја, но дипломатијата, вкучувајќи ја и одбранбената дипломатија, е алатката која ја гради и одржува безбедноста на државата внатре и кон надвор“.

Третото гледиште укажува на тоа дека протоколот е всушност „првиот пристап до информацијата пред да се случи настанот и таргетот кој се опслужува“. Лицата кои работат во протоколот мора да имаат познавање од разузнавачките активности за да можат да соберат податок, да воспостават мрежа на контакти, да утврдат специфика на однесување кај секое лице кое донесува одлуки, а истото е важно и од контра-разузнавачки аспект, со цел себе – заштита и заштита на информацијата со која располагаат.

2.15. Специфики на протоколот: македонски институции

Протоколарните организациски единици во рамките на македонските институции имаат свои засебни специфики, што беше и еден вид на иницијална каписла за тоа да се побара и мислење од испитаниците кои имаат навистина големо искуство работејќи во државниот сектор.

Прашањето кое им беше поставено е: „Кои би биле спецификите на протоколот во македонските институции (поврзано со оваа организациска единица во институцијата од која доаѓате)?“

Мислењето кое доаѓа од испитаник надвор од институциите е во насока на тоа дека „македонскиот протокол сè уште ‘се држи’ со оглед на ограниченоста на ресурсите и кадрите“. Таа додава дека оваа служба не ја добива потребната институционална и материјална поддршка која му е потребна. „Недостатокот на единствен државен протокол понекогаш знае да создаде проблеми, исто како и невложувањето во кадрите, неекипираноста и генерално несогледувањето на важноста на оваа служба и од страна на јавноста, но и од страна на државниците, што секако создава услови за правење на грешки“.

Испитаник од извршната власт за македонскиот протокол вели дека е децентрализиран и разводнет, непостоечки или позајмен во некои институции кои би требало да имаат сопствен протокол и често импровизиран. Наспроти тоа размислување е размислувањето на испитаниците од редот на Министерството за надворешни работи кои протоколот го карактеризираат како „професионален со кадри кои имаат искуство и високо ниво на стандарди“. Ова размислување соодветствува и со она на испитаниците од Министерството за внатрешни работи кои во големо мнозинство сметаат дека лицата задолжени со протоколарни задачи се навистина професионалци со долгогодишно искуство. „Се работи за стручни и компетентни кадри кои се вклучени во подготовки, организирање и реализирање на разни протоколарни настани, лица кои поседуваат добри комуникациски вештини“, вели испитаник од МВР. Според неколку испитаници, една од спецификите на македонскиот протокол е фактот дека нема доволно прирачници и пишани правила за практикување на протоколот во институциите. „Протоколот е универзален, но сепак има разлики кога домаќин е Претседателот на државата,

Премиерот, министри за одбрана, за внатрешни работи, наспроти други министри. Протколот во пониските ешалони на власт има свои „субспецифики“, на пример агенции, дирекции, општини и сл. Добро е да има „стратегиско ниво“ на државен протокол кој би бил носечки столб на системот на протоколарни субјекти по хиерархија. Овој стратегиски или државен протокол **ќе ги регулира сите детали околу легислативата, професионалноста, стручноста, ефикасноста, одговорноста, едукацијата, контролата и др.**“ Како резултат на тој недостаток на подзаконски акти со кои би се регулирала оваа материја, утврдени се недостатоци кои се еден вид на специфика за состојбата во која се наоѓа македонскиот протокол. Еден испитаник од редовите на Армијата го објаснува тоа најпластично: „Со оглед на фактот дека во Армијата постои Правило за воен протокол, а Баталјонот за почести како дел од Армијата учествува во најголем дел од протоколарните активности на највисокиот државен врв, спецификите се огледуваат во следното: мешање на ингеренциите на протоколите од различни институции, цивилните институции (протоколот на Претседателот, Собранието, Владата) не се обврзани да го почитуваат Правилото за воен протокол, со менувањето на кадарот во одредена институција се менуваат и претходно воспоставените „правила на игра“ и т.н.“.

ЗАКЛУЧОЦИ

1. Протоколот игра субстанционална улога во одбранбено дипломатскиот сектор и тоа се потврди преку дедуктивното разложување на елементите на неговата поврзаност со безбедноста, а особено со дипломатијата и, порецизно, одбранбената дипломатија. Впрочем, токму затоа протоколарните капацитети се првенствено фокусирани во рамките на институциите задолжени за надворешните односи, но и оние посветени на одбраната и безбедноста, како министерствата за одбрана и за внатрешни работи. Протоколот освен во неговата формална форма, претставува и уметност на пренесување на „невербална порака“, која во суштина може да ја поддржи формалната комуникација, или да ја прикаже во едно поинакво светло. Токму „невербалните пораки“ чиј катализатор се протоколарните активности имаат исклучително значајно влијание врз меѓународните односи.

2. Во рамките на теоретското претставување, доградено преку истражувањето кое даде јасна, прецизна и концизна слика за меѓусебната поврзаност на протоколот, дипломатијата, одбранбената дипломатија и безбедноста, се потврди и основната хипотетичка рамка дека преку јакнењето на капацитетот и институционалниот развој на протоколот во функција на одбранбената дипломатија, „де факто“ се јакне и безбедноста на државата.

3. Дека протоколот ја „јакне безбедноста на државата“ може да се утврди и преку пластичното претставување на важноста на професионализмот во протоколот при разни видови на активности кои имаат меѓународен карактер, нешто што е особено видливо во поновата македонска историја, односно во втората половина од втората декада на 21. век.

4. Се потврдија и поединечните хипотези кои во детали се фокусираа на каузалноста помеѓу професионалното практикување на протоколарните правила и

ефикасната одбранбена дипломатија во функција на остварување на целите на државата. Значењето на одбранбената дипломатија и на протоколот во остварувањето на безбедноста е значително и развојот на овој домен може да има сериозни импликации врз капацитетите на државата и нејзините институции во нејзиното постоење како составен дел од меѓународната заедница.

5. Државата мора да изгради соодветен пристап кон одбранбената дипломатија затоа што таа претставува еден клучен и сеопфатен сегмент на дипломатијата кој не се фокусира единствено на војската, туку на целиокупниот конгломерат наречен одбрана, кој е многу поширок од она што се нарекува „униформиран сегмент“.

6. Дипломатската практика е вработена во правилата на протоколот. Дипломатскиот церемонијал јасно наведува правила и процедури кои дипломатијата треба да ги почитува и преминува, што во основа покажува дека протоколот „де факто“ претставува организациска рамка на дипломатијата, вклучувајќи ја и одбранбената дипломатија.

7. Од практична гледна точка, може да се сумира дека во одредена мера доколку не постојат соодветни протоколарни правила и процедури, нема да постои ниту квалитетна одбранбена дипломатија. Делумното потврдување на оваа поединечна хипотеза е заради мултиспектралноста на дефинирање на квалитетот на извршување на одбранбено – дипломатската функција, која вклучува и лични поединечности и бихејвиористички карактеристики кои се уникатни за секоја индивидуа. Секако, овие поединечности мора да бидат поставени во една формализирана рамка на правила и процедури на функционирање.

8. Преговорите се еден дипломатски начин на достигнување на договор и решение за предизвиците во меѓународната заедница и протоколарните правила и процедури како организациски сегмент во процесот на преговори можат во голема мера да го олеснат

преговарачкиот процес кој знае да биде истоштувачки. Правилата на однесување преку преговорите и консеквентно, договорите, придонесуваат кон процесот на воспоставување на безбедност и мир.

9. Правилата кои се составени нераскинлив дел од протоколот се суштински за организација на т.н. „завршен настан“ на потпишување на мировен договор кој може да биде директна иницијална каписла во подобрувањето на вкупната клима на засегнатите страни во конфликтот.

10. Сеопфатното и мултиперспективно истражување, кое се основа на долгогодишното искуство на еден поширок спектар на експерти, лица на високи државни и воени функции, лица со многугодишно искуство во академската сфера потврди дека помеѓу дипломатскиот, одбранбено безбедносниот сектор и протоколот постојат нераскинливи врски и значителна меѓузависност. Испитаниците во огромен број дипломатијата ја поимаат како начин и алатка за остварување на државните интереси во меѓународна средина, односно како инструмент на државна моќ и уметност преку која се остварува влијанието во сферата на меѓународните односи.

11. Истражувањето покажа дека униформираноста и прецизното утврдување на спецификите на дипломатската активност варуираат помеѓу централната и локалната власт — ако во рамките на централните институции, дипломатската активност има стриктно дефинирани карактеристики и специфики, во рамките на т.н. локална власт не постои строг дипломатски кодекс, иако и на ова ниво предвид се земаат културните, обичајните, општествените и економските поединетости, но и националните позиции и националната политика на државата кон странската држава.

12. Спецификите на дипломатската активност се поизразени во доменот на одбранбената дипломатија како форма која ја вклучува и воената дипломатија и е целосно препознаена како дистинктивна и засебна во рамките на широкиот поим на дипломатијата.

13. Преку процесот на анализа се потврди фактот дека одбранбената дипломатија е длабоко навлезена во сите процеси на општествено живеење и во сите области на функционирање на државата. Испитаниците потврдија дека без безбедност не може да постои економски развој, што укажува на тоа дека секоја институција, дури и онаа која не е директно поврзана со областа на безбедноста и одбраната мора да има минимално познавање од доменот на одбранбената дипломатија со цел правилно артикулирање на клучни пораки од аспект на одбраната кои одат во прилог на севкупните дипломатски напори за реализација на државните цели.

14. Испитаниците во рамките на истражувањето посочија дека одбранбената дипломатија може да биде клучна за зацврстувањето и унапредувањето на безбедноста и стабилноста, како составен дел од надворешната политика на една земја која во еден мултиполарен свет како денешниот во кој земјите имаат огромни воени капацитети (тврда моќ), односно оружје кое е и од конвенционална, но и од неконвенционална природа.

15. Теоретската експликација и спроведеното истражување покажаа дека не може да се израмнат термините одбранбена наспроти воена дипломатија и дека концептот на одбранбената дипломатија е многу поширок од нејзината воена варијанта. Одбранбената дипломатија има поширок спектар, од воената која се поимува како пофокусирана на т.н. „соработка на Армија со Армија“. Одбранбената дипломатија излегува од рамките на одбранбените институции, односно истата вклучува поширок дијапазон на области, мерки и активности од поголем број институции кои се од важност за одбраната како функција.

16. Практицирањето на одбранбената дипломатија низ годините на македонска независност е факт, кој е потврден и од големиот број на испитаници, иако, за жал, тие сите активности на одбранбената дипломатија ги поврзуваат со негативните случувања во земјата: завршувањето на конфликтот од 2001-та година, последиците од Косовската криза, предизвиците со нелегалната миграција кои добија на интензитет од 2015-тата година. Секако, напорите на одбранбената дипломатија беа ставени и во контекст на достигнувањето на двете стратегиски цели на надворешната политика на земјата од нејзиното осамостојување: членството во НАТО и во Европската Унија. И, впрочем, токму членството во НАТО кое денеска е реалност, во одредена мера може да се припише и на ефикасноста на македонските одбранбени дипломати.

17. Дека одбранбената дипломатија влијае на безбедноста и денеска е факт кој произлегува од мислењето на големо мнозинство на испитаници кои оваа област ја поврзуваат со принципот на колективна безбедност на Алијансата, но и со конечното решавање на регионалните предизвици како односите помеѓу Косово и Србија, стабилноста и интеграцијата на Босна и Херцеговина во Алијансата, руското влијание на Балканот преку одредени земји во регионот. Одбранбената дипломатија мора предвид да ги земе и новите ризици по безбедноста, особено хибридните закани, тероризмот, сајбер-заканите и илегалната миграција како предизвици кои мораат да бидат тема на дискусии и решавање и во рамките на овие одбранбено – дипломатски активности.

18. Истражувањето покажа дека пристапот на државата кон капацитетите за спроведување на одбранбената дипломатија мора да биде систематски и сериозен. Дипломатите од кариера не се важни само за спроведување на генералната дипломатска активност, туку и за реализација на активностите кои спаѓаат во доменот на одбранбената дипломатија. Позиционирањето на „вистински луѓе на вистински позиции“ мора да важи и во доменот на одбранбената дипломатија.

19. Постои нераскинлива врска помеѓу дипломатијата (и одбранбената дипломатија) и протоколот, а тоа може да се види и преку позиционирањето на дипломатскиот протокол во рамките на институциите задолжени за надворешни работи. Поврзаноста помеѓу дипломатијата и протоколарните правила беше јасно видлива и при реализација на повеќе круцијални преговори и, соодветно, потпишување на договори кои влијааа на зацврстувањето на безбедноста на земјата, но и регионот.

20. Протоколот има свои специфики и тие се втемелени во историските елементи, во културните, обичајните и општествените норми. Овие засебности од призмата на протоколот можат да влијаат на билатерланите и меѓународните односи помеѓу државните ентитети во сите области, вклучувајќи ја и безбедноста.

21. Ефикасноста на протоколот влијае на ефикасноста на одбранбената дипломатија. Ако протоколот функционира ефикасно, и перцепцијата за државата е дека таа е ефикасна и стабилна, а со тоа и безбедна.

22. Новите технологии овозможуваат комуникација преку официјално воспоставени и добро познати канали, но и преку други канали, кои во суштина не подлежат под одредени протоколарни правила, како социјалните мрежи. Тоа не го минимизира фактот дека добро организиран протокол имплицира на држава која има своја традиција во поглед на дипломатската пракса и меѓународните односи.

23. Протоколот се поврзува со безбедноста. Таа поврзаност може да биде директна или индиректна. Протоколот на директен начин ги зајакнува меѓународните односи, помага да се избегнат конфликтни ситуации, го помага текот на развој на позитивни односи и соработка со меѓународните партнери. Нераскинливата врска помеѓу протоколот и безбедноста може да се види и преку фактот дека незапазувањето на одредени протоколарни правила и процедури може да биде перцепирано и како деградирање и

непочитување на странската држава, што секако има свое влијание и врз безбедносните односи, а со тоа и на безбедноста во целина.

24. Капацитетите за протокол во државните институции во голема мера се или постоечки, но недоволно екипирани и развиени, или непостоечки. Вложувањето во развој на овие капацитети мора да биде приоритет, особено кога станува збор за институции кои се директно поврзани со дипломатските активности.

25. Истражувањето спроведено помеѓу 91 испитаник, басен во кој 57 испитаници се со работно искуство од над 15 години, покажа дека испитаниците се цврсто убедени во потребата од воспоставување на Единствен државен протокол, како нуклеус за креирање на синергија од постојното знаење и искуство во доменот на човечкиот потенцијал, но и во поглед на ресурсите и зголемената ефикасност во координацијата и комуникацијата помеѓу сите засегнати чинители.

26. Македонските институции и нивните протоколарни организациски единици имаат свои засебности. Истражувањето покажа дека ограниченоста на ресурсите и несоодветните знаења од оваа област кај практичарите се „негативен стандард“ кој мора да се надмине, а истите не се имуни ниту на организациски проблеми како мешање на ингеренциите помеѓу повеќе институции, непостоење на систем за развој на кариера во доменот на протоколот, не постоење на соодветна надградба на знаењата.

27. Најголем дел од предизвиците со кои се соочуваат македонските институции во рамките на областа на протоколот може да се надминат преку стандардизација на т.н. „правила на игра“, односно преку донесување на соодветни законски и подзаконски акти чие спроведување е задолжително од страна на протоколите од различните институции, чии активности се испреплетуваат.

ЛИТЕРАТУРА

1. Adair, J., "Leadership and Motivation: The Fifty-Fifty Rule and the Eight Key Principles of Motivating Others", Kogan Page, London UK, 2009;
2. Andric, Mario, *Hrvatski vojni protocol, pravila i preporuke*. Zagreb: Zrinski d.d Cakovec, 1996.
3. Benedetti, Ksenija, *Protokol simfonija forme*. Ljubljana: 2005.
4. Berkovic, Svjetlan, *Diplomacija i diplomatska profesija*. Zagreb: Urban-Media, 2006.
5. Berković, Svjetlan: "*Diplomacija i diplomatska praksa*", Denona d.o.o. Zagreb, 2006.
6. Berridge, G.R. and James, Alan, *A Dictionary of Diplomacy*, Second Edition. New York: Palgrave, 2001.
7. Bullard, Arthur, *The diplomacy of the great war*. New York: The Macmillan Company, 1916.
8. Byham W., "Grow Your Own Leaders: How to Identify, Develop, and Retain Leadership Talent", FT Press, New Jersey, USA, 2002;
9. C.K.Webster, M.A., *British diplomacy*. London: G. Bell and Sons Ltd, 1921.
10. Chatterjee, C., "International Law and Diplomacy", Routledge, Albert House, 1-4 Singer Street, London, UK, 2010;
11. Cohen, A., Bradford D., "Influence Without Authority (2nd Edition)", Wiley, New Jersey, USA, 2005;
12. Corovic, Samir, *Protokol I ceremonijal-smisao i (magisterski rad)*. Mostar: Fakultet za međunarodnih odnosa I diplomacije, Sveuciliste/Univerzitet Hercegovina, 2012.
13. Countess Olga Leutrum, *Court and diplomacy in austria and germany-what i know*. London: Adelphi terrace, T.Fisher Unwin Ltd, 1918.
14. *Defense Diplomacy*, London: The Ministry of Defense UK, Policy Papers no 1, 2007.

15. Eilers, Claude, *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*. Boston: Leiden, 2009.
16. Emily Post's, *Etiquette (seventeenth edition)*. New York: Peggy Post, 2004.
17. Ericson T., "Plugged In: The Generation Y Guide to Thriving at Work", Harvard Business Review Press, Massachusetts, USA, 2008;
18. *Faktopedija*. Zagreb: Mladinska knjiga, 2000.
19. Feltham, R. G., *Diplomatski prirucnik*. Zagreb: Naklada Zadro, 1996.
20. Folly, Martin, Niall Palmer, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy from World War I through World War II*. Lanham • Toronto • Plymouth, UK: The Scarecrow Press, Inc, 2010.
21. Foster, John W., *American diplomacy in the orient*. Boston and New York: Houghton, Mifflin and company, 1903.
22. French M. M. and Clinton B., "United States Protocol: The Guide to Official Diplomatic Etiquette", Rowman & Littlefield Publishers, Estover road, UK, 2012;
23. French, Mary Mel, "United States Protocol: the guide to official diplomatic etiquette", Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Eastover Road, Plymouth, UK, 2010;
24. French, Mary Mel, *United States protocol: the guide to official diplomatic etiquette*. Lanham, 2010.
25. Hankey, Lord, *Diplomacy by conference*. London: Ernest benn limited, 1946.
26. Innis, Pauline, McCaffree Mary Jane, Sand Richard M., Esquire, *Protocol: The Complete Handbook of Diplomatic, Official and Social Usage*. Washington: 1977.
27. Ivanovski, Hristijan. *A Common Defence for Europe (master of arts)*. Winnipeg: Department of Political Studies, University of Manitoba, 2016.
28. Kisindzer, Henri, *Diplomatija*. Beograd: Plus, 2006.
29. Marinko, Ogorec, Vojno – *Diplomatska praksa*. Zagreb: Golden marketing-Tehnicka knjiga, 2005.
30. Mikolic, Mario, *Diplomatski I poslovni protocol*. Zagreb: Barabat, 2002.
31. Mikolic, Mario, *Diplomatski protocol*. Zagreb: Mate, 1995.
32. Mitic, Miodrag, Dordevic, Stefan. *Diplomatsko I konzularno pravo*. Beograd: JP Sluzbeni list SRJ, 2007.
33. Morel, E.D., *Diplomacy Revealed*. Manchester: The national labour press Ltd,

34. NATO Handbook, *Public Diplomacy Division, Brussels, Belgium*: HB-ENG-0406, 2006.
35. Neilson, Francis, *How diplomats makewar*. New York: B.W. Huebsch, 1915.
36. Olufemi Obisakin, L., "Protocol for Life: Diplomatic, Official and Social Manners", Spectrum Book Limited, Ibadan, Nigeria, 2007;
37. Pigman, G. A., "Contemporary Diplomacy", Polity Press, Cambridge, UK, 2010;
38. Racic, Obrad, *Ujedinjene nacije. Izmedu moci I prava. Biblioteka Nauka*
39. Rivett, R., "Diplomatic Protocol: Etiquette, Statecraft & Trust", Whittles Publishing, 2018;
40. Stowell, Ellery C., *The diplomacy of the war of 1914 the beeginnings of the war*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1915.
41. T.C, et al. eds. *Protokol Dersleri*. Ankara: Grafiker LTD, 1996.
42. *The Strategic Commanders' Guide to Protocol (First Edition-2010)*. Enclosure 1 TO, 2010.
43. The Strategic Commanders' Guide to Protocol, First Edition – 2010
44. Trajkovski, Georgi, *Diplomatski protocol*. Beograd: Nova, 1990.
45. Vecchio R., "Leadership: Understanding the Dynamics of Power and Influence in Organizations, Second Edition", University of Notre Dame Press, Indiana, USA, 2007;
46. Veljic, Zoran, *Diplomatski protocol*. Beograd: Diplomatska akademija MSP SCG, Sluzbeni list SCG, 2004.
47. Veljic, Zoran, *Diplomatski protocol*. Beograd: Sluzbeni glasnik, Srbija, 2009.
48. Vericic, Dejan, Asanin, Gole, *Ceremonijali urucivanja drzavnih odlikovanja*. Ljubljana: 2007.
49. Verovic M, *Poslovno odijevanje*. Zagreb: Horizont-International, Hrvatska, 2010.
50. Vincent Fuller, Joseph, Ph.D. *Bismarck's diplomacy at its zenith*. London: Humphrey milford, Harvard University press, 1922.
51. Watson, Adam, *Diplomacy the dialogue between states*. Taylor & Francis e-Library, 2005.
52. *Zbornik Diplomatske skole*. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova, Diplomatska skola, 1996.
53. Zelmanovic, Djordje, *Ilustrirani bonton i Protokol*. Zagreb: Ed. SNL, 1986.

54. Zelmanovic, Đorde, *Ilustriranibonton&protocol*”, Beograd: Mladinska kniga, 1989.
55. Академија за протокол на Македонија, Школа за протокол – Вашингтон, Скопје, 2011.
56. Баичев, Васил, *Етикет в општеството*. Софија: Хомо Футурус, 1998.
57. Барстон, П.Р., *Модерна дипломатија*. Скопје: Научна ризница,
58. Барстон, Р.П., *Модерна дипломатија*.
59. Бартош, Милан, *Меѓународно јавно право*, Белград, 1956.
60. *Безбедносни дијалози*. Филозовски Факултет Скопје: Институт за безбедност одбрана и мир, 2010.
61. Болевски, Вилфрид, *Дипломатијата и меѓународното право во глобалните односи*, Скопје: Просветно дело АД Скопје, 2009.
62. Вуд, Џон Р., Серес Џин, *Дипломатски церемонијал и протокол*. Скопје: Три, 2009.
63. Габер, Виктор, *За македонската дипломатија*. Скопје: Магор, 2002.
64. Глигоров, Киро, *Македонија е се’ што имаме*. Скопје: Издавачки центар Три, 2000.
65. Голдштајн, Ерик, *Потекло на дипломатскиот самит*.
66. Греј, Кристина, *Меѓународно право и употреба на сила*. Скопје: Просветно дело, 2009.
67. Груевски, Томе, *Односи со јавноста*. Скопје: Студиорум, 2007.
68. Група автори, „Прирачник за колективно договарање и решавање на спорови во јавна служба“, Женева, Швајцарија, 2012;
69. Дамјанович, Душко, *Улога одбранбене дипломатије у савременим односима*. Београд: 2013.
70. Дан Х. Дејвид. *Што е самит*.
71. Димитровски, Роберт, Пивоваров Владимир, *Дипломатско конзуларни работи*. Скопје: Европски Универзитет- Р. Македонија, 2006.
72. Дипломатијата и меѓународното право и глобализираните односи, Просветно дело АД Скопје,

73. *Дипломатически протокол и етикет, нормативна база и практички примери*. Софија: Дипломатически Институт, 2012.
74. *Дипломатски летопис*, Скопје: Дипломатски клуб Скопје, 2016.
75. Докмановиќ, Мишко, *Балканот и Американската дипломатија во XX век*, Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2014.
76. Достинова, Запрова, Тања, Сотировски Љупчо. *Дипломатија организација, дејност и професија*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, 2014.
77. *Е-Бонтон, Правила за добро однесување на интернет*. Скопје: фондација е-Македонија, 2013.
78. Зашова, Лилјана, *Убавото однесување*. Скопје: Форум, 2004.
79. Здравкович, Милоје, *Функције војне дипломатије*. Београд: Министарство одбране Србије, Војно дело, општествено теоретски часопис. 2007.
80. Зечевиќ, Милан, *Воена дипломатија*. Белград: Војно издавачки новински центар, 1990.
81. Иванович, Николаи Колозов, *Как относиењa к себе и людjамб или Практическаjа психолгиjа на каждый денъ*. Москва: Аст Пресс, 1998.
82. Јовановски, З., „Воена дипломатија“, Скопје, 2018;
83. Карагаћа, Милан, *Одбрамбена дипломатија, Антологија текстова са школа реформе сектора безбедности*. Београд: ISAC Fond и Центар за меѓународне и безбедносне послове, 2007.
84. Лејти, Марк, *Спречување војна во Македонија, Превентивна дипломатија за 21 век*. Скопје: Фондација Институт отворено општество- Македонија, 2009.
85. Малески, Денко, *Македонија во меѓународните односи (1991-1993), Бебето од катран*. Скопје: Култура, 2012.
86. Малески, Денко, *Меѓународна политика*. Скопје: Правен факултет, 2000.
87. Марковски, Данчо, *Дипломатија: организација и практика*. Скопје: Кинематика, 2002.
88. *Меѓународни конференции и меѓународни договори, Дипломатија организација о практика*.
89. Мекефри, Мери Џејн, Инис Полин. *Протокол: комплетен прирачник за дипломатска, официјална и општествена употреба*. Скопје: Просветно дело, 2009.

90. Мелисен, Јан, *Иновации во дипломатската практика*. Скопје: Просветно дело АД Скопје, Скопје, 2009.
91. Министерство за надворешни работи на РМ,
92. Мирчев, Димитар, *Македонска надворешна политика*. Скопје: Аз-буки, 2006.
93. *Организирање на настани. Бизнис академија Смилевски*, Скопје: 2010.
94. Ортаковски, Владимир, *Дипломатија, скрипта*. Скопје: Факултет за безбедност, 2010.
95. Ортаковски, Владимир, *Дипломатија*. Скопје: Факултет за безбедност, 2017.
96. Петковић, Милан В., *Дипломатија и рат*. Београд: Војно дело, 3/96, Београд, 1996.
97. Петковски, Благоја, *Дипломатски протокол и церемонијал, изградба, состојба и перспектива*. Скопје: Бомат ГрMilada Privora, Drzislav Tadic, *Protokolarne aktivnosti, Skripta*. Zagreb: Ekoloski glasnik d.o.o, Donja Lomnica, 2008.
98. Петковски, Константин, *Водството и ефективната комуникација*. Битола: АД Киро Дандаро, 2000.
99. Петковски, Константин, Јанкуловска, Павлина, *Деловно комуницирање/Умешност во комуницирањето*. Струга: Ирис, 2006.
100. Петровски Панде, *Сведоштва 2001*. Торонто: Risto Stefov Publications, 2015.
101. Пивоваров, Владимир, Арсовски, Љупчо. *Дипломатско и конзуларно право*. Скопје: Графос-Куманово, 2008.
102. Питер, Бајек, Главен на IAPSS годишна Конференција, *Како да се организира конференција. Прирачник - Чекор по чекор*, 2003.
103. *Протокол*, Министерство за надворешни работи Република Македонија, 2001.
104. *Раководство по дипломатически протокол и етикет, нормативна база практички примери*. Софија: Дипломатически институт, 2014.
105. Романов, Димитар, *Државен и дипломатически протокол*. Пловдив: Универзитетска Фондација, 2002.
106. Ружин, Нано, *НАТО во своремениите меѓународни односи*. Скопје: Фондација Фридри Еберт Канцеларија Скопје, 2010.

107. Симчиќ, Зденка, *Основи на протоколот*. Љубљана: Министерство за јавна управа, Директорат за организацијаи кадри, Управна академија, 1994.
108. Сокол, Ирена, *Етикет за всеки ден, Как да се држим б општеството, у дома, в офиса*. Софија: Слџнце, 2012.
109. Стед, Леонард, М., К., Сметинг, К., *Јавна дипломатија*. Скопје: Просветно дело АД Скопје, Скопје 2009.
110. *Стратегија за одбранбена дипломатија*. Скопје: Министерство за одбрана Република Македонија, 2012.
111. Томпсон, Ерика, „Семинар за протокол – МК-481-Протокол“, Скопје: Дом на АРМ, 2001.
112. Трајковски, Георги, Конзуларна пракса. Белград: Нова, 1991.
113. Фрчкоски, Љубомир Д., *Преговарање во конфликти на идентитети*. Скопје: Магор, 2012.

Веб – страници:

114. <http://www.psow.edu/>, *Protocol School of Washington*, преземено 10.01.2013
115. http://www.protokol.gov.si/nc/si/zakonodaja_in_dokumenti/temeljni_predpisi/;
116. [http://www.mfa.gov.mk/?q=node/275 /](http://www.mfa.gov.mk/?q=node/275/);

Закони и подзаконски акти:

117. Законот за организација и работа на органите на државната управа, Службен весник на Република Македонија бр. 58/2000, 44/2002, 82/2008, 167/2010 и 51/2011.
118. Правилник за упатување на работа во странство на лица на должности во меѓународни мисии и меѓународни организации, штабови, команди и мултинационални воени сили, бр. 04-4001/1 од 06.08.2014 година.
119. *Закон за употреба на грбот, знамето и химната на Република Македонија*, Скопје: Службен весник на Република Македонија бр. 32/97, 110/08.
120. *Правило за воен протокол во Армијата на Република Македонија*, Армија на Република Македонија, Скопје, 2012.

ПРИЛОГ

ПРИЛОГ 1: Прашалник за интервјуа

Почитуван/а,

Имајќи го пред вид Вашето професионално работно искуство, како и успешноста на Вашиот орган на државна и јавна управа и други институции, Ве замолувам да го дадете Вашиот придонес одговарајќи на следните прашања во анкетата согласно дадените упатства.

Вашите одговори на емпириското истражување кое го спроведувам се дел од изработката докторскиот труд со наслов **„Улогата на протоколот и одбранбената дипломатија во остварувањето на безбедноста на Република Македонија“** од кандидатот м-р Санде Смиљанов, а под менторство на проф.д-р Оливер Бакрески. Докторска дисертација е пријавена на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филозофски факултет, Институт за безбедност, одбрана и мир.

Вашите одговори ќе придонесат за проверување и поткрепа на теоријата, тезите и хипотезите од областа на протоколот, одбранбената дипломатија и нивното влијание врз унапредувањето на безбедноста и стабилноста.

Ве уверувам дека одговорите на прашањата, Вашите податоци како и податоците за Вашата институција ќе бидат наменети само за потребите на докторскиот труд и истите нема да бидат злоупотребени.

Ви благодарам за одвоеното време.

Со почит,

М-р Санде Смиљанов

1. Институција во која работи лицето кое се интервјуира?

- ☐ а) Претседателот на РМ
- ☐ б) Претседателот на Собрание на РМ
- ☐ в) Влада на РМ
- ☐ г) Министерство
- ☐ д) Армија на Република Македонија
- ☐ ё) Органи на државна управа
- ☐ е) Органи на јавна управа
- ☐ ж) Институциите на локалната самоуправа
- ☐ з) Аеродромски протокол
- ☐ с) Приватен сектор
- ☐ и) Институција/организација надвор од државата _____

2. Работен период поминат во институцијата?

- ☐ а) помалку од 1 година
- ☐ б) 1-5 години
- ☐ в) 5-10 години
- ☐ г) 10-15 години
- ☐ д) над 15 години

I сет прашања: ДИПЛОМАТИЈА

1. Што според вас претставува дипломатијата, гледана од аспект на искуството поминато во институцијата во која работите?

2. Кои специфики на дипломатијата се поврзуваат со вашата институција, и кој вид дипломатија е најсоодветен да се воспостави и да се развива во вашата институција?

3. Дали постои корелација помеѓу институцијата во која работите и т.н. „одбранбена дипломатија“? Доколку да – која е таа, доколку не, зошто истата не постои и дали доколку

постои тоа ќе придонесе кон унапредување, зацврстување на безбедноста и сигурноста на државата и нејзините граѓани?

II сет прашања: ОДБРАНБЕНА ДИПЛОМАТИЈА

4. Во која мера сте запознаени со спецификите на одбранбената дипломатија? Доколку се сметате за експерт, колку нејзините специфики ја прават есенцијална во зацврстување, унапредување на безбедноста и стабилноста? Доколу имате релативно мали познавања, кое е вашето генерално размислување како личност со големо искуство и работен стаж, во однос на одбранбената дипломатија и потребата од нејзино постоење и развој?

5. Одбранбена наспроти воена дипломатија – разлики и сличности? Ваше размислување!

6. Кои случувања во Македонија од осамостојувањето до денеска би ги издвоиле како случувања кои побарувале и биле предмет на одбранбена дипломатија? Како одбранбената дипломатија влијаела на окончување на овие предизвици, со што влијаела и на воспоставување и развој на безбедноста и стабилноста на државата?

7. Кои сè денешни случувања побаруваат активно вклучување на одбранбената дипломатија со цел развој на безбедноста, но и развој на областа одбраната, особено од аспект на веќе извесниот прием на Република Македонија (како Северна Македонија) во НАТО – Алијансата?

8. Колкав треба да биде капацитетот (човечки, материјален, индивидуален) на претставништвото на нашата држава во НАТО, како т.н. „hub“ на одбранбената дипломатија на Македонија?

9. Која според вас е поврзаноста на одбранбената дипломатија со останати релевантни специфични области, како што е протоколот и протоколарните правила, прописи и процедури?

III сет прашања: ПРОТОКОЛОТ И БЕЗБЕДНОСТА

10. Кои се вашите познавања во протоколот? Дали протоколот е индивидуална област или тој е поврзан и можеби инкорпориран со други сродни области како дипломатијата или одбранбената дипломатија и зошто?

11. Кои според Вас се спецификите на протоколот кои се есенцијални за (одбранбената) дипломатија?

12. Во институцијата во која работите, според Вас, колку се развиени протоколарните активности (постоење на засебна организациска единица, соодветна пополнетост, постоење на процедури за работа, соодветна организациска поставеност во однос на севкупната организација на институцијата)? Дали е потребно здружување на капацитетите во протокол, од сите сродни институции во ликот на Единствениот државен протокол?

13. Во која мера протоколарните правила играат улога во ефикасноста на реализацијата на активностите на одбранбената демократија и зошто?

14. Може ли да се каже дека протоколот, како интердисциплинарна област која има свој удел и во дипломатијата/ одбранбената дипломатија, директно влијае и на безбедноста на државата? Ако да, во која мера? Ако не, зошто?

15. Кои би биле спецификите на протоколот во македонските институции (поврзано со оваа о.е. од институцијата од која доаѓате)?